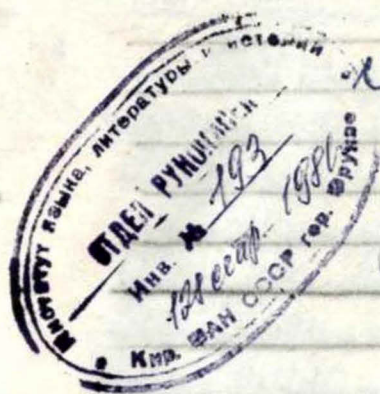

193 (404)

Греческий:

Греческий парохор (конец)

№ 404/193

Ազատ տարալի.

Մազան

ՄԶ ՄԵԼԻՆԿԱՆ

Մանուկ Մանուկ

Զորադ

Մուրադիև Մանուկ

28/11 - 1973 - թ.

Азирети Адамдан перизент тарапдан.

Адамдын көзү өткөнгө эркек, кези болуп кырылган болду.

Адам менен Аво акабыз бир күнү экөө бири олтуруп, Аво акабыз — үшүм байдардын баары менен болду, — деп текевер келди. Азирет Адам кези, калма болуп — бу байдар менен болду, — деп айтты. Бу талаш кудайга жогору болду. Кудай Медресе менен болду. — Адам ишине сыйынган (сыйын), Аво карды сыйынган (сыйын), — деп.

Кудайдын буйругун амин менен Адам ишине олтурду. Аво карды олтурду.

Тогуз ай тогуз күн бүткөндөн кийин Адамдан ишине байгалибар дуньяго келди.

Адам 960 жашка келип ошол (олду) болду.

Азирети ишине байгалибар болду. Анын үшүм, Ануш ишине жашы да байгалибар, карды болуп келди.

Бул ирдан бешинчи жетишинчи жашы соң Азирет Нух дуньяго келди. Ишине бешинчине Нур токтолду. Нух байгалибар болду.

Зароо Сал бир колу менен этегин жапкан, бир колу менен көзүн жапкан. Мама Маши колу менен көзүн жапкан. Нух карап турган.

Бир күнү Нух байгалибар байдарына айтты: — Эй байдарым, мага не окылар болуп, чедер өттү, — деп. Анда Сал башынан өткөргөндөрүнүн баарын баян кылды.

Нух байгалибар байдарына айтты: — Мен дуньядан өтөрүн аң калды. Болуңарды көтөргүлө, дуба кылат баталды берейин, — деди. Ие болоо колу көтөрдү. Нух байгалибар дуба кылды. — Сал, Сиринин аялынын баары байгалибар мага каршы болду. Талашын аялынан башынан не мажалео өткөңү айткан.

-Болж, Арап, Шам, Корасан, Азкан, Рум,
Багдад, Оман, Мекке, Медина, Мизир, Мамин,
Тадик, Антакия, Зейтанна, менен рдеянны
Самга берип, байгамбар, болуш бол падыша болуш
деп дуба кылды.

Мопиетин аялы маширук (кыгыш) пады
ша болуш, кылытка келиш, — деп дуба кылды.

Камканын аялы ташам кы болуш, Сатын
Мегендерге ала болуш, — деп дуба кылды.

Байгамбар, куданын нурду. Андан соң нур
жиге болуш. Зуройтола нурду байгамбарларга
Мона саяды падышаларга болду.

Сам Бокром ибн, Товаз ибн, Таун ибн,
Ардахшот анын балдори Кайди, Анан, хот байгамбар,
Кайди наемин Жекандар байгамбар. хоттон
ди байгамбарлар таралды. Ибраимда Исок,
Исмайил. Анын акыры Мухаммед байгамбар.

Самдын аялынан (тукунушкан) муз кыйырма
төрт иш байгамбар таралды. Анын акыры

Мухаммедке токтоду. Нур бу дунде тура да
акырында байгамбар келмек эм. Аволи да 1111

Мухаммед, акыры да мухаммед. төрт кабар жар.

Самдын уулу Арам, анын уулу Товаз, анын уулу
Ардахшот. Андан уз бала: Кайди, Арам, Анан, куд
галлесалом. Кайдин наемин Товам падыша
лары, Анандын наемин рдеян, кудын наемин му
хаммед байгамбарга жетет. (Мухаммед динин
айтат. ^{Сам} Ибраимда Исок, ^{Исмайил} байгамбар.

Ибраимдан эки бала болду. Бурусарадан Исок,
Амар деген катыннан Исмайилгаллесалом пады
ша болуш, акыры мухаммед байгамбар болуш төрт
кабар жар таралды.

Исоктон макуп балдары андан он уул болду.
Улуу уулу Мохаммед мушун наемин макуп (мушун)

узайр

Исхактан: Мусув, Айув, Мокув, Муса
Норун, Давид, Сулайман, Узур, Зикирта, Матк
Матран, бийе байгамбарлар таралди.

Исмайылдан: Ибн Задар, Ибн Раднан муда,
Ибн Нусар, Ибн Мансур, Ибн Илмат, Ибн
Мурке, Ибн Фозилла, Ибн Канан, Ибн Нафиз,
Ибн Малал, Ибн Канар, Ибн Талиб, Ибн Лай,
Ибн Китаб, Ибн Мура, Ибн Ножел, Ибн Раз,
Ибн Абдуллох. Аялди, Кошя деген эки бала кнади
бирге туулган ишми. Атасы Абдуллохтан килеке
менен эки болгон экен. Ишми ошол Аялдан болдар
Абдулмуталиб, Аял болдарди, Абдуллох, Абдукасим,
Абдулда, Каназир, Зораркасим, Аяла, Абуталиб,
Табас. Он уруу болгон. Буларден арамында Абдулда
эң корком, толук адами эл.

Абдулда онегиз маша меткенди, атасы Абдуллох
талиб Куройди (урусу тв бир тукуму) кыздарын
Мокшисе, эң коркомди Аяла деген кызди Абдулдага
Никелендирди. Аяла мухтур болгон убакта Абдулда
Мединага олду.

Абдулда олгондон кийин Аяла мухтур калып
ар турдуу кымынлык тарди коруп мурун, Мухам-
метти тароди.

Мухаммет ак мурун кызыл кырайдун ота корком
адами болду. Козу, мурун ортоко, кая, каялы, калы,
канжара эл. Эки калынын арамында бир ташыры
бар эл. Акунланганда билешип мурад эл. Озу ота
откур, абдан билди мурун эл.

Кырк машында байгамбар болду. Биринчи Нобет
деп айтылат. 52 машында калылардан калы
Мекеден Мединага барди. Ошондон баштап жима-
раттын кымын башталди. (Жимарат - арабча сөз.
кажкын деген мааниде). Мухаммет 63 машында олду.

Ордунда Абдукабир калпа болду. Жимараттын 11 -

мылынан 13 — мылына кейин, жыйын, ур ай,
тогуз күн калыңа болуп, азрети Абубак Вадван
63 жашында өлдү.

мына 13 — мындан 23 — жимарат мылына кейин
Азирет Умар калыңа болду. Умар өлгөндөн
кийин азрет Ошон калыңа болду. Ошон 82
жашында жимараттын 24 — мылынан 35 — мылы
Зулгитко айынын 18 — күнүндө жыйын болду.

Ошон өлгөндөн кийин Азрет Адам калыңа болду.
Жимараттын 35 — мылынан 40 — мылына кейин
калыңа болуп, Айтманын ур жашында Адам өлдү.
Андан кийин Адам калыңа болду, 6 ай.

Андан кийин Адам Магабияга өттү.

Магабия 41 — мындан 61 — жимарат мылына
кейин калыңа болуп туруп өлдү. Андан соң
Магабиянын уулу Мезит калыңа болду.

Жимараттын 61 — мылында Мабрау (март) айы-
нын онунда туура күнү Азирет Асейин жей-
ит болду.

61 — мылы мезит өлдү. Анын ордунда Мага-
биянын уулу калыңа болду. Ал өлгөндөн кийин
Мезиттин кызын уулу Жалитти калыңа бол-
уп деле, ага Марван каршы кызып, өз уулу
габду маликти атышкандады. Анда Жалиттин
жеси бир күнү Марвонду муштуп өлтүрдү.
Габду малек калыңа болуп калды. 86 — мылы
өлдү, уулу Ваид калыңа болду. Ал 96 — мылы
өлдү, Габду малектин уулу Сулайман калыңа
болду. 99 — мылы Сулайман өлдү, ордунда
Фарабашындын уулу Габдулгасиз калыңа болду.

Андан соң Адам малектин уулу Мазит
калыңа болду. Андан соң, 105 — мындан 125 — мылы
кейин дагы Адам малектин уулу Рахман
калыңа болду. Андан соң Жалит мезит уулу

II Воцит калпа болду. Андан соң I - Воцит
уулу Абдырахман калпа болду. Андан соң Эмиш
Марван уулу Мухаммет Марван калпа болду.

Абдырахман деген бир киши кызган Ашуглар
дын колунан калпалыктас Забазияларга өткөрүп бе-
руге аракет кылды. Макзатына жетишкен урун,
Марванлар 12 иши аскер тыйып ирешти. Довлат
Забазияларга көтүр.

132 - жашараттыен мөлөкөн баштан, Забаз
калпалары 34 киши калпа болду. 132 - мөлөкөн
656 - мөлөкөн 524 жыл өкмөт башында турган
21 суран, сурак Мергузду.

32.1. бет. Забаздардан падыша болгон кесем, Абдырах-
ман башка акими болгон, Ашугларга душман
болуп, каршылык кылган Ашугларга жазы берип,
кылыстан өткөрүп, Ашуглардан 90 кишини
өлтүрүп, башын кесип бир жерге кошуп, анын
үстүнө кызып өлтүрүп ташык - ашын жеген.

Ашуглардын калпаларынен корун айткызып,
сөөктөрүн өрттөп, шаардагы мекенге жет-
кишкен кун тебеден, бузуп, таштады. Мөлөкөн
кана Забаздардын калпы (кору) Акылбашка

Ашуглардан душман болбой, Мөлөкөн кана
Абдырахман деген бир мекенге Акылбашка көчүп
күтүрдү. Анвар шаарын байыркы кылды.
Кышын Падыша ирешкен бирок айтты: - Заб-
аздан кан токтотуу болду, - деп. Андан 4 жыл
8 ай өкмөт башында болду.

Жашараттыен 136 - мөлөкөн 30 мөлөкөн
болду. Ишени ордуна Абдырахман калпа болду.
Ишени башыдан Абдырахман Акылбашка Акыл-
га барды. Андан калпа болду.

Өкмөт жиге болуптур. Мөлөкөн ишени, Абды-
рахман калпа болду. Ишени доволу да

Эки болуңду. Бирини мағруф (башын) да, бирини
шайырда (кызында). Ага Ошмалардан аман
дайында (138- жылдан, 422- жылга келин)
Оз жорукунда бар.

Алтын доломи кимораттын 640- жылдан
бери Монгол эли тарабынан Алоке баркып
Багдатты алды. Анда Алтын доломи мизирде
болгон.

Мизирде 13 киши калпа болду. Анын эң
арткы калпа болгону Алимтогали Салманында
Кимораттын 923- жылдан Алим Озмон
дурдун Мовуз Султан Салматхан Мизирде
мат этти.

Алимтогали Аалы атпаны беталдыга
алып барды. Сирак кылып, кайта мизирде
мизирди. Калпаккы акысы бүтүп, доломи
Алимтогали калпа этти.

319. бет.

Робот кылыңдулар, дантан андагы
магмадар кылыңдулар, кимораттын 5-
жылдан ражабден (сентябрь) 18- күндөгү туң
туңда. Беталдын падышасы Жак-ман
жылдарында, падышасы жаккы жылдары
бир туң матын туң корду. Бетаргыда матын
ары, экинчи бир магма кылып, наяткы айда
матын кылып кутрога кирди. да манана туңду.
матин убагы, мот магмадан артынан бир
адан кылып, башында селдеси бар, ак туңду,
кызын кырайт, узун болуучу киши. Ол
магмадан саяат кылып туң кызарды.
манан падыша моткон туңга кылып, падышага
көп аманат магмадар көрсөттү. Ол
падыша коркуп матын бигондо, коргон туңга.
Падыша убагы кылып, коркуп, — мен кандай
камага киреттер болду, — деп ордунан

тирип, эртеси ордоюна барып, олтирип, коргон
тирип бир-бир баытан кычка магым кылды.
Ошондо бир дивана тира калып айтты: — Бу
магым сизге бир келген калаа экен. Бу ба-
тыш тарабында, алыш-самандын арасында
бир ак мунараны кордун. Ол мунара нурманын
тирадыр. Сиздин бу турмушуду ойлоп турган,
бир ак мунараны деген эй бар. Анардын бир
анеал байгамбарлары бар. мол байгамбардын
мунарасы менен анын калыпсыз, — деген экен, —
314. бет. Агерде бу магымдан сактануу керек, — деп
дивана баан кылды.

Андан соң, Кытай мамлекети падышага
келешип олтирип, мунараны байгамбарына
300 киши жиберди. Булар бир-неге кун мол
тирип шаар Мединага келди. Мухаммедгалей-
мессаломго молугуп, падышанын коргон
тирип баан кылды. Падышанын Мухамметке
мазган катын берди.

Байгамбар, — мен өзүм бара албаймын, — деп
бир теринин бетин кагаздой кылып, өз суро-
тун ортоюна коюп, эки магына тарт какар
марынын суротун койуп, Кытай падышасына
Садыбаказды бааны кылып, манько Анеал,
манеал Акашанын эки уулу кошуп, 300 киши
жиберди.

Суротун бир сандыктын ичине салып, — пады-
шадан болок киши сандыктын розун алысын, — деп
Садыбаказдын колуна берди. Мана да падышага
салып наша мазып жиберди.

Булар бир-неге кун мол тирип, падышага кел-
лип молугуп, байгамбар кат мазып салып жибер-
ген сандыгын берди. Падыша сандыкты ачып карып
суротун карып, катты окуп, термундо коргон

Байгалибарды көрүп, таң калып, кудайга шүкүр
Ошона кылып, мансипа салып, үйүмө барган соң
Көзүмдөй жана алып караса сүрөт шок. Кайтып
Болуптур.

Надкыша ыран таң калды. Байгалибардын
Сарып (мунизасын) көрдү. Муну менен динине
Кирди. Кытайдын эли муну менен динине кербеди.

315-бет.

Надкыша Закабаларды кайтарды. 300 адамдан
18 киши алып калды. Бир ыран алып калды.
Ол өкөөзүз кысыкка катеп алып берди. Казынадан
Монзель (айлык, мардан) берип, бала өкүтүп
тирип калды. Нурган деген эл болду.

Кийин Амир-темир надышадан кызып,
Самаркандтан Баракан деген киши
барды. Баракан үз агыйында эл. Нурган
дурга кошчулду. Булар менен 19 киши болду.

Алардын исемдери: 1-Мамин. 2-Жан
Син. 3-Маме. 4-Минти. 5-Аминша.
6-Жей. 7-Ланжой. 8-Мажуланж. 9-
Сонин. 10-Бинан. 11-Кудай. 12-Мехо.
13-Камин. 14-Кадар. 15-Мили. 16-Дой-
мон. 17-Линмо. 18-Жодинж. 19-Баракан.
Бары Нурган (динган) деген эл болду.
Наамин Араб.

Журк тарихи:

Жолаки ибн Тарсгазалиссаломдин Зока-
басы Авазкан эл. Авазкандан Анвар, Мамин
деген эл бала болду.

Ансардан Ансары деген эл шаар Мединада
турат.

Амандан Махзид. Анасы Зоина. Абди-
каевин. Мошарф. Осмарсалис. Жалкан.
Амай. Мунун атулате Атевее. Балдары
Анеса. Мансип. Эли Зокоба.

Китарахтын 5-Мылындагы Садубакае
Сахаба менен Кытайго барып кайткандан
Кийин Орто Азияго туруп калды. Аксая-
дын балдары Түркмөн элинде калды. Мансая-
дын айымы Түркстанда турмушат.

Мансая ибн, Манар ибн, Казы ибн,
Малик ибн, Алихан балдар Орто Азиянын
аркайсы жерлеринде озунго эл эиле.

Алтын балдары Азбек, Сабай. Азбек
балдары: Бий Мыйзаман, Барахан, Абыл-
хайыр. Абылхайырдан Байгоро, Каракоро, Ман-
горо, ур бала болду.

Байгоро улумуз, Каракоро Ортомуз, Мангоро
Кичимуз. Бу ур муз деген наам Акер наамы.
Мурмуз наамы Бекарам, Манарам эл. Бу
Азбек хандын Заманамда болду.

Байгородон Абылхайыр, андан Машентай, ибн
Вийикбай, ибн Жовбай. Жовбайдан Майман,
Жиган, Вуйцур, Мекрейиш торт бала болду.
Жогамдын наамы Жаңы, Мачыкбай.

Вуйцурдун наамы Кырк муз деген эл болду.

Мекрейишдин наамы Мичмуз деген эл болду.

Маймандан Аксая, Мансая. Аксаядан он-
жи айры Малайыр деген эл болду.

Мансаядан Абак, Каракман Байдыбек, Бай-
дралдан Кокгол деген эл бар.

Байдыбектен Сарыцисун, Маржымак, андан
Абдан, Суван, Булат, Бети, Ожакты. Булаттан
Ботбай, Кашыр, Мыйкем, Маным. Ботбайдан
Вудайхун, Когай.

Вудайхундан: Калмибет, Менибек, Избай, Изберди.
Когайдан: Байжук, Жогентай. Жогентайдан
Исанбай, Манжолук. Исанбайдан: Коготай.
Байжуктан: Асейиш, Жайлак, Женкеди.

Тенгелдиген: Акча, Куватай, Асейинден: Илия,
Сулондук. Сулондуктон Сатжара. Сейкиш балда-
ры: Вилан, Баидебек, Сейин, Нурсейин, Жоксейин.

Манас балдары: Жарыкшын, Жантай, Манай.
Кызыл балдары: Кышкочо, Бекболот, Жемир. Булар
Улуш (Башкоронун тукуму).

Варх муз Бухар тарабында.

Орто муз: Аргын, Найман, Воцурат, Орунбор,
Капка, Аяроз. Селмей, Атай да жашайт.

Манкоро (Кызылмуз) аялы: Аксын, Матаз,
Жунакпей, Болоткеди, Кызылкурт, Абдаси, Балта,
Ворожты, Атогал, Магалбашы, Манган жерлери;
Журкметан, Акмегит, Касалы, Орадан Астарканга
сейин барат.

Манас ибн Бодак. Карахан ибн Турк ибн
Жавахан ибн Агузхан. Манжетин Капиталык
тактисы Агузхонго келди.

Агузхондон насылы маарык амирлери, Имра-
тур болуп жана падыша болуп да келди. Мынун
насылынен Жимнахан келди. Имратур болуп
туруп дунеден кайтты. Мындан тогуз бала
калды. Маарык калкы келип, тогуз баланы
болуп алып кетти. Падыша кымак болушуп.

Жимнахондон тогуз бала калды.

Улуу баласы Жомоборадур. Индустан элине тийди.
Мындан эки бала болду. Капкан падыша, Катыр
падыша, бармак амирлары, Кермет ами-
лары. Чолабиян амирларына таандык. Бу
жер дара кара, кара деген наам калды.
Роракте жатат.

Бир улуу Асейин Самарканга тийди.
Мырза деген наам буза берилди. Амыр, Жемирге
мотот.

Бодо, Калт, Корор Гиенхан, Калмакко тийди.

Мамаса деген наамда калды. Калмак амирлери
Бир уулу Бухарага тийди. Амирлери, Ургенч
Амирлерине жатат. Буларга Жан деген атак берди.
Бир уулу Абулмашабек, Антиянга тийди. Буларга
"Бек" деген атак берилди.

Бир уулу Аударбек, андан келер Муратбек,
Кыргыз, Коктоо амирларе, Батка деген
атак берилди.

Бир уулу Абулбакир, муртарья Упанин
амирларе.

Мана бир уулу Аутар Балзор амирларе.

Бир уулу Алок Хан. мундан эки бала болду.
Анан, Баян мана бир кыз бала Алакуван. Намын
Кытай амирларе.

Бир уулу Аян, Батар. мунун наамынан
Айртан Хан мунун (уулу) Махмуд, Коктоо Хан
Сынгысханга татанды. Монгол амирлери.

Мамарук Бадамшаре Агузхан туркундан
тарап, наамына болуп, Агуз турк туркунун
Хандыгы деп айтылат. Мамарук эки тарыхы-
бызда Кытай, иран Бизке көп убакка Хейин
амын (салык) төлөп турган. Россия да
Византия Ормону да Жан алдында адепти,
Балган. Агузхан Турк элине, мунда, мамарт
тарыхы ар тараптан тасирлеу болгон.

304-бет. Калмак калкы менен, турду мамлекеттердин
амын соода кылууга кызыккан. 568-мембе гарип
(турдук) Турк туркунун жаны Истанбул менен
Соода тургузмок. Иран, Силонинга Жакын ми-
берди. Буга каршы Жакын мана Византия мам-
лекети Истанбулга Жакын миберди.

Мана уулу Соода туркунда, эки мамлекет
Иран мамлекетине Соода ачууга киргизет.
Соода ачууга Византия каркун, Соода
катышат. Ошонун уулу, уулу Хандын,

Кеңеш, буйругу менен 549- жылы Византияга
каршы учуш баштады. Византияны менен, Кирзи
кыясын алып, Бопорго кийин барды. Ал кездеги
жандардын, падышалардын саясаты, куту ма
лекет, асыздарын каап, анын жеринен байда
таап, баюу болгон. Мана бири менен бири кыда
кылуу, кыда аркылуу байда табуу болгон. Ош
орун, бир мамлекеттин, кинчи бир мамлекетт.
Эмгектери дайыма болуп турган.

Ошол жандардын учурундагы мамлекеттин
маданияты, саяси-экономикасын мана эне
тарихтан карат, окуп билей, алардын кал
тырып кеткендеринен да карат, билеп ийрөөчү
мисалы: көп мерде табылып жаткан
жандардын аттары, мамлекети монуңдо
көп сөздөр ташка мазмун, калтырып
кеткен. Ансак откон Заманго Киртеген
дизген жандын аты-мону, мамлекети, анын
маданияты мана башка көп сөздөр, мурунку
турк элдеринин мазмуну менен ташка мазмун
лып, учу биздин Заманго жетип, биз андан
көп нерселерди билдик.

Киртеген, мурунку бабаларыбыздын сана
болгонга кой жылы олгон мисал 731- жылы
олуп, бул жанага башка көп мамлекет
терден көп адамдар келип кызын экен.

Киртегендин мисал билгиле Хан, Киртеген
дин жетелиген таштан жазат, ошол кездеги
өзүнүн мамлекети, маданияты, саяси-экономикасын.
монуңдо ташка ~~не~~ мурунку турк мазмуну менен
мазмун калтырган. Мана өзүнө да учуңдагы таштан
жетелик салып, мурунку турк мазмуну менен
ташка мазмун калтырып кеткен экен.

Бул экиден калган эстелик 1889 — жылы
Оркон жыгасынын боюнда, ардынатиз деген жер-
ден 7 көкүрөк таштан табылган.

Бул эстеликтен табылган, мурунку түрк ма-
зуу менен ташка жазылган мазуну Радлов
деген киши окуп, билип, түрк мамлекетинин
кандай болгонун, мазун калтырган. Мана
Хандорынун кандай болгонун да жазган.

Бу заманда, өтүп кеткен түрк мамла-
наты Оркон, Алтай, тарабындагы түрк элдеринин
Энесей боюнда жашаган кыргыздардан калган,
ташка жазылган мазундар табылды.

305. бет.

Ошол заманда уйгур өкмөтү Оркон боюнда
Хандык кылып турган. Аларга Энесей боюндагы
Кыргыздар кошоюндук кылып, калыңдай бер-
генден кийин, уйгурлар манголияны таштап
Кызыл түркмөн түрпөн тарапка көчүп ба-
рып Хандык кылды.

Жугузунку кылымдын аягында, Кызыл түрк-
стандагы Жугузгүзүр сурактар карматтардын
колунан алып, Метисун, Билик кол, Чүй, Кашкар
жерлерин алып, Сырдария боюндагы Агуздардан
Өзүнө кошуп алып, өтө зор Хандык бийлик кылды.

Хандыктын 350 — жылында Мусулман ханы
болгон Жугуз огуз ~~ж~~ Бухаранын ханы эле. Бул
учурда Жугузгүз ханы, Киссар, Калпий деңизинин
Кийин айшагы келетин, турган кели эле.

Бухаралыктардын Кашы биро Кашкарда, Кашы
биро Казок, Кыргызды арабында, Кашы биро Бала
Сагун каласында мурда эле. Ал кезде Бухарада
Задок (жугузгүзгүз) хан эле.

Задок хандан кийин бары мусулман болду.
Уйгурлардын баштагы Кези Жугуандын ма-

Ниндо Фукан шаары, Зогонду, Беш балык, Карабае,
Асыркы Фукан мананда Каражомо, Карабае, Турпандын
Кызымандо 30 какырыш жерде, тоолордун этегинде
калалары болду. Уйгур хандары "көтөг" деп атады.

Ал кезде уйгурлар будда дининде эле. Бул жерде
уйгурдун эки ханы бинтисокту болуп, аймагы кеңе-
йип, Кытайго ка сооңду, 980-жылдарда.

Уйгурдун эки ханы айрым-айрым туруп, Эдил
бояндогы турктөр (балгар, казар, мажар) менен
дауыша кеттишип турушкан.

I - Кыймылда Гоц турктөр өз жерлерин кеткенде
көп динийо малалып кетишкен. Бул турктөр 310-ж.
Муецушан болгон эле. Булар кызыш туркестанга
кеткенде хандын ордунда хан болуп калгандар
балгарлар эле. Булардын кызыш тарабында
Башкурт турктору бар эле. Балгар жерлерин
касадары келген убакта булар майык боянда
тургу эле. Эдилдин томонку агымында Кырван
макта сооңган калың кытырман токоюда
Казар кандыгы тургу эле.

10-кылымда Миладия Балгар хандыгынын
жерин, Югузогуз хандыгынын жери менен Бектеш
болду. Башкурттар Балгардын коңунда эле. Бай-
мактеси асыркы Казан шаарынан 120 какырыш
томон тургу эле. Эдилдин сол жак жегинде
Балгар шаары бар эле. Балгар калаларынын ба-
рында иуецушандар турган.

Казардын башмактеси, азыркы дарбанданын
сол тарабында Симандар шаары, Асыркы Астар-
хандын ордунда Итил-Эдил каласы болду.

Бул жерде эки иуецушан боло дагы хандары
иуут дининде эле.

Уйгуз турк, Агуз кандыгы турганда эле, илгери

VI — кылымда Милладияда Балгар, Казарлардын түндүк батыш тарабында (Фингер, Эдил, Волга) Слабиян калкынын бир бөлүгү (азыркы орустар) туручу. Булар, Балгар, Казар хандыктары менен көп убактар бою кармашып турушту.

Сырдария боюндагы Агуздар 10-кылымда Казар жерлерине келе баштады. 11-кылымда түрк Кыпчактар да Казар жерлерине келе баштады.

Агуз, Кыпчактардын кысымына Кыдабай Кыйдак жөнүндөгү жеринен кызуу мамиле болуп 1055-жылдарда Кыпчактар байтактын өзгөрткөн ок. Казарлардын калаларын ичара кылып туруп берди.

11-кылымда Кызыл түркстандагы Чыгуур, Тогузтүз хандары келип, Эдил боюндагы Балгар, Кыпчактарды басып алды. Бул убакта Хан-дех төрткө бөлүндү. Чыгуур, тогузтүз, Балгар, Кыпчак болуп.

Чыгуурлар Кызыл-шандыгы Кыташлар менен урушуп жатты. Арабдар да түрк элдерин кысымга алды. Авошизмдин Кашкарга келип барып, Кытай-лардын акими менен сулаланып, диниюну Эли Зор падышасы бири камта, бири Кытай болду. Түрк бөлүгү Орто-Азияда туруп калды. Арабдар түрк элдерине араб ишмин ирөттү. Орто-Азияда араб ишмин таралды. Түркстандан акими Абди-ла ишмин ирөтүгө тийишту болгон.

Муцуншандар ишмин ирөтүгө аракет кылды. Самаркандо медресе ачылды. Анда ар кайсы шаарлардан адамдар келип окуду. Ар кайсы шаарларга мекит салыны баштады.

Элге ишмин ирөтүгө түрк элдеринен акими Кара, акими Саян көп эмгек кылып, Кытай мождору менен баш кошуп тарых музундогуларду мазмун кетти.

Бу Туркистан, Туран турктарундо некендер
моу өзгөрүлөр болуп, тарыхта билүү кат бш.
Безеи калк үзүн ото келиш болгон. Мурунку заман
да башка жактан көп калк өшүп келип, Мана
тамиктер келип, турган. Ата-бабалардын айт
лып калган сөздөргө караганда, тамиктерде
мелип турган турктар өкмөт болгон.

Минадия ийнеден айтат келишсе муну
рун турган. Андан соң, Минахот Турк
тору бийлеп турган. Андан соң ар түрлү
Элдер келип баштаган. Ар башка элдер-
ден башкыкылар келип баштаса да көп
мекен турк элдери бирине-бири кошулуп
бирне-бири жардамдашып турган.

298. бөг.

Башкыкылардын кайсы бирөөлөрү Тур-
кистандан орун алып, мекендер, келишет
кыла баштаган. Ал кезде Бухара, Жейба
хандары да Туркстан, Орто-Азия элдер
инин баш кошуп турмушуна ас да болсо
жардамдарын берип турду.

Ал мезгилде, арабтар Туркистанды алы
Услам динин таратуу үчүн чыгып, Орто-Азияга
келип, Абамузлим кетат
тин, Мухаммед, Корозан майы Космжар
барып, андан ары Кытайга жакын барып
кайра калтты. Мурун биргелешип кыш
так болгон элдин баарын Цран, Туран, өзбек
тер да кошуп араб динин кайра аяда
Орто-Азияда жашаган турк элдери баары
бир динде болуп калган экен. Ал эми
кыштактардын мурунку наамы
мурунку бойдон кала берген экен.
"Сарт" деген сөзгө бир ас токтотуп

Сарттын насими Озбек. Иран башка кал
казак, казак. Ташик менен Жалка, Эки зам
дан бери Туркестанда маман келген эл. Азун
турмуш караганда Ирандордон болгон коомго
Мажн Ирандар туркестанды басып турганда
убактарда отурукташып калган эл болуу керек.

Рабайтка караганда:

Туркестанда маман келгендүү калк
болгон. Ар дайым көчүп жүрүп, бир эл менен
Экинчи дагы бир эл аралашып, бирине-бири
сүйүп, бир эл болуп кала берген.

Ташиктер да, Кара деңиз менен Казар
деңизинин байлыгында көчүп жүрүш. Икен
тер менен Сактар болсо, Арал деңизи менен
Балкаш, Бетек көл байлыгында көчүп жүргөн
масагаттарда, Ар башка калктан аралашкан
аралашма калк болуп эсептелет.

Бир мыңыска мунасып болуп калган Эки
Иран маманарынан калган, Сир дарыянын
байлыгында маман, масагаттар да
көчүргөн. Мана Жейкавус, Тара, Икендир,
Миладиянын 330+ мыңдарына жүрүп
Сир дарыянын боюнда туруп, Жомант шаа
рына Мажн жерде, Ирак Икендир М. ~~ж~~
Белембайев ^{машин} бир шаар курдурган соң, Раздат
Элинде Сырдарыя менен Амударыянын орто-
сундагы жерлерге туруп үз көчкө каршы
лык кылып, ошондо бир канча шаарлар курдурган.

Кенен турмак үчүн, Маракант, Самаркант,
Бактра, Балык шаарларын тургузган.

Акыркы Мунан калкы көп тура албаган.
Икендир олгондон кийин, Туркестанга Алтан,
Бетек көл тараптан Ошонко көп турк. Эндери

Келип, мунондарды кууп жиберип, Кызыл
туркметан Алтай тарабынан Коң турктар
Кызыл, бир Коң турк хан болду.

294-бет.

Миладиянын III-кылымында мунон доолоту
буруп, турк эли болбогон. Миладиянын III-кылы
мынын акырында мунон, Садыгы, татарлар
Беленуз жолго окуялот болуп турган, деп айтты.

Наяты Миладиянын айткан кылымында
Алтай тоолорунун аралында мунондардан калы
мурган Коң турктар Жолгогу Агуз деген ат менен
барып, жардам алып, Туркметанды жакында
сыпаттады. Узун Агуз деген иши менен дайын
арды. Эки турк ишмерин жакында.

Жолдордогу таштардан бетине Оркон тили
менен жазууларды жазды.

Арабдор боксо, Иран мамлекетин калыбына
келтирип, IV-кылымыда Кызыл тараптагы тур-
кметанга Абдыкериз деген аскер башчысы көп
аскер менен келип, Миладиянын 714-жылында
Амир кетоптөн мусулман арабдары, Бухара,
Самаркандт мамлекетин сыпаттады.

Башкарга барып, андан ары Кызыл элине да барып
кайтты. Туркметанга келген арабдор ишмерди
нин эйрөтүп, Бухара, Самаркандт, Фергана шаа-
ларына шекет сала баштады.

Туркметанды казанау мана калкык турктар
Сунтон Махмуд, казанауу Маликша, Санныршаа
Ишмердилер, Махмуд падышалар, кайротту тодир-
келет кетишти.

Миладия 13-кылымында баштарында Кызыл
туркметанды Монгол, татарлар козгодо баштады.

Целом мамлекетинин куру кандарынан болуп, булардын доолоту, Озим доолотуну барабар болгондой болду.

Солтоқбиялар, татарстанда кокур мурунку турк тайпасында, ~~бир~~ турктун бир тайпасы эле. Азия тарабынан Кызгын турк тайпалары Ркуиот болуп куту, батыш тарапта карай муура кокур келип, ошол кокур келгендердин бири ошолтоқбия эле.

Шолуктун уулу Бахат Рали эле. Хижараттын тортирети келишкенде келди. Туркместанда бир ае туруп, Озүлөрү Бухарада дин ишине келип, ишениш болду.

Ошол убакта Самаркандар менен татарлардын ириси болду. Шолуктор Озүлөрүнүн динден Самаркандарга болушун тирди.

Шолук Олгондон соң Сулкан Маликтин кизын катереп алып, балдары Авганетан тарабына кокур барып Нишабур тарабына тирди.

Шолуктун уулу уулу Фигурлубек ОЗ ишине кутта окутту. Хижараттын 429 жылы Акши болду. Багдатка келип амирликте ишине мана көп жерлерди алды 24 жылы акши болду.

Фигурлубектен соң некеге болушду. Уран, Рум доолоту Солукка кумбоз кудурду. Фигурлубектин кардан уулу Сулкан алып, ое олгондон кийин Горсан алды. Горзан олгондон кийин уулу Маликша Маирун тарабына кокур туркместанга келип, Бухар, Самаркан тарабын алды. Хижараттын 480 - жылында олду. Балдарынан Наза болуп Солукка доолоту Заколана баштады акырында.

Жаратылган малы султан тарабынан бүтүрүл-
дү. Бардыгы 14-мартта өкмөттө отурушту.
Жыл. 424- жылдан 440-жыл. 151 жыл болот.

Берман долоту малык шаа уулу султан-
шаа 11 акимдик кылды. 150 жыл өкмөт
болуп эл сурады.

Акыры Жузурмидех Насиммен Нейза баш-
ланды. Бул долоту Анатоли до Султан
иблин Кетимен тарабынан таазир Жимди.
Султан иблин Кетимен Жузурмидехтен кур-
ганы эл. Анын атасы ~~Ват~~ Нараси, Салы-
кы менен до эл.

Бул долоту барды, жимарат менен
444- жылдан баштап 800- жылга келин
223 жыл өкмөт (өкмөт) болуп жүрүштү.

Султан иблин Кетимен, Малыкшаа
иблин Аман арзан, Анатолине илгер
аиткан эл. Ошол себептен, Бул до-
лоту Салык долоту атанды.

285-бет. Султан иблин соң уулу Бовит
Ажы болду. Бовит иблин соң уулу
Кылыс Ажы болду. Кылыс арзан иблин
соң Ажыны Кылыс арзан алыс аманга
Маскүттүн уулу Каршы түрүп, көп сыя
жүрөттү. Акырында мангого түш
болду. Булардын 11 аким кылды. Акырында
мангого Каршы түрүлдү.

Бул өкмөтү бүтүп Салык кылыс мен
болуп (жимарат менен) 889- жылы калып
мен болуп 11 бекликке болуңду. Ошол
11 бектен бир метимен иблин Арман эл
метимен туркменганга кылды.

Фаргана, دولت Осмон сия тарихи, Тоғуз
Оғуз наили. Химараттеги матинки кылымы-
нын башында, Монголдордон коркуп кочуп,
Орто-азия калклары, Зорасан тарабында ту-
ругу турп ашырылган, Сунман шаа ордунан
козголуп, "корат" суусунан өтүп, Акмок шаа-
ры тарабына турууга турууга карап келди.

Хийинкирэк Монголдордон терлери бир аз
бошогон кезде, Сунман шаа уулу өз терини
кочуп келе жатып, корат суусуна карк болуп
өлдү. Ордунан өзүнүн уулу Артаур Бек болуп
изге башкарып келди.

Ол кезде термуз үйү эми бар эле. Булар
Ошол терде турган кезде Хония падышасы
Сунхан Аладдин Монгол аскери менен уру-
шуп калды. Артаури акарга жардам берди.

282. бет.

Анын ошол жардамы үчүн Акбадат суусу-
нун боюнан бир жакшы жайып кыштак бер-
лек болду. Сахут, кара тоо тарабынан да
жакшы терлерди бермекчи болду. Ушуну
көргөн хонь Осмондордун тукумунан эле.

Артаур көп убактарда урушта туруп, акы-
ры уруштан каза болду. Ордунан баласы Осмон
башка болду. Осмон казы урун элдери менен
урушуп, жакшы байтак терлерин алды.

Ушуну кылган менен дагы болуп, Хуния
Сунхан тарабынан, өзүнө бек, ашырып берилди.

Химараттеги 688-жылында жана 689-жы-
лында 11 жылдан кийин Хуниядагы Осмон бо-
луп турган Руи падышакымызга Сахуткы
Монгол, татарлар тарабынан ал терлерден
Беткенден кийин Осмон казы падыша болду.
Жана Химараттеги 699-жылдарында, асырты Осмон

дордун биринчи падышасы Ошон казы эле. Ошон
казы Кара хезирде кутбо окуду. Маңы шаарды бай-
тартып келди. Мамлекетти бир некеге бөлду.

Феридундун менен чогушуп, бир неке калааны алды.

Хишараттын 729- жылы Ошон казы ойдун. Ор-
дуна уулу Аоркан казы болду. Аоркан казы болгон-
дон кийин Азият, Вара-деңиз тарабына барып

Четалпудун мөңгөн көрүп, көз арты баштады.

Четалпудун эли Ошондорго каршы турушат болуп

Ахер мыйа баштады. Малатей деген жерде же-

чилип, өзү тарадар болду.

Аоркан Руи элине көчүп келди. 26 жылы Руи

элине Окмат болуп Аоркан ойдун. Ордунга ки-

чү уулу Мурат падыша болду. Мурат 31 жылы

Окмат башинда туруп ойдун. Ордунга Мылдарун

Ниязат падыша болду. Ниязаттын заманында

Бир канга шаарларды өзүнө каратып алып, Четал-

пуга барып, аны да өзүнө багындырып, Четалпуга

казы болду. Кийин Четалпудундун каршы болуп

Четалпудун бектери алдып, айып туруп,

акыры ойдун.

Ниязат өлгөндөн кийин, анын балдары орун

талапшып 13 жылы урушуп, Акырында уулу Мухам-

мед падыша болуп, ас мындан соң өпөт болду. Анын

уулу Сейхан Мурат падыша болду. Сейхан Муратта

Көп узабай, 855- жылы өпөт болду.

Ордунга уулу Сейхан махмуд падыша болду.

Махмуддун мажарасы Четалпуга өзүнө каратып

алды эле. Баязит Четалпуга богозунун Азия тара-

бында Руи эли казы калаына өтүп, мажар-

асы: Махмуддун Соодогер мөңгүсүндө Акхер мөңгүсүн,

Четалпуга мардан бергенин, - деп

Сейхан Махмуд көп тоолорду даярдады.

281-бет.

854-жылы Хижрат жылында Истампур шаарына көп аскерлер келип, Соодогер мекенде туруп, Калкка салып кылбай, андан туруп Истампурдун падышасын кармалып алып, — Истампур шаарынын падышасы Селкан Махмуд, — деп жарыялады.

Калкка сыяк келтирбей, динине Зордук кылбай, 31 жыл акылы болуп, Хижраттын 886-жылында өлдү.

Селкан Махмуд Ошондордун Иң уулу падышасы болгон Калкка өтө жогундуу адам эле. Ошон өлгөтү Селкан Махмудга келип, 36 киши акыл башына келди. Жарыкта 1284-жылы Хижраттын жылына келип.

Селкан (Султан) акылынан Жетелиги бар. Бу Жетелик 14-жылында акырында Амир-Жемир тарабынан жасалган салынган. Азрети Селкан (Султан) дини мезгиле мана Жетелигине, — Азында арын мотомартда Жемир Азыли, — деген тарыхта аят, Иң жакшы, Иң баалуу, тажиктон салынган, ар тур-кун ойчулдар менен кооздолуп жазылган. Бу Жетелик билимиз жылында алыгы убактан бери Иң бир ремонт-лук (кароосук) калып келатат.

Бу Түрккестан айымагы, көп учурларда элди басып келген (басып алган) душмандардын таасиринде, өзгөрүлүп, Жериден калган көп Жетеликтер кароосук, кылымдар өткөн кайып, Иң бир беги кылбай моголуп баратат.

Мисалы: Бу Түрккестанда Аюп Байгалибордун Жетелиги, Ош. Жерин замандон бери калк көп жашаган Жерин шаарлардын бири экен. Мында Сулайман Байгалибордун Жетелиги бар болгон экен.

Фергана шаары, Иң эле Жерин шаарлардын бири болуп, мында, — Чекендер Зулхорнай, Кирин (жогот) кеткен Жетеликтер болгон, — деп айтылат.

Чекендир биздин Эрадан туруп 330 жыл мурда

Калкың суран (бийик кылыч)

Намангэ шаары мандон үз муз мый мурда эл
Белгилу шаарлардын бири экен.

Бухоро шаары Абдуло хан тарабынан вина (масал-
ган) болгон экен.

Анжиян шаары мурунку бир өткөн кылымдарда
Орт-Азияга түрктөр келип мачан, ошол түрктөр тара-
бынан вина (масалган) болгон экен.

144-кылымда Саяхан (сүлтан) Хамид мыйраанын
байти болгон. Бу шаарларда Түркмөстөндө Ислам
дини таратуучулар да болгон.

Араб амери кытаптан Абду мусулмандын жетимиги
бар болгон.

Бухара каныгы, Хамид тасорунан баштан
Кун, далаа болуп, Амудария боюндагы мач
кан жерлер окшети мач карырамы болуп, Бухара-
нын сол тарабы Амудария, Ташкент, Самарканд.

Фаргана Олажатынын туштук тарабы Афганстан,
батышы Түркмөнстан, болуп абад жер болуп саналат.

Бухаранын тасору Хамид. Иранга мачын коштолуп
Орто-Азия менен Ирандын арасындагы соода молдору бар.

15-16-кылымдарда түрк каныгынан болгон
кочмодор келип, Түрк Тидерин бийлет турган.

Бухара каныгы ар башка улуттан келген адам-
дар ижи мачерине кийилгенин, бийик кы-
лып тургучкан. Жамиктер келип бийик кы-
лып, 7-кылымда Бухараны Арабдар келип
басындарын алган.

13-кылымда, Бухараны монголдор алып
алды. Андан соң Амир-темир ады.

Амир-Темирдин убагында Бухара абад
болуп, Жерван сарайлар, мечит, медреселер
курулуп, мачи суу волоты мачи жерлерге
салынып, мусулман дини акылып, мектеп,

шедресеелер салынган, канка шакирдлер окуп
Султан Армааттын метекхеминде илмий
дунни курдон, курго кодоюн аялга баштади.

Метисеу Олажаты алтыга болуптур, Амма-
Ата, Канал, Сувар-Азат, Лейнес, Маргента, Кара-
кол, Премивал, Мам Фимбек.

Бу мерлердин аралы Кыштактарга, uezдрге
болуптур турган.

Амма-Ата, Канал, Лейнес, Сувар-Азат, Маргента,
Каракол, Премивал, Фимбек uezднуй управе
тедер турган шаарлар болгон.

Мында коц суулар: Нарын, Су, Арал, Иле,
Кара-Тал, Аксу. Жокмок ку озонунун боюнча
Кет жакта, соода молдорунун турган.

Мети суунун туштук, кыгы тарабында
Кытай мамлекети, тундук тарабында Кыргыз
Эли турат. Батыш тарабында Сыр дайра
Олажаты турат.

Туркменонетандын борбор шаары Анжа-Абад,
болуп бешке болуптур. Анжабат, Марва, Ма-
кадам, Татман, Мам Кешек. Анжабат шаары
Ажал-теке Авазкандын байтактысы Эле.

Фергана Олажаты, Сайды мамлекет болу
бешке болуптур. Жокон, Наманган, Маргалац,
Анжиян, Ош болуп.

Ферганын борбору Жокон болгон. 1732-жылы
Абдурайым бийдин заманында, топурактан
кырган кылып, кербен сарай салынган. Мам
Мекит, шедресеелер салынган.

Жомонт Сырдариянын оң тарабына салынган
Бу шаарды Искендер шекедония курдурган.

Кетта-Коргон. Бухара хандыгы менен
Туркменондун ортосунда бир шаар.

Бу Туркменон кон Замандан Берн озгуру

леп, мурунку заманда Түрк акиндери, То-
гуз-Огуз мамлекети эле. Агуз мамлеке-
ти менен Кытай мамлекетине баш ийип
турчу эле.

Ал кезде Агуз акиндеринен Момохан, Кун-
токиндин заманы эле. Бу хандар уеат жаш
албай, Арабтар Түркмстанга келип, Жина-
раттын 46-мылында Иран мамлекетин басы
алды.

Ирандын шагы (падышасы) келкип Түркме-
станга келди. Арабтын акиши, куру, Акиндары
нын бери магына кыгып, урушуп Самарканд
алды.

Түркмстан бир нече келкип хандарга баш
иип турчу эле. Уруш кылып Бухараны басы
алды. Андан соң Агуздын акири Кун-тегинге
барды. Агузду алып, 713-мылы фергана,
Ташкен шаарларын басып алды.

716-мылы баш Түркмстандын ханы Момо
хан өлдү. Анын ордуна агасы Куттук ханды
уруу Билгий хан болду. Өз ишине Кун теги
хан менен бирге турду.

Буллар өскөт-көп, Кун болондогы элдерге хан
дык кылып турчу.

738-мылы баш Түркмстан Арабдын колун
өттү. Андан соң ички Түркмстанда алды.

732-мылы Кун-тегин өлдү. 734-мылы
Билгий хан өлдү. Андан соң Билгий деген
келкип хан болду.

745-мылы Кун мамлекетин басып алды.

Мурунку заманда бу Түркмстанда Мунан
хандары менен Кытай акиндери биригип та-
ганда мазган тарихи, мана мажыи сөздөр
таштан табылды.

Жытайдын атканы Сы-ман-чи хан деген
Кеңесинен Заманы Ж.е.

Мо-лихан дегенди 321-мында өзү медресе
салганын, Калк арасында мажнун айткан
Создорду тапкан мазын кеткен экен.

Бу тарихи мана мажнун создорду асыртып
Туркмок каласынын турмуш кыгына тарабын-
да Суман бешин деген жерден бир шаар
Ж.е. бир бийик мунара бар, башка кыштан
салынган. Аны э. Бурана" деп айтат. Ошол
жандардын белгиси" Ж.е.

266. бет.

Агуз тарихинин Корсатканына караганда
Жытай менен Цан көп жылдарга келин, алып,
Берилип турган. Мана кет мамлекеттерден
Жытайлар келип турган.

Жытайлардын, Билгийхан дегенден келин
Турк мамлекети бүтүп, падышанык Жыга ба-
ланыду. Бирин Араб, бирин Жытай мамлекети балып.

2-кылымда турк мамлекети жойулгандан
Келин Жытайлар, Билгийхан бешмүз мында соз
Талай кала берди.

Агуз мамлекети жойулган соң, Орто-азия
Калкы, Калыпаларга карап калды.

Мурунку заманда Коң, Коң турк хандарынын
Жытай хандарынын Калк билген, тапкан
Мазган тарихи создорун тапкан Раглов де-
ген киши экен. Окуп билген Цамалар Жы-
тайдан мундан ашык ариб (тапкан) бар экен.

Сыздария, Фергана, Метиецко жашаган турк ту-
кундарынан, 2-чи Саганок тарава деген жерде
2-кылымдан баштаганда Агуз Сыманье, Жытай
Ашмаларынан Мажнундун уулу Мана келди.

Вьргъиз тарыгы.

Фурт наемленек, Вьркан деген кишинен бир
уруу мордо. мындан: Мержит, Жуба, Оранжа,
Ворлак, Базмун, Вьргъиз деген алты уруу болду.

Базмун Наргын атанып кетти.

Вьргъиз наемлинен Шамурт онжынкы кылымда
Анмианга хан болуп турду. Анын балдары да акши-
болуп, эл башкарып келди.

Шамурт наемлинен. Долан. Анын Бомбун, Кобон
деген эки уруу болду.

Бомбундан: Адигине, Жагай, Коро деген үч
уруу болду.

Жагайдан: Богоретон, Кошлон, Келтыр деген
үч уруу болду.

Келтырдан: Орозбакты, Бодое.

Орозбактыдан, Бузу деген эл болду.

Бодоедон: Каратахо, Монап, Мантай, Жибек.

Монаптан: Соотай. Соотайдан: Сарсейит, Жуур.

Сарсейиттен: Чукхе, Жуку, Кудаман. Булардан
Сарбагыш деген эл болду.

Кородон: Кердики ме Керик, Кара богыш,
Барын, Манкорое уруу Солтоной, балдары Ак-
кокор канкы, Куттур Сейит, Намиан,
Жокум ибн (баласы) Карабагыш, Сарбагыш,
Мангобагыш.

Богоретон баласы Житер, Магалык. Магалык-
тан Малта деген эл болду.

Солтодон: Кунту, Кунту, Гаа.

Гаадан: Каракы, Жалхан, Жата.

Каракыдан: Байсейит, Бутон, Болокбай деген
эл болду.

Жалхандан: Кокурбай, Кошой, Баки, Багышан, Бай-
болот, Фелдеу, Коккорбай.

Кошойдон: Мамансарт, Молокон, Баймырза,

Мамбет. Мамонсарттан: Женаман, Тюлоберди,
Борубай, Мамырбай, Саркобен, Байит, Умат, Солпи.
Коң өтүк.

Тюлобердиден: Жукто, Женай, Кыны, Жорбос.
Болбуча, Жобоси могоруда мазылды.

Жобоситон: Каротал, Назир.

Назирден: Кунеке. Кунекеден: Филдеш. Андан Сару.
Сарудан: Жыркуш, Жубай. Жубайдан: Жубайдан:
Жагай, Берди, Мейдикара, Муратали. Мураталидан
Бурго.

Жотал Назир могоруда мазылды. Картайдан кара
гал. Карокайдан тогуз уру болду. Жити болаеси
Вашкарда. Ук болаеси мунда. Каранай. Калга, Мундце.
Каранайдан: Турку. Андан Байдики Кытай деген эл болду.
Кароталдан мундце. Мейндан онжи уру болду. Беле.
Онжи урдан, Онжи уру мундце деген эл болду.

Калга; Калгадан Болот. Болоттон: Жокто,
Болку, Кушан, Кушандан Морси. Карала карта,
Каратегеш.

Каралакартадан Сакал, Бакал, деген эл уру.
Бакалдан Келаке, Байеши.

Сакалдан: Арзыган, Келсан, Мообазар. Пиян.

Коротегештен Куртка.

Курткадан Жудайберди. Жетай. Бекетай, Жешерке.
Боргу, мантай.

Аманкушук, Жудайбердиден Жакогы, Жилеш,
Байтемир, Бутору.

Бекетай, Жырты деген эл болду.

Жетай, Каракужур деген эл болду.

Мантайдан, Жайыт, Назар, Жоктокурку, Тюлоберди.

Хорбо, Майтык, Жака, Кенже,

Кенжеини балдары Кузук, Эмеш,

Козукеден Канкелди. Жилеке,

Нешин балдары Барук.

Жоктоболжудан Нешан, Калмак, Таруке
 Козумалан, Жолго, Тайытты, Жасош,
 Жоккышты, Кылтан, Бабаи, Киймоойт.
 Жаракшыдан тогуз ууу болду. Калма, Нарбото,
 Кубатбек, Кубат, Абамиде, Берик.

Адам-Ата менен Мухаммедтин ортосундогу
 Откон мый жеби.

Мухаммедтен башкага Кыйын 580 жыл.

— " — Шекендирге — 988 — " —

— " — 1800 696

— " — Музага — 2300 — " —

— " — Цырайышга — 3000 — " —

— " — Нурхига — 4090 — " —

— " — Адамга — 50070 — " —

Бу Жирктөрдөн адабияты, Араб, Кытайлардын
 турду тарых иштерине катышкан, тарых
 асмукурлар, Агуз, туркия акшидери, туркия —
 таңга баш кошуп мазып калтырган деп айтат.

255-бет.

Жытай падышасынын бир сүңгү кызы бар эле.
 Ушуну Ацлан-аки, бир туңгу цыңгау колнатта устат
 Маткан эле. Бир маржыраго соккыш маңына келди
 Нур сыпаттуу бала болуп маңына жатып, бир кезде
 жок болду.

Кыз бала анын кандай болуп кеткенин билбей кал-
 ды. Бир күнү дагы баягыдай болуп келет, дагы ма-
 нына жатты. Бир кезде, бир калыптуу турду болуп
 кайра кайтты.

Бул маржыраган Зоккыш ар туңгу кыз цыңгау
 Маткан кезде келе берүүсү болду. Анын кандай
 кеткенин кыз билбейт.

Кыз ата-анасына бул көргөндөрүн бута баян кылды.
 Падыша, — бу жөнбү?, же периди?, — деп, туңгу

Икенде маньна кнзек (кнз) салдат койду.
Ол Зокым батыдай эм келип, кыздын маньна жа-
тып, кайра кетет. Анан келгенин, кыздын маньна
жатынган кнзек да, салдат да көрөт. Бирок, катан
кантип кеткенин билбейт.

Надыша, — Менби? периди? бир дуба окуган ма-
да муну билмем керек, — деп бутун экин жылыт
кызынын алдынан өткөрдү.

Надыша, — Сен көргөн тизит барбы? — деп сурады.
Кызы "жок" деп жооп берди.

Бир тууну кыз уктап жатып ойгонду. Ол Зокым
кызга жакындаганда, ак жүздү, кызы карайлы, узун
бошу, бош коң, тамы кийген коң сакалды адам
болуп көрүнүп туруп айтты: — Сенден бир узун бала
туулат. Ваз көрүп, кылаң уркан жердин мамлекет-
тин бут колун алат, — деп бир канча нерселерди
көрсөтүп, арстан сынагында болуп калат.

Кыз муну атасына айтты.

253-бет,

Надыша, Алма салма, Алма калма, Алма бар-
ыз окуган момун, балалар билгелерди жылыт
алат, караванды (бал китеп, толго) Момунлар
бал китебин алып олтуруп айтты: — Бу дүйнөдө
бир сыпаттуу коң надыша келет. Кылаң уркан
жер четиндеги мамлекеттин бут колун алат. Ошол
надыша келип кызыдан туулат, — дейт.

Надыша кызын, турак элинин акымы, тогуз огуз
надыша, жакында кызын берди.

Кытай надышасынын кызы Мажугейге тилгенден
кейин аялдабай болжол бала бутун, 1162 - жылы
раман аялынын 25 инде, дүйнөдө куну төрөдү.

Баланын атын Жылыт калды.

Ар бир надышалардын элчилер келип, баланы көрдү.
Бала эки колун каткан кан уктап турчуну.
Момунлар бу надыша баланы экен деп калтырты.

Жытай мамлекетинен сол тараптан
Батыш тарабында турк, мангол элдеринен
козуп чыккан элдин башында Мазугелдин
цэцэн барат, Баласы Тилиштинди козуп,
Сурганда, Уланна, ажал, карылар мендай
деп айтыптыр; — Баланын халыкы нардан
болгон. мухаммедгалымсалымдын рухуна
рв менен жаратылган, — дептир.

Бала нь машар болду. Атааы мазугей
олду. Атааы мөнөн буртуугаа Котоложан.
дөөн болдурк. Тимукунди олтурмок болду.

Анасы Аман-Ажи, дүймөндөн баласын
коргон, алып келип, бир суунун боюна барып,
суудан балык карып жеп, баласын багып,
оокатын өткөрө берди.

Котолохондын балдары билген мөх. Ян-
мукен энее менен өлдү, — деп мээр берди.

Жишукки 13 жашка жеткенде, Кытай-дын падышасы, кызы Ач-дан-Акини издеп, О-майкы деген кишиге кырк миңгит кошуп, издетип, алар бир канча күндөр издеп турчун, бир суушун боюнча Ачдан-Акини баласы Жишукки менен таап падышасына алпарып берди.

Ғайдым, қазымен аман табылғаным куданым,
той келген, бір шартқа бәткен келген қойду.

Жилукин бойго жетип, ал шаардагы Элди
Бут колуна алды.

Ал кезде, Ишим-Братар деген кытайдан бир
уяма, бизгичи, Жилукидин Зор падыша боло-
рун билип, Витурца аракет кылат.

Жилуумен алардын 30говорун селип калып,
23 машинада Монголунго калып келди.
Келгенден кийин, Кирай-Кирайт деген ман-

1 голдуң ханы менен ынтымакта болуп,
2 таңдалма мизгиттерден өзүнө молдош кылып
3 мыя баштады.

4 Жилукинге Мамыражын деген киши ман
5 ата-бабаларынан бери мажын теңганынан
6 Жилуут тукуму өтө катуу душман болду.

7 Жилукин ата-бабаларынан калган ажалат
8 кастарын алууга мол бербей, кыянаткылыгы
9 кыла бермисте.

10 Ага карабай Жилукин 27 мамат мекен
11 бир канча кыбаларын кастарып алды.

12 1200-мылы Байкал көл тарабындагы кы
13 ларын мыйды. Жилукин өзүндө канчалык күч
14 бар экенин билди.

15 Ол ата-бабаласын кылган ишин кылды.
16 Монголдорду бүт мыйып, бүт түрк тукумун
17 мангол, маншурлар менен кошуп, дагы бир не
18 чилелектти бириктирди.

19 Жилукинге душман болгон Жи хан бар эле.
20 Фарейли ханы Тугурлу, Экиниси Түрк Наим
21 Ямнин ханы Жаман эле.

22 Булардын ажалуу менен дос болуп, анын
23 жардамы менен Сивенгы боюндагы Меркут
24 мыйып, Орхон боюндагы монголдорду бүт өз
25 кошуп алды.

26 Кейин Жилукин менен Тугурлунун ортосун
27 цуу болуп, Тугурлу теңилди. Аны менен ма
28 манын дагы бир ханы Жилукидин колуна кы

29 Ошонтип 1203-мылдан баштап Жилу
30 ынгызхан деген атак алып монгол ханын 3
31 ханы болду.

32 1203-мылы ынгызхан (Жилукин) өзүнүн
33 досунда, хандын алтын тактына кызып олтур
34 жанында татарлардын бектери, Наймандард

Ханы Таян. Мунуң Манголия. Мамо отурду.
Аң татар, татар бешери, турк хандары
ынтымакту болуп, Кынгызхандын хандык
доолоту озо берсин. — деп тиледи.

Алтай тоолорунун арасында катуу уруш болуп,
урушта Кынгызхан катуу моладар болуп, Най-
мандын ханы Таян өлдү. Уруш Артышке карай
көчүрдү. Найман хандыгы Кынгыздын колуна өттү.

Бул урушта Таянхандын жазуучу молдосу чыгар
Тата тонко деген киши эле. Аң колго турмуш мола-
ниятебез манголдор өлтүрүшк болгондо, Кынгыз
— бу киши окучу, билим иретот, — деп, өлтүрбөй
ашан сактап калды.

Тата тонко балдарды окутуп, көп адамдарга
чыгаруун жазуучу, адабияттын билимдиги. Мон-
голлардан Тибетке чейин анын оку били-
ми ас да болсо таратылды.

Аң кезде Тибет Кытайго карогу. Кытай,
Тонкут деген киши Тибетте би каган мам-
лекетти бийлет тургу. 1205-ж. Кынгыз
аны да өзүнө каратып алып, мамлекетин
кеңейтти.

Ошондон, Кынгыздын хандыгы көп
жерлердеги элге билинди.

246-бет.

Кынгызга душмандар катуу каршылык
кылды. Көп уруштар болуп, Кынгыз негизе
молу катуу (оор) жордар да болду.

Кынгыз (Тимуркен) 1206- жылы Курултай
(сезде) келерин, Ошол курултайда, бүт
монгол, турк элдеринен келген делегаттар
Тимуркенди Хан кылып мамлады. Мана
"Кынгызхан" деп атак берди. Билек: {
"Кынгыз деген сөз монгол тилинде же-
целитен-жецишке барабар деген сөз
болсо керек.

Ал убактагы Эл жанды майлаганда, май-
ланган жанды ак кийизге салып, которуп,
Кунго карап тогуз шертке ийерип, шайлак.

Ошол куралтайда Кынгызхан, — Силер мени
душмандарыма урган там сыякту болдуңар.
Менин башыма, тизимден коңзор болдуңар.
Менин машымдан бери зор мардомды кылган
можандарым, калкым! менин тилегим, жер муну-
зуну жомойун болуу. Ошол тилегим болуу, — деди.

Кынгызхан булагы, Жонгут эли хаан алды.
Жагердегиндеги элди бут өзүнө каратты. Бул
убакта Орто-Азиядагы цыгур, Карлук көп.
Кына да мөөнөт жетти.

Цыгурдун ханы Бооркак. Карлуктардын ханы
Арслан, булар өз эрки менен багында. Аларга
өзүнүн уулу Кыгатайды зор Нойон башка
кылып келди.

Андан ары Кытай менен цунь кылууга кетти.
Кытай императрица эли ийберип, — алым төлө-
гун, — деди. Кытайлар каршы алдынан кыкты.

Кытай менен бир кекен мени цуньун, Бекин
дин батыш тарабы Кынгызхандын колума өттү.
Кынгызхан муну менен токтобой манжурия
басып алды.

1217 — жылы өз элине келди. Мана Кытай
тундур тарабын хаан, басып алып өтүп, Жаанкен
Кытай хандыгына келди.

Бул убакта, Кынгызхандын мамлекети, Цунь
мамлекети менен соода байланышы болуп
көптөшкөн турган кези эле. Мана анын ка-
тарында муну менен мамлекет Корсан мам-
лекети да алып элел эле.

Кынгызхан Кытайдын тундур батыш тарабын
канда басып алып, башка жактарына бара алган
эле. Азиянын түштүк кыска тарабы бүт

Кытай императорун колунда эле. Азырагы Кытай
турк аскерлери бар эле. Анан Зор учурду менен
Монголдын колунда эле.

Учурмандар, Кытайлар ол убакта дунядагы
Зор эки мамлекет болуп саналар эле. Кынгыз
Монголу, Нойманды, Манжурияны, Кытайдын
бир канча жерин кошуп бир мамлекет кылып Азе
яда учурду дагы бир Зор мамлекет байда болду.

Кынгызхан, Жогузгуз, уйгурларды каратып
алгандан кийин, Маман мамлекети менен
кектем болуп калды. Кынгыз учурмандар
менен соода-саткык иштерин кылып турду.
Бирок, аны менен да узакка бара алган жок.

Хейба хандыгында, Бухара, Самаркан,
Балык, Нишапур, Астарабод жоктарда
Хоразми шаа деген ат менен, башында кал
панын бир" деген кышын болуп турду, ки
лин калмага каршы кыжкан эле.

Кынгызхандын убагында Ошол кышын
наешинен Аладдин Мухаммет деген кыш
наеша болуп турган эле.

Кынгыз Аладдинге достугун билдирип, 1217-
жылында 450 кышын турган соодогерлерин
мийберди.

Хоразмшахын шаасы Аладдин бу жердендерди
Отрар каласында, Арзы сууунун Сырдарыяга
куйган жерине жакын талаада, ат тону
менен мурун талоон кылып, баарын олтурду.

Кынгыз, бу кылган кыянатын билген соң
атайы экилге кышын мийберди.

Хоразми шаа, бу экилерди да олтурду.
Булорди олтурган Хоразмиша эле.

Бу ишке ота калыган Кынгыз 1218-жылы
Кышын кылып, 1219-жылы аскер шынап, Хейба
мийбердиге аракет кылды.

Хорзымша үзүп, даярданды. Манымда төртмүз
миз камалы аякери бар эле. Кынгыздын
аякери музунушуга киши эле.

Хорзымшаа колдорен, кирпик менен бийик
дубал салдырып бекиткен эле.

Кынгыз аякери төрткө болду:

Биринки бологун өзүцү Кызатайды башка
кылып, Кербендерин (сөөдөгөрлерин) өлтүргөн жерге
миберди.

Экинчи бологун, Мукунун карамасына берип,
Сырдариянын жакына жакын жерге миберди.

Үчүнчү бологун Сырдариянын баш жагында,
Кынгызга каршы болгон "Жаңы" туркторун миберди
(Жина кенг карамасына)

Төртүнчү бологун Кынгыз өзү алып, Бухара
мана Самарканда көздөй кетти.

Төрт жерде катуу, кыргын, цруштар болду.
Кынгыз аякери көп шаарларды алды. Каршы-
лык кылгондорду карман алып өткө салып, күй-
үздү.

Самарканда, Хорзымшаага аякер болгон
кырк миңге Жаңы турктордун жана Ирандык
аякерлер бар эле. Жаңы турк аякерлери, Кын-
гызга берилип кетти. Самаркан шаарына
Кынгыз өзүнө каратып алды.

Орто-Азияга Кынгыз зор болорун бунт эл билди-
шаар Жоразунду да алды.

Аладдин Мухаммед Надина Иранга катып кетти.
Анын артынан Нойон ^{жаңы менен} Сунатайды миберди. Сунатай-
бир нече миң кол менен барып, Ирандын бир нече
шаарын алды. Жакынкы бузуп, акып кирди.
Аладдин Жейте Жалпий деңизинде бир аңга
кырып алды.

1220-жылы Жаңы менен Сунатай, Кынгызга

1. Кактарда, Казан, Эдидин башларын берди.
2. Кызгатайга: Амурдория, Сыр дория, Мурдун
3. ку Тогызөгүз чыгыр терлерин берди.
4. Цоодейге: Алтай тоолорун, Эрмештин
5. Кызын Макаевн.
6. Тугур (Кичи чыгу) Асырды Монголия
7. турган терлерди берди.
8. Булар узакка бара албады. Кынгыз соо
9. болбоду. Тогрой кыргыздары муркунун колун
10. да эле. Муку ояду. Атасы аны, — батыштан
11. Россияны, дешик; Европадан алып мамлекетти
12. кеңейт, — деп татынган эле. Аны орундотуза
13. чыгары албады.
14. Бандарынын арасында Эч акылду болгон
15. Мукунун омурун Кынгызга ото бар болду.
16. "Муку ояду" деп, Кынгызга кабар берди.
17. Кынгыз Эмштин, — дешик батыштан болгонча,
18. тундурар чыгуу Муку эле, терек тундурар ку-
18. лаа, тургулар чыгуу Муку эле, — деп өкүрчөп,
19. вишот келген.
20. Кынгыз "чыгайды" деп татып алган мак.
21. Мамлекетин кеңейтүүчү чыгуу, Тибеттин
22. Сол түштүк тарабында Жангут деген элдин
23. Ханы Кел" деген Кынгыздын кутуну душ-
24. мандарынын бири эле. Кынгыз аны да каат
25. басып алды. Жуанке (сарысуунун) нин болгон
26. Хандарын кармат алып, талкалады.
27. Жуанке сууруган отур токтогон кезинде
28. Кынгыз орун калды. Ошол оорудан көп
29. узайган Кынгыз ояду.
30. 1227- жылы, Рамазан айынын 4- киели-
31. сында, 65 жашында олуп, өзүнүн тууга
32. терине алып келип, Окун бошуну колунда
33. Кынгыздын кылган иштерин көргөн.
34. Озунун бою бийик, маңдайы мазы, маза
35. келген эле. Ото акылдуу, болгон эле.

Болгон ирештерде дайыма акжарлардын
алдын тургузду. Башында ак буртук
кагы бар эле. Сокалы сирек, ирүтү
узун эле. Озуну-өзү ийенип, башка
кышын тилме кирбеген кыш эле.

Жарымын кыш, ирүткөн хандарды
катуу мазалат, Сөзүмбай карап берген
хандардын, хандыгын өзүнө берип аны
кадырлап, кышты эле. Сөзгө чета, жоо-
март кыш эле.

Сөзүмбайда, өнөрлүү, молдо, акылдуу
адамдарды өлтүргөн эле. Манындагы эң
макын көргөн кыштары турк мусулман-
дары эле. Мисалы: Мамыт, Бузаксы дегенде,
Мана, Мокшети Бекинге эки кылып тибет-
ти. Ал өзү өзгөчө эки болуп, 1254-жылы
өлдү. Анын ордуна Олман деген турк эки
болуп калды.

Турк мусулмандары Кынгыздан эң макын
көргөн эле. Кынгыз Ислам динин макын
көргөн эле.

Өзүнүн мамлекетинин ирүткү адатын
кайтырып, маңы тартипке салды.

Кынгыз, турк, монгол элдеринин арасына
өнөр, ийги таратты.

Бүгүндө Кынгыз сыяктуу Зор падыша
болгон эле.

Кынгыздан кийин, турк, монголдор Араб-
дын колунда калды. 1218-жылдан баштап
Кынгыз өз. болбой калды, Бешмуз жыла
кыш.

224. бет. Мынгыздын балдары:
и и и и и и и и

Мынгыз өлөрүндө балдарына керез өзүн айткан эле. Мынгыздын ордуна укуну укуну үгедей хан болуп калууга тийиш эле.

Үгедейди хан кызыт майлоо укун, кызытмайг элди каттырды. Каттырылган эл мынгыздын келбегин соң келиге берди. Ар бир областагы башкаруучу амирлерде, келүүгө ыңырбады. Бул убакта Жолахан (Мынгыздын кызын) катын балдары менен май-барахат отурап бешик мамлекет бийлиги анын колунда эле.

1229 - жылы кызытмай болуп үгедей хандыкка которулду. Бул мамиле өтө зор болду. Кызытмайга мамлекеттен көп иштер берилди. Үгедей бул иштерди аткарууга киришти. Иран менен Кытайдан тундук тарабы бүт үгедейге багында. Атасы Мынгыздын убагында кол болжы болуп, көп кабулдордо менимке жетишкен, атасынын убагында балажундай менен мамиле жасап үгедейге да көп жардамы тийди.

Үгедей көчмөндүктү жактырбай, Кытайдан цеталар алдырып, Оркон сууунун оң жагына Маана кара карыга шаар салдыра баштады.

1234 - жылы Каражоруга, Ордо, Балыкка аскер турат турган шаар салдырды.

1235 - жылы мамиле кылып, Кытайдан бүт батыш тарабын, Карадеңиз жактагы Орду Баллар, Жыткан жерлерин, Жайылар, уңду тараптарын өзүнө картып алуу үчүн, аскер жиберди.

Мамлекеттик жолдорду, портторду, порттансааларды сууда орундорду түзөт. Айымы алчуго бир нече мамлекеттерди дүйнөн кылды.

Җара корол деңизи тарабына Батми-
хан дайындаган эл. Батмихандың
монсында Султай бий, Толонун уулу
Менди, Угедейдин уулу Күйүк бар эл.
Буллар Болгар мерин айып, айып кател
реңдәге Кыпчактардан мерин эл мен
алды.

Андан соң 1237 - жылы декабрь айы-
рында Орду шаарларын алууга кырышты.
Мурунку Владимир князьдин бул кунда
Владимир Губернатор, Рязаньск, Пенза,
Ярослав, Тверь князьдин шаарларын
алды.

221. бет.

Андан ары барууга, маз айырында, мерин
соз болуп, сарың менде, Новгород князьдин
бара аймаклар.

Андан кайра кайтып Җаркандың Тарбин
князьге кирип, 1240 - жылы Киев князьге
айып, Орду талаасында абыдан катуу уруу
болуп, көп адамдар кырылды. Батмихан, - уруу-
бай маз багынып, бер, - деп кычкырып айткан
Ордулар талашмадылар.

Бу уруу, Орду калкына эң вор болду. Жерин
адамдар алып, Ордулар арман кылып кыюу эл.

Андан соң 1241 - 42 - жылдарда Толонун
уулу, Сондомир деген калаларын алды. Анын
батыш тундук тарагындагы Венгрияга кирип
төмөт князьге алды.

Андан ары барып Болхан тарапын атоңдогы
Анбанияга барып жеттилар.

Ошол жерде, Угедей хан өлдү деп кабар келди.
Уруу токтоду. Андан көчүп Эдилдин боюна келди.

Угедей Кызылдын кең ойлу баласы эл. Кын-
гыздын токтосе Угедейдин колунда эл. Угедей
дин убагында Кызылдын балдарынын арасынан
Жеңил Кыр - Коток Кызыл эл.

Угедейдин ордуну уулу Вуйуук хан болду.
Вуйуукту хандыкка шаамао урун, 1246-жылы
Варажорунга бут амирлер тыйымын кы-
руштап кылып, Эки миң ак катвер тигип,
Вуйуукту хан кылып шаамада. Бирок, көп
узайбай Вуйуукхан өлдү. Аннын ордуну Түмө-
хандын уулу Менди хан болду.

Менди хан болуп, Угедейдин балдары хандык
колунан кеткенине өкүнүп,

Менди хан уулу билип, Эл арасында Кээр
Кыгаруучуларды өлтүр. Мендинин ишине
Түмөхандын уулу калокө бутун Иранды, Араб,
Ойгуз, Кызы Азиянын сол тарабындагы кытапда
Алган. Өзүнүн ишине Вуйлай менен бириги туруп
бутун кытайда, ~~ж~~ Тибет жерлерин алды.

1259-жылы август айында Менди өлдү.
Андан соң уруш токтолду.

217-бет. Вуйлай ордуну Варажорундан Бекинге көчүрдү.
Анын заманында Кытайдын түндүк-батыш
тарабы, Кызы Европа, Арабстан Инду-
тан тарабы аралы, Мөнөб тоолорунан
башка жерлер, бутун Азия кытаптары
биригип, бир бийик Түрк-мангол мамла-
кети болуп турган.

Вуйлайдын убакгында, Араб, Ирандыктар
Эдудин боюна келип четтелек кылар Эл.
Мана Араб, Иран улалары, Кытай жерин-
жериндеги Мукамары Алсы (молдо) жөнүндө
иш кылган. Кытай болсо, мангол жеринде
кызмат кылган.

Вуйлай 1295-жылы өлдү. Андан соң Эл
тартко болуңду:

- 1- Мангол менен Кытай, Вуйлай балдарына
- 2- Орто-Азия Сагатай балдарына
- 3- Кыпчак, Россия Муку балдарына
- 4- Иран жогы калокө балдарынын колунда калды

Буллар узак убакка тура алган жок. Иран,
Кытай жактагылар бот эле буга. Мамлекет
Түрк элинде Кыгатай, Муңу балдарынын колу
да калды.

Кудайхондун балдары 1364- жылы Кытайдан
кууду. Калкенин балдары болсо, 1336- жылдар
да эле өзүнөн - өзү жоголуп буга болуу.

Мамлекеттин коңузуну моно айрым иштери
Кудайхондун өз заманында көрсөткөн эле.

Кытайдагылар будда динин кабул албаган,
моно өз аралынан бузуу кыккан. Кытай бирок
лору ишени динин жакшы көргөн. Ошондон
из - ара бузулушуп, Калкенин айтып кеткен
өзүн моно да алмаган эле.

215-бет. Кудайхондун кийин, Кудайхондун балдары,
Кудайхондун балдары менен аяккы Муңгар,
Алтай өлкөсүндө туруп уруу балтады.
Кудайхондун Калкени деген уруунуну уруу
Калкени 1266- жылдан уруу балтады, Түрк
мыл бою урушту.

Калкени, Түркени, Калкени, Алтайдын Кыгыш
тарабындагы Монголдор коно болгон.

Кудайхондун аяккы, каршы тарабында
түрктөрдүн колуна алып Калкени аяккы түрдү.

Түрк менен Монголияны таштап жыгып
буга, муңуку Агуз, Уйгур, түрк төрдүн
Ордунда болгон Монголдор коно монгол ко-
лунда калды.

Түрк элдери батыш Сибир, орто-Азия, аяк-
кы орто жерлер Европа тарапта калды.

Муңуку балдары да, Кытай балдарынын
колунда калды. Түрктөр менен монголдор
бир - биринен тозо аяккы.

Муңу менен Кыгатайдын балдары (түрктөр)
орто-Азияны, 18- жылы Кытай Кы-
гак, кыргыз, Казак элдерине өкмөт

бийлик келген кезде.

1124- жылдарда Сунтай менен Мотаны
акер башы кылып, Түрк, монголдордон
акер айып, батыш менен түндүк тарабын
бут өзүнө каратып алмак учур, жиберген.

Бу акерлер Кавказ тоолорунан өтүп,
Орус, кыпчак, түрк элдерин айып, мана
сы тарабындагы Балгар түрктөрүн өзүнө
каратып алган соң, Кынгыздын тамаша душ-
маны бутун моголгон.

Раваят кылындуркы:

Кынгыз 65 жашында балдарын кожырып
айып айткыч: — Дары бакадин, дары
банага ирият кыламын, төрт үйүм
менен үшүдү нозиятмы, — деп. — шайда
шайда жыгактарды козутуп, жиб менен таңып
балдарына берип, — сындыргыла, — деди. Төрт ба-
касын бир до сыдыра алган жок. Ал шайда
жыгактарды таңган жибин кекип, бир-бирден
берди эле, балдары сындырды.

Ошондо Кынгыз, — Мы балдарым! Баарың
бирдиктү, бентиматтуу болоңор, силерди эң
бир душманеңор сындыра албайт. Агер бирин
бирин каршы, душман болоңор, душманеңор
силерди оңой эле каап алат, — деди.

12 Кынгыз олгондон кийин, айып мам-
лекети, Кыгыш, батыш, түштүк болуп
үчкө бөлүнгөн.

Кыгыш монголдо кылыне, кеккене кан
хандар турду.

Сырдария менен Амудариянын арасы
түштүк түркестандын мерлери Кагатай
хандын мерлеринин кези болду.

Кыпчак эли, Кучарев журту, Целабиян,
Балгар мерлери Мукучанга берилип
Мунгария, Алтай тоолору мана Эртин

Цзедей ханга берилди, Манголия мона
Орхон бошору Юле ханга берилди.

Музукхан, Ынгызхандон алты ай ишурч
олуп, анын Жинки уулу Батый хан болгон.
Андан соң Батый аскер башы келип
Мансина ишдеген мырзаларды колуп алып,
Мана Сунатай баатырды алып, түндүк
Батыйга карай аттанды, Каспий деңизин
аймак чыккан.

Булар Кучо - мыви, Балгар, Оруе мерзери,
алып, Кыпчак мердерин алып, Ану дарияда
отур, Манаретан, Мунхар, Россия жакка
отур, Баткан марши аралдарына ортолукка
барып, Мана андан отур, Кийин Эдил жогына
маткын Атын Ордону өзүрчү Окумуну тийиш-
ти келип алып, Батыйхандын байтактын Эдил
дин жакында Сарай шаарларды салган. Эле,
Өзү улуу хан болуп, бир нече Кичине хандар
анын кармашында баш ийип турду.

Андый чыккан хан Юбин муртунда, Манго-
лияда Орхон болонда Каракоруми шаарында
кан, турчу эле.

Ынгызхан олгондон кийин, Цзедей хан
олуп, Кичук мырзаны хан келип которгон.

Кичук да улуу хан болуп, Кытай, Арабстан,
Индиятан, Ман Европадаң Жакшыр келип турган.
"Надшылардын Надшысы" деп эл урматтан
турган.

Цзедейхан Ойбеш мыл хан болуп турчү
олду. Кичукхан Кытай элне хан болуп турчү
олгондон кийин Желехандын уулу Менди хан
болду.

Желехандын үк уулу болгон. Алоке, Менди,
Кувинтайхан деген.

209-бет. 1 - Алоке Багдатка калып болду. Алоке
олгон соң анын уулу Абока хан болду. Анын

түркүүнөн тогуз кими окмат башына
кейди. Булардын алтоо өз дининде турган.
Урсу мучушан динине кирип мучушан болго.
Булардын аволку мучушан болгонун Казан
хань эл. Химараттын өз - мылында бунт
татарлар менен бир мезгилде мучушан болго.
Ал өзүн Сикан мучушанга деп атады.
Ал өзгөн соң өзүнүн бурадары (молдошу)
Алмайту хон болуп олтурду. Алмайту өзгөн
соң анын ордуна өзүнүн уруу Абусейит хон
болуп олтурду. Абусейиттен соң уруу Кел-
мади хон болуп олтурду. Калмадиген соң
Ирандагы Чынгыз мамлекети бүттү.

208. бет.

640 - мында (Химарат жылы) Багдатты
Зарат эткен убакта Аюкенин окмат
Энди Котал бийлер сурак мургуз хон.
Элге ахаарат кылган Аюкенин заманасында
Киминер (Ахмидер) эл.

Монголдор Түрккестанга көп заман (көп
кылында) дар бою бийлик (окмат болуп)
кылып турду.

Кийинки мучушан болгон хандардын
заманында, Окмидер элге сыян кылган жок.
Түрк Монголдор сиктешпекте турган.

Монголдор Казан, Сикан, Галагаддинин
татар, Бериктин акмысиздигынан, Чолаи
жерине кирип, толкологон.

Шаарларын, мечит, медреселерин, Химарат-
тарын толколоп жер менен бирдей кылган.
Көп адамдарды кырып олтуруп, көп адамдар
кыйнап, моготкон.

Бухара, Самарканд, Ирген түркторунун
Кыжон Куттегин хон өтө каиратты кими эл.

Мучушанга галемесоландан соң арабдар кыбатты
болуп түрк наеминен падемоолукты алды.
Түрк жерин жана Иран мамлекетин алды.

Ирандын падышасы катып Орто-Азияга келип
Биздин турк балдары менен бирге турду.

Кыргыз хандын бир уулу Мукуунун үс баласы
болгон. Ордонын, Батый, Шыбан.

Булар кыттайлар менен Эл-жерин болуп алган
кан.

1- Ордонын; Метисиндеги Олжатадан
Селен платка келип берди.

2- Шыбанга; Сырдариянын төмөнкү агы-
мынан, Акшоло мана Жорай болуп берди.

3- Батыйга, Эдилдин бою, (Волга бою)
Бон, Кырмы мана Россия берилди.

Ордоондун "Ак ордо"

Шыбандын "Кок ордо"

Батыйдын "Сары ордо" же "Алтын ордо" аталды.

Булардын арасында Кыпчак, Чыгуу (айкелсе)
Мукуу Чыгуу "тошты" кыпчак деп аталды.

Алтын ордоңун башчысы Мукуунун балдары
Батыйжон Эдилдин төмөнкү агымында Сарай,
шарын салдырган.

1255- жылы Батый өлгөн. Батыйдын туку-
мунан муз жылдын ичинде Он киши хандык
кылды. Алар: Сартак, Чолак, Бурге, Бирке, Менки,
Жемир, Жогдон, Аланки, Жалонга, Жоктогуз, Жактай,
Өзүбек, Маныбек, Бердибек, деген кишилер хандык
кылды. Б

204-бет.

Бул хандардын ичинен: Бурге, Өзүбек, Маныбек,
деген хандар атактуу мана Эл-жерини кыдыр-
дуу хан болгон.

Бул хандар Кыпчак мана Балгар Эл менен
тыны, Байтак, Сырган турушкан. Мана Оруетар
менен до токуш турушкан. Оруетар Корконтунан
алган төмөкү жомоңу болуп алган төмөкү
турушкан.

Взо- жандардан оор албады. Акыркы хан
Бердибек өлсөүз, Заман киши Эл.

„Айыры мени ишүлөр өлтүрөт“ деп ойлоп
коркуп, өзүнүн мажын туугандарынын ишке
марарлык балдарынын баарын өлтүрдү.
Анын кылган ишин көрүп, билип турган Эл
тими турабы? Эл арасында коёколоң болду.
Эл коёколоң кыгарып турган кезде Бердибек хан
өзүндө өлдү.

Анын ордуна хан болууга марарлык киши
калбады. Эл арасында, — мен болом — мен болом, —
деген хандыкка киши коёйду.

Эл айрым — айрым, уруу — урууга бөлүндү.
Кыгатай, Кынгыз хандын балдарынын ичин
де Эл катуу, терең ойлоп адал эмес. Атамсы Кын-
гыздын айткан Калыгатын Эл каган Оюкан
Кыгаргы эмес эмес.

Байтуктанын беш балыкта, мой Уле суу-
нун боюнда козуп турду эмес. Бабаларынын
айткан сөздөрү ар дайым коңурудо эмес.

Мамлекети да алардын колунда эмес.

Сагатайдын ишүрүндө, анын тукумуну Мокут,
Мологунун ишү Могоут эмес. Сагатайдын
Мамлекетти башкаруу иштери анын колунда эмес.

Ол ишүлөмөн динин кабыл алган жана Сага-
тайдын тукумун бүт ишүлөмөн динин кабыл
алдырып, ишүлөмөн кылган киши эмес.

Кыгатай 1242 — жылы өлгөн. Сагатайдын
тукумунан бир нече беш жыл ичинде Жыйырма
киши хандык (окмат) кылды.

Атынгы ишүндөгү баласы Козан ханы.
Андан соң булар да хандык талашып, бир канча
кычине — кычине хандыкка бөлүндү. Өз ара-
ларын да бир канча уруу-сөгүштөр да болду.

Кынгыздын тукумдары айрым — айрымга бөлүнүп,
ар бир айындагыларга, көрүнгөн манголдорго
алардын айрым — айрым, бөлөк — бөлөк болуп
ынтымагы жок болуп тургандыгы көрүндү.

Ар дайымы өз ага ирештор болуп турду.

Андан соң, Жинги татар амир Акеак темир Темирлон хандыкка асырланды. Андан соң Тологун Темир акага эрк бербеди.

Жогорок Темир тахтында олтуруп 1363-жылы өлдү. Монголотон меккеге амирлеринин колуна өттү. Элдин көргөн күнү маанан болду.

Андан соң Малай деген киши татар элин бүт колуна алды. 1361-жылы Бердибек өлгөн. 1374-жылы Козонхан өлгөн.

Онаалтыны кылымын башында Акеак темир Балдары, Муңу, Кыгатай балдарынан, Казыханга кийин болгон Муңу мынды ичинде, мамлекет Муңу, Кыгатай тукушунан тараган акимдердин колунда турду.

198-бет.

Темир баштыгы Кыгатай элине келгенде. татар, монгол аскерлеринен, күчтү ирештор — Нон Силдос, бирас, дуглат, мана Малайир дегендер эле. Булардын дуглат дегендери Монгол-станда турду. Мана булардын башкысы Амир болупу болоту жогорок Темирди тахтыга отургузду. Жогорок Темир өлгөндөн кийин Болотунун иниси Толоктун уулу Кашыра алды.

Кашыра Кыгатай тукушун күчүнтүктөн, монголотон меккеге бүт өз колуна алды.

Амир Казыхан Жонон деген элдин башкысы эле. Бир ирештун башкысы Торгой Ами Казыкан убагында Келии мана Нахемане калаларын кона меккеге кылып келди. Бу амир торгой нахемане бек болуп келген, эң күчтү тукушунан эле. Анын башкысы бабасы Карагаар Нойон Кынгызхандын жакыны эле. Кыгатайдын убагында анын аскерин ирешткен эле.

197-бет.

Бу Карагаар Нойондун тууганы Жогорок Нойон Кынгызхандын кызыны күйөөсү эле. Ошондон булардын тукуму баштатан э

Усунгвезхан кеске анын укун-тукуну менен
күйө, куду мекмат болуп келген.

Бу амир Жоргойдин Калма калаасында,
Алсызке Бузарга Хандыгында шаар "Елиз" деп
аталат.

1333- жылы 11-мартта, бир учу бала
төрөлүп дунеге келди. А баланын аты Жемир
деп ат коюлган. Бу Аксак Жемир эле.

Бу Жоргой Хандык менен дос эле. Учун
кызматка тургуз деп Казыханга берди.

Казыхандын учурунда бир кезеги жыйдар болу
мурду. Жемир майтабыска абдан өткүр
эле. Очу каираттуу баатыр болгондуктан
Казыхан муну мажысы көрүп, болгон Согуш-
тарда очу менен бирге алып мурду.

Жемирдин Согуштарда көрсөткөн эрдиги менен
эл арасында барктуу болуп, бат эле көтөрү-
лүп кетти.

Казыхан Жемирге өзүнүн учу Залайдын
кызын учурай (Жузенгий) ны берди.

1358- жылы амир Казыхан Сокурлоп мурген
убактында, өзүнүн мажын мадошу мана кайын
иниси менен, Малайыр элинен беги тарабы-
нан өрдү. Ордун өзүнүн учу Абдыгабер турду.

135-бет.

Жатар амирлери бир ае убактан соң, Казыхан
дын ордун алууга аракет кылып турчкан эле.

Ошол Казыхан өлгөн жылы Жемирдин атасы да
өлдү, бирх учу Келим Нохман калаларында
калып, бир учу амир аты Соваддинде калга.
Жемир мунун мажында болду. Бу аты Соваддиндин
башчысы амир Бомон, амир Кайырлар Казыхан
дын ордун талашат, турчкту.

Жемир боло Казыхандын күйө баласы, Казыхан
дын ордун алып, кайын атасынын каизасын тар-
тып, бир канча адамдарды өз тарабына тартып

Шейхулла бейи манада ушматко чыгып, өзү-
нүн бир тууган кайын иниси Асейинди мана
алып олтурган эди.

Ал кезде, Кызатай балдары татпар ашир-
лери ичинен тартышып турган кези эле.

194-бет.

Бу аширлардын тартышып турганын кө-
рүп, Ашмактай турган, Жоголок Жемирхан
Бухара, Самарканды алып, андан соң Маура-
накарды алып, Келатканда тартышып тур-
ган аширлер бет-бетине калып кетти.

Жемир анын алдынан чыгып, Саябат менен
көп мажмун сөздөр айтып, мажмуну келиш-
кен соң, Жоголок Жемирхан, Жемирди ошол та-
рапка хан кылып кетти.

Жоголок Жемирхан Монголетонго кайтып кетти.
1360- жылы Амысайпадин каткан жерине
кайтып келип, өзүнүн эли кайтарып алды.
Жемир ал жерден кетүүгө шамбыр болду.

Мун көрүп, Жоголок Жемир кайта келип,
ата-бабасынан калган жерин өзү алып, Аме-
ны олтуруп, өзүнүн баласы Шыжаз комону хан
кылып, Жемирди Найип кылып кайтты.

Жемир Найип болуп турууну каалаган
жок. Мажеаты бул тарапты бийлеп
турмак эле. Булар менен биргеликте тура
албагандан кийин өзүнүн кайын иниси
Асейинди алып, Амудария, Сырдариянын ара-
сындагы Казата кууп чыгууга аракет кылды.

Ушуну мажматка жетип, Жемир
Шыжаз комону жактан, кайын ини-
лери Асейин, Олмай, Жугайду алып, аскер
жыйып чыгып, Бухара, Жыйба хандарына, Каспий
деңизиндеги Зор Сарога казак болуп чыгып
кетти.

Бу турун Жемирге өтө кыйын болду.

Муну менен тез арада аскер тая албады.
Амирлердин бир да бири мардан бери албады.
Сыгатай балдарынан качып турган кайып—
Искен Асейиндеги туркмон амирлеритуткунга
алды. Жемширдин, Олтай, Тукандын катындарын
бир жерге таап салды.

Бу сатар Жемширге өтө оор болду. Жемшир
дунушунун асабын көп көрдү.

Жемширдин аскери Жемшир коно киши эле.
Имшаз кочмону таап алууну ойлоду. Аскерин бир
жерге калтырып, өзү Жемшир каласына барганда
Амирлер билип калып, Жемшир качууга аргасыз болду.
Ошондон Амурдарижын боюнда качып турду.

Ан убакта Кыргызын туркуну Тукмон, Алокенин
балдары Иран мамлекетинен кеткен, Иран-
дын шагы кылап, Эли амирларга болуптур. Амир-
лер бири менен, бири согушуп турган кези эле.

191-бет. Ахыры Афганстан амирлери менен согушуп
турганда, бир аягынан мардар болуп, башка ая-
бай аскер басып турду. Ошондуктан Амир
Жемшир дебестен, өмүр бою аскер Жемшир атаны.
Калган экен. Кийин Жемширдан деп да турду.

Жемшир бутунан мардар болуп жатканда
кайыпчылык Асейин Балык шаарына алды.
Аны узуп, Аскер Жемшир ошол жерге барды. Бу убак-
та Асейиндин аскери көп болуп калды.

Муну билип Имшаз кочмо, Асейин менен
Аскер Жемширдин артынан аскер жиберди.

Аскер Жемшир булар менен кайышып урушмок
болду.

1363 — жылы Амурдарижын сол жакта багытын-
да "Кундус" деген жерде, Аскер Жемшир, Сыгатай
балдары менен урушуп, Сыгатай балдарын жеңди.

Имшаз кочмо Амурдарижын оң жагына кыга
баштады. Ошол убакта Жогорку Жемширхан өлдү.

Имлязкомто Зарви тилгасынын сызындагы
Алматыга кетүүгө жолбор болду. Ол кеткенге Жемир
Самарканга келип калды. Котин - Болдорун оң жолго
мурун жиберген эле. Келип катына менен коркутчу.
Самаркан уламалары Жемирди айдан шотуна менен
тосуп алды.

Имлязкомдун аскеринен алтырдиги эл айдан
кордук коргон эле.

Жемир ал жердеги элге эң тууро, сууруну өзүрө
айтып, элди роза кылды. Ошунда жомокчу адам эле.

Жемир Самарканга келгенден кийин Киргизтэй
Хасарын, аны өткөрүп, андан соң Жемир, Асейин
эке келип, Калатай Болдорунан билишти Кабул
мектепке алып берип, анын атасын мамлекет кылы
жандыкка кетерди.

189-бет.

Жемир Ошго Калы, Ножомин калаларын катты
рып, Алмадырманын төмөнкү жана орто агымын
дагы болжол, Болдорун тарабын Асейинге берди.
Самаркандагы Биринчиге берди.

Монголдорду кыуу, өзүрө элге башка болуп
тура баштады.

Жемир менен Асейинге душман кыга баштады.
Самаркандагы тартипсиздикти моюнун бир
кылы бою турду. Ошол убакта, Калатай Болдорун
менен Имлязкомто Жемирге каршы учуу баштады.
Жемир, Асейинге тез кабар жиберди. Жемирди,
Булган кабарын алар менен Асейин көп аскер
менен келди.

Имлязкомто Сырдарыянын оң жанында мазыга
токтогон эле. Жемир Ташкент менен Канан
арасына токтоп, Калатай Болдорунун оң
керинин сол канатына Асейиндин аскери, оң
канатына Жемир өзү турган эле.

Жемини жанынан Асейин Кегинин кага баштады.

Имязкото менен Коготай балдарынан аке-
ри Темирге катуу докму иргандон кийин, Турму-
тук кыла албай, Асейин менен Темир өз жомо-
рына кетүүгө мажбур болду. Ошондон Сошаркан
Коготай балдарынын колунда калды.

Темир, Асейиндин колундагы Балык, Бадошман
шаарларын өз колунда алды. Акыры Асейин
Темирдин алдына келди. Темирге мажбурдук ке-
лүүгө аракет кылды. Бирок амирлер Алейинге рази
эчээ эле. Акыры Темирдин рухсаты менен өлтүрүлдү.

Имязкото 1365- жылы Темир менен болгон со-
гушта өлтүрүлдү. Имязкото өлгөндөн соң
бул амирлер ар киминен өз элине көчүрүп
кыла баштады.

Аксак темир тажика өлтүрөт. Маураннаж,
Балык шаары Темирдин колунда. Бул тажик
амирлерин Балыкка курчутайга жыйын, 1340-
жылы 8- апрелде Маураннаж амир болду.

Бул Маураннажга амир болорун менен Аму-
дариянын оң жагына өтүп, Сошарканга келди.
Сошарканды өзүнө каратып, Кенгиз жерин бул
өз колунда алды.

Имязкото өлөр менен Коготай балдары
комсомуз калды. Турманын уруу өлгөндөн кийин,
А. Алокенин балдары да бул, Иранда, Инду-
стан тарапта бөлүсүз болуп турмушту.

Жашты Кыпчакта Бердибек өлгөндөн кийин
алардын да шаан-шаркытуу бүттү.

Жатардын бектери жана акжарлары Темир-
дин колунда өттү.

Жоголок темирдин убагында адегенде болгон
амир Булагын ~~жана~~ ишени Жомоктын уруу
Жоморадын Жоголок темирдин балдарын
өлтүрдү. Калыс бирөөлөрүн кылды.

Монгостанга хан болду.

1371- жылы Амир темир барып, аны алды.
Бүтүн Кенгыз жерин өз колуна алды.

Жоғолок темирдин Хозаркожа деген ишүн
Жаңжар, Жотан, Акеу тарабына хан кылды.

1385- бет.

1379- жылы Хуросани (Асырке) хыйба ханды
ғын алды.) Андан соң Иранга барып Иранды алды.

1382- жылы Фарсан, Масандраны алды.

Авғанстан, Пакистанды алды. Соңунан бүт
Иран, Багдадты алды. Изниканды алды.
Кавказияны алды. Бүт Магастай элди өзү
не қолға алды.

1381- жылы Бердибек өлгенден кейін Жаңжар
Жаңжарты Мамай менен Теңгиз бұғу деген
Элди жиі болып алып, Мамай Корейи тара
бына Теңгизбұғу Сырдария тарабына кетті.

Алтын орда тарабында күш қалған жоқ. Баты
ның Насириден хандыққа тараптық қылып
келді. Мұқунун Насириден бағдары көп
Андрдын ар қымыс хан болуға киришті.

Мұқунун Шыңхан деген ишүннен Насириден
Базархан, анын ишүн Жаңжар, анын ишүн
Мордот хандық қылды.

Мұқунун Бокан деген ишүннен, Бокан бин
татар, Ногай мерза. Бокан Насириден Базархан
хан болды. Андан кейін Мұқунун Жаңжар
деген ишүннен Насириден Бокан Жаңжар темир
деген хан болған эл.

Ақсақ темир ұйғырда Арзы деген қымыс хан
болды. Бұлардын Байырда өтүрген жерлері
Сырдарияның ортасын ағылтан Жаңжар темир
деген бокан қымыс. Жаңжар күндерінде Сыр-
дариядан Жаңжар темирдегі қымыс қымыс
жаңжар күндерінде Казак тарапын Эртіс бойы

Казак, тапшы, Кенесек Эдгерине Котайындук
Келген эе.

183. бет. Аксак темирдин убагында бул уруктун кут алы
турган кели эе. Мунунун уруу коздон кайып
болсо да, Шопанжондон тукумуну көп эе. Булар
муру тукумунун кол тарабында, асыркы Таро
Акмало цуцтарына жай ала болотогон эе.
Жан Эдигдин туңдук батышы Азов деңизинин
Макаларанда турушкучу.

Мамант мурза өзүнүн кол астындагы Ногой
Ие Мангит Кыйларе менен бирге туручу.
Бул Токоттемирдин тукумунда (Балдарында)
Виктешек жок эе.

Муну менен Аксак темирдин мунда келүүнө
Эмне себеп болду? Арзыжандин таанын турган
Токотто деген деген бир кышы бар эе. Бу
Токоттодон Бертот, Берлокун, бири Токтолуну
деген балдары бар эе.

Ал мердеги Эдигин баары, акеел-Эету, ары баат
деп Токтолуну Хон көтөрүнү калада.

Арзыхан муну Эмтит, Токтолуну Ватур-
молду болду. Токтолуну муну билип калып,
Аксак темирге качып барат.

Темир Арзыханга каршы уруу боштады.
Бул согуш узакка созулду. Согушт Арзыха
ылду. Ордун Темир менен хон болду.

Токтолуну менен согушун Темир менен болду
1377- жылы Токтолуну Акордого хон болду.
Токтолуну тахтыга отуруп, Кыпчак Эмне
деги тартипсиздикти жоготуу талаш кылды.

† Ногой балдарынан арасында арасында
уруу келүүдү. Мамант мурза Сарайса (Алтын
Ордого) келип, Орус Киноздору менен Кичишан
Алтын Ордону Идара кылуу кирешкен Эди.

Мамайдын аскери алаңды. Эм мамайга
баш ийбеди.

Токтомуш Оруз кыздары менен согушуп
маткан эле. Ошол учурта Токтомуш Саранды
Эдил болон, Кыргысды 1380- жылы өз колунан ала
бул кыркык элге кето болду.

Ахсактемир Токтомуштун жаратпады (кама
бады) Эзуну кызынмен кыркыкка, мана Темир
Уран жакта турганда, Чогулудын балдарын
алып келип Самаркан ады. Ошондон Темир
мыне менен Токтомуштун согуш баштады.

Темир 1388- жылы Самаркандын деген Кызыр
жаман атынан идара элди Кыргысдын мер-
лерине сол сирттиги кызын жаратканда, бул
жылдыз деген оруска мекенге мекенде да
бул жылдыз бузукка кара шаар каласынын сол
түндүк жакында бир орунда Крпонткин
Калыкжарды ичиндеги китебинде 81,
Кызын туркестан деген 1-чи китеп 109-
167- жакта.

Темир кайта Токтомуш менен согушуп
кырыпты. Бул согуш нечен жылга созулду.
Ахсак кавказда Темир суусуну болгон болгон
согушта Токтомуш баш болгон жеткенди.

Темир Саранды, Астархан, Балгар, Арак, Жаман
кызыларын каратып ады. Мана Оруз жерине
кырып барып, Ахсак Армак кызыларын
26 китепке каласына келген барып

180. бет.

Орузжар. — мекенине алат, — деп коркуп тур-
ганда кийин артынан келет.

Жаман кызыларын алып Арзыкандын балдары.
нан Кобуржун дегенди хан келет, Самарканга
келет.

~~1396~~ 1396- жылы Темир Чогул, Ахсак

Балдармен терлерин өзүнө келип алды.

Темурдин Индустан, Кыргы-Азияга болгон саярары
маны өлүмү. Темурты кыпчакты өзүнө каратып
алган соң, эки жыл өткөндө өзүнүн кулу өлүмү
мырзаны өзүнүн ордуна келтирди. Ошуну аскер
менен Индустанга кетти.

1398-жылы декабрь айында Бомбей каласына
барды. Аны өзүнө каратып алды. Экинчи жылы
Бомбей султанын башындагы элди каратып алып,
Самарканга шаарына келтирди.

Бир келимбей "темурди алды" деп батыш
таранка менен кетти. Ая убагыта Кыргы-Азия
Кыргыздын кыргыздар Орто-Азиядан Араб калы
ларына аскер кызыматына кеткен Агуз туркмендин
бир кулу Ошмондор хандык келип келген эле.
Ошуну убагыта Самаркандын ханы Баязит башы.
Баязит эл жакшы, кутму хан эди.

Баязит Темур менен кулу менен колго түштү.
Темур буну Кыргы-Азияны өзүнө каратып алып
~~маны~~ 1404-жылы Самарканга келтирди.

Темур, кадимки Кыргызхондай болгон. Жер
музында бир канча падыша болу керек. Бу жер
музында эки падышага орун жок, — деген.

Өзү жетимиш бир жашка келгенде,
Кытай таранка катар кылууга өмөлдү.
Кытай мурун Кыргызхондон кийин өзү
га өзүндө эле.

Кытай мурун Кыргыздын Балдары падыша
болуп, акырында куулган. Кытайдын колунда болгон
Кытайдын бийлиги өз колунда болгон.

Темур, Кытайды өзүнө каратып алууну
өмөлдү. Кытай ад кезде Таянган, Батыш
мекенин көрүп турган.

Ахверди 1405 - жылы Жамалз менен Аккер
менен Самаркандан кызган, Бекжон мажаны-
на мейкенде катуу оорун, 1405 - жылы 15-
февралда өлдү.

Жамалдин өзүнүн өлөрүндө айткан керез,
носият козу, боюнго, Жамалдин коозун (олурун)
Самаркандан алып келип, бул күндө "магров"
болгон көрөтөнгө кошупду.

147-бет

Жамалдин кырган мейтери жакшы, элге ма-
гымдуу, эл ичинде кадеир, баркы өтө зор эле.
Өзү орто бойлуу, башы коң, ак музда, бети
кызыл нурдуу, сакалы сейрек, мурчту узун,
бенин тазо киши эле.

Жамал ирчи убагында ар дайым Аккерлердин
алдында жүрөр эле. Өзү, өтө баатыр, уруштан
жө бир каткан эмес.

Ок тийип бир аягы келингенине караба-
тан майданда кылуу кылыч алып, душман-
дары менен кабылшып, ар дайым Аккерлердин
алдында жүргөн.

Уруштарда өзү мекеме - мекеме кызган
далай баатырларды меңген. Жамал мекеме кык-
канда, душмандары коркконунан мекеме кыга
алышыктуу эмес эле.

Жамал, акылындар менен келешип иш кыл-
чу эле. Заман, Номин, Бузук адамдарды мак-
тарчу эмес. Адамдарды бакты, беште, меккеге
зына карай турган. Улама кишилерди жакшы кө-
рүп, андай адамдар менен көп учурашыктуу эле.

Жамал мого аттанып кыкканда, каршы туруп
уруштай багынып берген хандардын өз кыраган өзү
берип, андай хандарга көп жардам берген эле.
Журду элдин тарыхынан кабардар болуп, көп
элдин тарыхын жакшы билген адам эле.

Жемир аскер кызматын көп кылды. Өзүнө каршы турган адамдарды катуу жазалап, катуу кармады.

Кунду калааны алганда Мурзанын калааны адамды бир молу мек кылып бүтүрдү.

Багдатты алганда токеонун адамды мек кылып бүтүрдү.

Алмө, Башмак, Азнакан калаларында да Омондой болду.

Хоразуну шаарын алганда, шаарын бүтүндөй мек кылып, толкони. Шаардын ордун арна эгин, ~~ан~~ аскерлерден атена мек кылды. Мана, хоразуну шаарындагы элди бүтүндөй Самарканга көчүрдү.

Жемир мындай калкка каттап кылган иштен калк кырып, Жемир барганда калаларынын канкасын (эмигин) өздорү агып берсе болду.

Жемир көп мермерди, көп шаарларды өзүнө багынтып, каратып ала да, өзү хан болуп олтурган мек. Хандардын маанында кона отурду.

1388-жылы, Сүйөр Намтени хан өлдү. Анын ордуна уулу Мамутту хан кылып койду.

145-бет. Аккаларды анын ишинде жасатты. Бүткөндөр анын ишинде окуду. Жемир, хандын мааны да кона бир амир (акын) болуп олтурду.

Хан болгон адамдар мурун көп болгон. Мурун Амир Казыкан, Кебек, Бакты, Иши жоготкон дагы кона хандар эле. Иштерин тез бүтүрө албаган соң, Жемир алар доо кылар эле.

Ошондо кона хана хандар өз ишин бүтүрдү.

Ол заманда, Кыгыздын бабалары, Жемирдин бабалары, ажалкылары адилеттуу болуп, соңкулары пакат убадасыз болуп, маанидикте каада кылмышкан деген сөз бар.

Бир ибтихат бар эле. Ата-бабаларынын
Саят-санаасынын, мал-мүлкүнө өтө кармандуу
кышы болгондуктан, ошол каадага өзгөртөдү.

Жемиргин өзүнө каратып алган иерлерин,
Кыргыздын каратып алган иерине иеткен жок.

Бул жерге тең падышалыкка иеткен. Бирок
падыша болгон жок. Ошондой болсо да эгден,
иштан пайдаланган.

Кыргызка караганда, Жемир билимдүү адам
эле. Жемир мектепте окуганда да фарси тили
менен, урмат, көп билген адамдар менен сулуктун,
ар кандай тарыхтар менен таанышып, Түрк
тарыхын маанилүү билүү эле.

Кыргыз жалаң гана "Маман" мансабында
турду. Анын убагында мамлекетиндеги эл да
ишети менен бир динди кармап, динге багынып
турган жок.

Жемир болсо маман динин көбүн алган Кен
мүрүмөн болуу.

Кыргыздын убагында эң кандай окуу-билим
болгон эле. Аң эле, Жемир болсо анык мүрү-
ман болуу. Кыргыздын убагында Араб иерин
акыра болуп, мүрүмөн кармаш турган ал кезде
эң ким уйкара эле.

Жемиргин убагында ар бир шаарларда мектеп
агылып, медресе салынып, элге илени маман
баштаган болуу.

Бул дүйнөдө эң билим акылы, зор акылдуу,
бакадурдук менен авторитетке иеткен
кышы эле: Аксак Жемирхан менен Кыргызхан.

Аксак Жемиргин тармагында маман жонунда фарси
тилде, Түрки тилде, Араб тилдеринде
көп жазылган, жазмалар бар. Анык ушул маман
маса, Жемиргин өзү тири кезинде жазган.

Ғиза аминмаддин, Мамин шарабиддин Зотар
Нама миржонди, Руза Ғизамин Мана Ғизамин
шарабидин турки тилинде мазыда.

Морих 1890 - 91 - ында тараб, шафат жийген.

М. Set

Жемир Журиун туралу кон кызмат кылды.
Сынгыздын алган шерлерин алды. Бирок, Ғытай
шертун кудай намын кылбады.

Жемирдин балалары: Халми шырза, Жемир-
дин Махангари Мираншаа, Омар шайы, шорук
деген тор баласы болгон. Озунун турму кезинде
Жемир-шерин тортоно-торт болуп берген. Эки
турктардын адатынча.

1 - Махангерге Ғабди казына Мана Инди мактары

2 - Мираншаага: Ғзарбаймон, мактары

3 - Омаршаага: Сыгын туркетон

4 - Шорукка: Мазандаран, Ферейан,

Ғийин Жемирдин үк баласы олуп, Малгыз шор-
рукка калган. Махангерге тийген шер анын
баласы Макшутка калды.

Мираншаага тийген шерлер 1404 - ында макте
идарасы Омардын колунда калды.

Жемир олгондо мактасы Мираншаанын уулу
Халинге калды. Халми ото шеринан килин Ғе.
Омурун ото сүйгөн катынында откорду. Мана
шордын бийлигин да омон катыны алды.
Сурагана аширлерин разы болбой турмушчу.

Жемир балдарына кутумбогон шерден шор Ғытай.
Ғазыжандын балдары килин Самарканды байыт алды.
Халми коркуп бара албады.

Воросонда турган шорук килин Самарканды
өз колунан алды. Халимди олтурду.

1414 - ындарда, шорукка цукбех ашир (цвазир)
болуп, отасы ашир-жемирдин бардык шерин өз
колунан алды.

Шворук ота акылду, Сергек киши эле. Кырк
мышы кыдыша болуп өтүшүп, Мурузду. Калкка
кадырду адилет киши эле. Жарыган кезинде, өзү-
нүмү Чыңгызге мамлекетти өткөрүп берди.

Шворуктун убагында Ош кыпчактын колу-
нан кетти. Жетүмө себет; Жемир Оштогу Көн
Сактарга ~~Жу~~ Жобургоктой хан кылып койгон эле.
Мына ошондон иш буюрду. Монгхат, Ногой амир-
лери Эдигей Жемир менен дос эле. Жемир Калон-
дон кийин, Жоктомушка душман болгон Арзыхан-
дын балдарын хан кылып келди. Алар Эдил суу-
нун боюнда идора кылып турду.

Жоктомуш Калондон кийин, Жоктомуштун
балдары Алтын Ордуу өз колдорунан ачуура тартып
ките.

Алман Эдилге мурза, Арзыхандын уулу Жемирмалык
тын балдары менен согушуп турчусту. Бир өз убагы
Алтын Саран өз колдорунда турду.

1419 - жылы Жоктомуштун согуш уулу Кадырберди
Калондон кийин, Жоктомуштун маанен турган Мухом
мен хан болду.

Аны көп узайбай эле, Эдилге мурзанын балдары Кырмы
Мокко кыпчак ташберди. Жемирмалык балдарынан кып-
чы кыды уулу Мухаммедти хан кылып койду.

Буллар Амир-Жемирдин балдарынын согуш кыпчак сан
бады.

Монгхат тукумунун бир баласы, Ногой амирлеринин
согушунда мурду, Ногой атанып кетти.

Алтын муундан мухаммед бий, Эхшим Асейин
уулу, Манай уулу, Жоктомуш уулу, Кенгир уулу,
Токо, Вуржото менен бир тууган болгон.

168-бет. Кенгир Кыдыне Мухаммед хан уулу Жемирмалык
уулу, Арзыхан, Ахсан Жемир тарабынан кошулган
Жобургок Калон соң, Алтын Ордуна, уулу Барак

Хан болду. Ан мисир, Цукбектин мисирден
менен Женине Мухаммед ханга кайрат кылып турду.

1425- жылдарда, көп узбай эне Барактын көчмө
өзү, бабаларынын жери болгон жерлерди мисир-
тин ирээтенин бошотуп алып, өзү көчмөндүк
кыла баштады.

Мисирдин ирээт Цукбек буга каршы аскер жи-
бере баштады. Бирок Цукбек жеңген.

1425- жылдарда Баракхан тирү жогонда Кип-
Коктар Акшар Нешир бекдарины менен күндөдө.

Женине Мухаммед 1430- жылы барып Хорасанды
алды.

164. бет.

1447- жылы мисир ханга бардык иш Цукбек
тин боюнча турмуш. Бирок узакка тира албады.

1449- жылы ирээт Забдалтан тарабынан алды.
Бир жылдан соң Забдалтан өзү өлтүрүлүп, ордунда
Мисирдин биорайы деген ирээттин ирээт Абдулла
алды. Ага узак тира албады.

Жаңы Миранишанын Неширеси Абусейид алды.
Абусейид бошотуп кыш эне.

Жазок ирээттин Абукхайрхан, Бурхан дегендер
күбөттү Кыпчактарды өз колдорунда алды. Абукхайр
менен Бурханга бүтүн Кыпчак баш ийип карат
турду.

Абусейид мисир тажыны ирээт, Абдулла менен
ирээтти кырып, Сокумта менен албаган соң, Абук-
хайр менен жакын барды.

Абукхайр болсо, кейин Самарканды алды.
Абдулланы өлтүрүп, көчмөн өзү алды. Абусейид
хан болуп тажыга өлтүрдү.

1451- жылы Абусейид Неширдин бардык жерин өзүнө
каратайып алышы кырылды. Абусейид Султан Мухам-
медтин ирээт. Анын ирээт Мисир мисирден кырып эне.

Женине, Абукхайр, Бурхан, Мисир, Болот, Мисир,

Жемиржан, Бадакжан, Мукубукхан, Мотанхан,
Билорхан, Муку Букханга Абдукайыр бешинки ишун-
дан коллагат.

Бурге, Модигер, Жемир машых, Амы Жоло Тараб,
Болотхан.

Абусейит мэрзо Жемирдин мэрдерин коллагат
айууну кудалдан тиледи. Мурдун Жемир айтты
эне: — Бу дуниеде эки падышага орун жок. Бирин
модо бир кан падыша болуш керек, — деп. Ошонун
урун, Абусейит айлоду: Абдукайыр менен Бургени
каан айууну. Ошонун урун баштады.

Абдукайыр, Бурге, Коготай тукуму менен
биргелик, согушта Абусейитти тиледи.

Абусейит мэрзанын ажилдиги 18 жылы Азербай-
жан тарабында, туркмен амирлери узун Асейик
деген жаны менен согушта 1468-жылы олтурду.

Абусейит мэрзо олгондон кийин, Казак бешинки
урун, Багдатка кадар жетти. Жемир меккеге
кезек-кезек урунго турмуш, урук-урукка болууду
Жемирдин колган ишан-можом буттур. Келгине, киги-
не жандарга болууду.

Коросан, мавандран, жрат мактары Жемирдин
Омуршайы деген урунун туркундары Асейин,
Байжара турду.

Фаргана тарабын Абусейиттин уруу Омур
машых, жана мавранжарды меккеге Абусе-
ейиттин уруу Султан Ахмет мэрзо мекенден
турган эне. Бунар өз ара бири менен бири ар
дайымы согушуп турганын эне.

Иран, Инди мактарда айрым колктар пайда
болду. Карозунду Мукунун багдары мворуктун
тирүү убагында эне алган болуу.

Монголотон, жетисуу мактары бут кыгыш
туркетон Коготайдын багдарымен колунда эне.

Когатай тукуму, Мукуну тукуму менен
макши макши келген тукуму. Мама Жем
тукуму да кошулду.

163. бет.

Когатай тукумунан Мукужан II - деген
анын Султан Акматхан, Султан Махмудхан дег
балдары Ташкент тарабын мекендеп турушкан.

Мукужан, агаасы Эсенбекхан кызын туркетан
да окуштурду. Сырдариянын төмөн тогындагы
кенттердеги Абдукайырдын балдары карман турду.
Анын бабалары Кызыл.

Асейин, Байгара мырза Амир-Жемирдин төртүнчү
муундагы балдары.

Асейин мырза, Мансур мырзанын уулу Байгара мырза,
анын уулу Омор шайык, Жемир II -, Мукужан
Жоглок Жемирхан, III-Жемирхандын бешинчи муун-
дагы балдары. Мукумшад алы III - муундагы балдары.

Мукумшаддын уулу Мердан, Мукумшадхан
Жызыр кошо, Жоглок темирхан.

Алишер Жемир олгондо, Маназакына келген
Мукумшад татар адатына, бут кийимдерин,
Сөгүш курал - тарабын ат үстүнө артып барды.

Алишер-Жемир мамлекетинин аяк тогы. (Акыры
1494 - жылы Абдуллит мырзанын уулу Акмат
мырза өлүп, анын ишине Султан Ахун Мак-
муд мырза тактыга отурду. Ал көп узаккан
жок. Айты ай гана олтуруп өлдү.

Махмуд мырзанын балдары, Махмуд, Байбекан,
Султаналы улуу такты талашып, урушко киришкен.

Фергана - Анжиянда акын Омор шайык мырза
эле. 1494 - жылы, ордуна келген уулу Бабыр мырза
Махмуд мырзалар Самарканды калга алды.

Сырдариянын батыш тарабындагы Кыпчак
жандары, Абдукайырдын балдары бул убакта
Курту болуп турган калы эле. Булар, Жемир

Балдарынын арасында болгон араздыкты, байдала
нууну каалады. Булар баш көрүп, 1500-мышы
Самаржанды Бабур мэрзанын колунан алып,
акшидик кыла баштады. Бабур мэрза инди тара
бына кетүүгө шартыр болду. Жимирдин башка
балдары көзүн түшүп, акырын-акырын тура берди.
Самаржандын амери Казанхан олгондон баш-
тап 150 мышка жүкүм сурду.

Түрк эли татар хандык кылгандан баштап
Кынгыз балдарынын колуна кирди.

Ошонтип, Кынгыз Жимир тукумун дуниеде
эң бийик надыша болуп сонолгон. Түрдү коом-
дор тартипке түшүтү.

Кынгыз Зор надыша болду. Бу дунийого өзүмүн
камы экенин ачык көрсөттү. Өзүмүн өмүрүндө
аккерге өтө көп кызмат кылды.

159. бет

Иран Кынгыздын уулу Жоо, Жоонун уулу
Алкенин колунда болгон.

Кытай Жоонун бир уулу Кубландын колунда.

Россия Кынгыздын уулу Мук. Мукунун уулу
Батыхандын колунда болгон. Алтын ордода Баты
хан турган, надышасы болуп.

Монголетан, түрк мамлекети Кагатай, Уге-
дей балдарынын колунда турган.

Ар бир тарапка согушуп кеткен көптө молдору
Кагатай балдарынын колунда турган. Мамлекет
ишинде көптө молдору оңой болуп үзүп, Алтын
ордо, Балгар сарай, Сарайлык деген шаар салып
Зороуи, ирген, Отрап шаары, Кызыл россия,
Кырым, Турпан, Киев, шаарлары курду.

Монголетан Коракорум, Ашхабат, Олак, Айып,
шаарларын курду.

Татар хандары Иран, Индиетан, Арабетан
Сурия, Кытай термерине согушка барганда

андагы өңөрлү адамдарды өлтүрбөй өздорү турган
Самаркан, Бухара жана башка шаарларга алып к
лып, өз иштерине салып, үй салу, четалык кылуу
жана башка иштерин кылдыруу.

Жаатар хандары мөмүз дининде турса да, Араб
динин артык көрүшкү.

Кыргыз Абулетише ар шаардан улama (акылма)
лар келер эле. Мана көздөгөрлөр шаардан, шаарга
Эң көркүнүзү жок мура беректе.

157. бет.

Кышкы көркү боз. Муздуң көркү көз. Ооз көркү
тими. Жилдин көркү өз. Мизгиттин көркү өңөр би.

Мурунку заманда, Үйгүр тили, Үйгүр жазуу,
Үйгүр адабияты таралды, Түрк, монгол эдерине.

Ахмед Жамилдин атасы, Жоргой баласы Жамилге
Наимат сөз айткан: — аволу уругузду бил. Андан
Соң диниңди бил, — деп. Ушбу сөз Үйгүр тилинде
жазылган.

Зор, Зор уруулар кошулду. Кыргыз, Кыпчак
бир уруктон, Эки урууга бөлүндү.

Мукунун наамы Ногой мурзанын колунда туу
ган уруулар Ногой атанып кетти. Мукунун уруу,
Ордоганын Эли өзбек атанып кетти. өзбек Э
эле.

Ак ордо макторанда туручу уруулар казак ата
нып кетти. Керей, Карайт Кыпчакдор. Меркин
Кыргыздор.

Найман тукумдары Зор болду. Алтайда
гы Жубайлар дин кабыл алды. Урууларды билей
кылышты. Эки орундарын таштады.

Ошон муздорчу, Шалкуч муздорчу, Кынан
илемчи Агуз муздорчунан Ыккан.

Жон жана хан кишималары бир азияда кожо
кылышынан кеткен. Монголияга түшкөн учун,
каадамы боюнча казак деген кыргыз аткалы.

Әк қатан қорқпай тұрған аскер башылары
түрк, манғолдың аскер башылары болған.
Аттар аскерлері де, өте қысқын жерлерде қорқпай
тұрған баатырлар, ат үстінде қабышып, ұрушыға
үстем аскер башылары, аскер алдында ұрушыға
күрген күндерде, қайрат кеме алдай дүшманды
қалқан.

Аскер шешіні тәртібі. Батыйхан Алтын Орда
қалғанда, миллиондан ашық аскер болған. Осыл ас
керлердің башқаруы баатырлар алдында сапта м
рушы. Атын соққанда жүйке сапта, күрал - жарақ,
соғыш жабдыктарын алып жүргендер жүрүшест.
Үстем сапта темерден кийім кийінген, дүш
манды малтанай қалқпай тұрғандар жүрген.

154-бет.

Бұл соғышту Әр өлү деген баатыр бақтаған.
Соғыстан қалқан баатырларды қату мағаса тәртібі
дүшманды қаршы қалғанда, малтандай қаршы
тұрғын, түрк - манғол аскерінің тәртібі болған.

Түрк әлдерінің майда хандарының бүтінші:
Жоқ толқыш менен Әдіге өлгенден кийім, Жоқ
шық балдары менен, Әдігенің балдарының арасында
жолым - тартым болса болды. Атын үстем ас
керде, көк ордада Барақхандың балдары өз-ара т
тышып, башқа қазок хандары да Шапонхандың
балдары Әдігенің балдары менен ұрушып тұрған.
Жемирдің балдары, Сағатойдың балдары менен
ұрушып, Мұқынның балдары Ашыр Жемирдің балда
рына жардамдашып тұрды.

Мана үстем көп жерлерде болған соғыштардың кее
ретінен Түрк әлдері қысқы - қысқы хандарға б
лүшып кетішіне себеп болды.

Жемир өлгенден кийім тәртіп бүзүлді. Майда
майда хандар беріне, бири малтан дүшманды болды.
Қырым. Қазантоғай, Астархан хандары 1519-ж

Жоктолуштун балдары менен, Эдиге балдарынын ортосунда, Жоктолуштун уулу Бадырберди ошун анын ичтирсе. Жоктолуштун туугандарынан уулу Махмудту хан кылды. Ошол урушта Эдиге олтурчуду. Анын Фиралдин, Майсур, Казы, Нореке деген балдары калды.

Эл колдон кеткен соң Бакырт Элме кетти. Андан Мадыбек манан тагына калты. Бир Кыяетан деген бире келип, уулу Махмуд менен урушуп, Майык болондогы урушта уулу Махмуд жеңилди. Уулу Махмуд казаттан олгон соң Кыяне Махмуд хан болду.

Кыяне Махмуд менен Барак, Казы арасында согуш башталды. Согушта Барак олтурчуду. Майыктын бою Кыяне Махмудтун колунда калды.

Андан соң уулу, кичу махмудтардын арасында уруш болуп, 1432-жылы, кышында кызыл уулу Махмудхан Эдилдин сол тагына коңуу барып. Жоктолуш балдары менен биргиле турду.

Ал жерде, уулу Махмудханга тууган Айдар мырза уулу Махмудка каршы согуш баштады. Уулу Махмуд урушта жеңилип калды. Жоктолуштун туугандарынан Сейдакмат хан болду.

Уулу Махмуд казын орун жерине барып анда туралбай Казанга келип, Кудаш Керемши кадиларын бийлеп турду.

Мурмуку кылгандарынан баарын жыйнатырып, Казан хандыгына жазды. Жеринде болсо Айдар мырза ошун кылды. Болотберди олгондон кийин анын балдарын олтургузган аракет кылды. Абыкрай деген уулу Каркеш жерине калты.

Сейдакматхан, Сүмүрханга бир нече жылдар хандык кылган соң Айдар мырза олду. Андан соң, Болотбердинин уулу Абыкрай деген уулу хан болду.

Мирзаны Алтын Ордодогу акшилер тузолуп жокшы болуп, Касып кеткен ханзадalar баары коитын келип, Эдиге балдарынын колунда колды.

Кизине Макмуштхан 1445-шылы өлдү.

Батыхандын тактасы өз балдарынын колунда колды. Оруе калкы да анын таапырында турду.

150-бет.

Кизине Макмушт өлгөн соң, иш бүзүлдү. Ногой мырза, Эдигенин балдары Сыйр боюна кетти. Кизине Макмуштхандын балдары Астархан, Самарга жагында когуп турушту.

Кизине Макмуштун Акмат деген уулу атасынын ордунда калып, Алтын сарайда мекен кылып турду. Мамыт, Касып деген балдары Астарканда турду. Акматхандан соң Сейдакматхан турган. Анын колунан Алтын сарайда Оруетар алды.

Акматхандын уулу Жинги Касыпдан Муртаза деген уулу хан болуп турду.

Кизине Мухаммет Ибн (уулу деген сөз) Сейдакмат, Ибн Акмат, Ибн Касып, Ибн Машигер, Ибн Гували, Ибн Токтор, Ибн Арабша, Ибн Мамыт, Ибн Цукре, Ибн Керимшабадары.

149-бет.

Сейдакмат хандын уулу Акматхан. Анын уулу Касыпдын балдарынын колунда Астаркан турду.

Мукунун уулу Шайбан Ибн Казак уулан Ибн Токтобука менен Мункутай Ибн Хазархан Макмуштун турганга Ногой. Ногой мырза бунт өзүмөрү хан болуп, Мамыт байлыгында, Эдиге менен Мамыттын арасында, Асырты Орунбор, Самарга, Опа айылында тактыга олтуруп мизткан Ногой айымы болуп келишти.

Казан, Кырым уруу, Астархан Ногой ишениде беш мамлекет түзүлдү. Буко Ибн, Бокаш Ибн, Татар Ибн Ногой мырза

Мотанхондын балдарына мурас болуп калган
Бок ордо (Асыркы Ак-Мого, Жергой) цуцтарына окшом
болуп турчуту. Ошол мамлекеттер Ногой эли де-
ликип Ногой атанып кетишти.

Орол тоолорундагы Башкырт да, Казан хандарынын
колунда болду.

Мотанхондын наамынен болгон цуц Муканбет
Оз цуцунун колукан болду.

Ал цуцка турк федеринин арасында тыншыгыз
цзак цуцка созулган цуцтар болуп, Козоктын кы-
далаа колунда цуцун майданы турчуту, ал согуш-
тарда хонзадалардын кычу жоктору, кычтурлардын
колукан отуп турган.

Козоктын кол даласында элцмүз муну адамдар-
дын кансы жогулуп, хонзадалар бийлик талашып, бир
бирине нааразы болуп турчуту отурчуту. Акыры турк
мамлекетинин кышкан бурчунуна себеп болду.

15- кышында Калмактар козголуп, 1452 —
1455- жылдарда Сырдария боюна, Козок, Кыргыз
жерлерине келишти.

Калмактардын хандары Могойхан, Жиргалханга да
салам тинди. Бахирхондын цуцун Шырданбек Фараган
тарабында эле, ал козок, кыргызга мардам берди.
Калк айрып, айрып цуцларга болчуду. Ошол маман
кышы кызык заман болду.

Шелобиян.

146-бет

Россия мамлекети Мурчтанон цз хонза
болчун болуп, буларда падыша жок, арабтардан
канга бир азоттарды көргөн эл эди.

Булор динин бузбай милодия ийбаны колдонуп
турчуту. Булардын цуцун Ниедине мараша кудай
налып кылып, буларга падыша болду.

Милодия ийбанын динин 983- жылы кабыл алып,
Шелобияндын эли бинткымакташып, Барок деген

Иден падыша алды. Фуряк деген кишини падыша кы-
Фуряк Сейдабийн Наймен калтырып, — ураа, ураа, — деп
кабырды. Андан соң Россия мамлекети сыяда болуп
көрүндү. Орто-Азия мамлекети менен абыден бм —
тилмекте болуп турду.

Ал убакта кичине Мухаммедхандын нөсөнчөсүн
Сатак баштамып, өтө кызыкчы болуп турган
же. Бу нөсөндөн Алдатардын балдары шаа Алимжан
Маналы деген эки жан болду.

Маналы Нүсүп мырзанын кызы Сүрөңбийке аял
Кийин Казан ханы болуп туруп калды. Катыны Сүрөң-
бийке туу калды. Ол Сүрөңбийке Абажарай аял,
Абажарай Казанга хан болду.

144 бет. Сүрөңбийкеден Сүрөңбийке бир эркек бала тууду.
ати Отомушкараай. Маналынын агагагы шаа-Аалы
Абажарайга душман эле.

Абажарай алду. Отомушкарааи мам болуп, энеси
Сүрөңбийке Казанга падыша болду.

Сүрөңбийке падыша болуп олтуруп, Көңгөк деген
бирөөнү жолдоп алды. "Кичине жардам берер" деген
ош менен.

Муну татардын бектери жактырду эле. Мунун
Заманкында ар мерден душмандар баш которуп
тура турган болду.

Ал кезде кичине Мухаммедхандын тукумун баш
көчүрүп

Кичине Мухаммед ибн Акшот, Сейдахматхандын
тукумунан Кавышхан Астаркандин ханы болгон.
анын кулук мадигерди 19 жашында Казанга хан кылды.

Андан соң шаа-Аалы "Казанга хан болуп" деп ар
укуп эдерден жардам сурады. Татар хандары экиге
болуптур, шаа-Аалы тарабындагылар Москвадан жар-
дам сурады. Анда Москва князы Иванов Огон жардам
берди. Иванов муз жумушун калдат менен келип

1552 жылы 2-октябрда Казанда буюп алды.
Ираштыкы Мадигер калга туруп ток болду.
Сунанбашыны Москвага алып кетти. Иван Грозный
өзү алды" деген сөз бар, иронбашыны.

Мадигер Москвага барганда душмандон кайтты.
Вотыны Мария Астархан ханымдын мажындарынын
кызы эле. Мадигер олгондон кийин бир үй түздү.
Атын Гавозке койду. Гавозке Он ташар болгондо, Ас-
тарханда тагасы Жого балдарына барды. Мучушман бо-
луп туруп калды. Астар мирзалары баланын атын
Фуады койду.

Москвага Иван Грозный падыша болуп туруп алды.
Иван Грозныйден тукум (бала) калбады. Андан соң
Россия Фолшонын колунда оттур. 1601-жылдан
1613-жылга дейин Фолшонын колунда турду.

Ошуну жылдан соң Россия мамлекети ар бир ша-
дан дингизат калырды. Анда бир Козма деген бир
доктур бар эле. Жыйырмак Жиге каран, — бу Москва
Россиянын элинин ата-элине эле болду эле.
Мана ата-бабаларыбыздын масарлары бу Моск-
ванын ичинде эле. Муну душманга размышк ичине
бербейлиш. Падыша ханымдын бир тукуму барбы? —
деп Нолман айтты. Ол турган эи, — жок, — деп.

Бир адам ич кызарды, — бир токияда бир мели
катын бар, аты Марва. Анын 14 мешка бир ба-
ы бар. Анын аты Михайил. Андан бөлөк жок, —
деп Нолман берди.

Россия эли, — баланын ырытынан падыша кылы-
шайлоо тура эмес, — деп балага салдат жиберди.
Баланы алып кел, — деп.

Муну бир душман Фолехке кабар кылды. Фол-
ехкер жиберди — Михайилди алып кел, — деп.
Салдаттар барамасын мол тандап адышкан, б.
Сусойын деген мунуктан мол адышкан. Муну

Болок толго калды. Михайлы аман калды.
Моквога надыша болду. Суеайындан ту-
кумсуна халек жок. Мерх кептиет. Сагдат
Суеайынды Михайлы ибн Аликсейе отурду.
Кыргыздан төрт уу болду. Бир ууу Мукчу.
Мындон ук уу болду. 1. Ордонын, 2. Батыз. Шапал.
Булдар өзүрүнчө тийиштүү жерлерин, өздорү бекте-
мок менен болуп алышты.

Ордогучо Метиеу Олажты, Шапал кыскасы,
Семейден берди.

Шапалга. Свердловиянын төмөнкү агымында
асыркы Свердловия, Акмола, Жаргый областын берди.

Батыга. Эдил болондогы Болгар жерин, Бөтө,
Кыркыш, Мама россияны берди.

Ордогуч Ак ордо, Шапал Көк ордо, Баты Сарай
ордо (алтын ордо) цент Синтеп кылып тирүүштү.
Бу жерлердеги Эдил (кыпка уруусу, Жук уруусу)
малы жонунан "Жашты көпкөк" деп аташат.

Алтын ордогучи башкасы Баты болдору Эдилдин
төмөнкү агымында + Сарай шаарын кыдырды.

1355- жылы Батахан өлдү. Мунун тукумуну муну
жылы өкмөт болуп Эл башкады.

Шапал тукумун: Мадигер уулу уулам. андан
Жоктор Казанды алгандыгы монундо да көп ка-
лар бар шотомелерде деп мазмунган. 1553-жылда

Мокводан 150 миң аскер менен келип Иван
Грозный Казанды алгандыгы монундо да кабарлар
Орду калкы үчүн, аскер кызматында болгондор
үчүн да кызык. Буз үчүн кызык эмес. Не болсо
да Ордулар Казанды мекет алды. Казан россия-
нын бир облусу болуп калды.

Казан хандарынын ишмери, хандык кызына

1- Алымбек ибн Абдурахман Быхары.

2- Алымбек ибн Абдурахман Быхары.

- 3 - Коо мукамабет ибн Жемурхан. 1434 - 1445 - ж.
 - 4 - Макшут, Мамыт ибн Коо мукамабет хан 1425 - 1464 - Мевдурда.
 - 5 - Коо ибн Макшутхан 1464 - 1467 - мевд.
 - 6 - Цорайи ибн Макшутхан 1467 - 1479 - мевд.
 - 7 - Мамыт ибн Цорайихан 1479 - 1487 - мевд.
Оруе митонисетерееде Талыхан ден жазы.
 - 8 - Макшут Амин ибн Боурхан хан 1487 - 1494 - мевд.
 - 9 - Мамытхан 1494 - 1497 -
 - 10 - Абдулазиз ибн Цорайихан 1497 - 1502 -
 - 11 - Макшут Амин Экинчи мертебе 1502 - 1518 -
 - 12 - Шаа Алы Шаи Алы ибн Адажар хан 1519 - 1521 -
 - 13 - Макибкрай ибн Мецликрайхан 1521 - 1524 -
 - 14 - Зыпакрай ибн Атайкрай 1524 - 1531 - мевд.
 - 15 - Маналы ибн Адажархан 1531 - 1535 -
 - 16 - Зыпакрай Экинчи мертебе 1535 - 1546 -
 - 17 - Шаа Алыхан Экинчи мертебе 1546 -
 - 18 - Зыпакрай Чунку мертебе 1546 - 1549
 - 19 - Отошун край ибн Зыпакрайхан 1549 - 1551 -
 - 20 - Шаа Алыхан Чунку мертебе 1551 - 1552 -
 - 21 - Маышар ибн Кылышхан 1552 - Аетархан.
 - 22 - Могоруда корсотулгон Кабарлардан мае
мушур. Кызанда 115 мылдан ичкенде Мотори,
хандарынан 14 кили хандык кылде. Алардын
бири Макшут Амин Эки мертебе, Зыпакрай
менен Шаа Алы Чк мертебе хандык кылде.
- Бу 14 хандын метеэ Сарай (салтынордо) хан-
деги. Коо Макшут наеминен Цорайи Макшут
Амин Абдулазиз Экоо Айтмынордого, Ечитан
Бактишар наеминен Шаа Алы, Маналы Кыры
Амин, Мецликрайхан наеминен Майынкрай
Зыпакрай Чункукрай Ногой Ордосунун ханы
Метон Аетарханда, Иранда Машиут, Мадигер
хан болуп тургунхан.

Мадыгер, Ошша рәвәят кыскартылар:
 Җыл калган җөздә Мадыгердән җәһәт.
 Мадыгерхан Макшүт Мотанхандын кәһәт.

Мадыгер бәхәз җәһәт тәҗәһәт җәһәт,
 Җәһәтдән Җәһәт җәһәт җәһәт җәһәт
 тәҗәһәт, Ошета Җәһәт алганда аҗәт җәһәт
 аҗәт, аҗәт җәһәт җәһәт җәһәт җәһәт.

Мадыгерхан кыһәт Җәһәт Макшүтхандын җәһәт
 Җәһәт. Җәһәт җәһәт Җәһәт Җәһәт җәһәт Ма-
 дыгер җәһәт.

Мадыгерхан Аштарханда маҗә җәһәт аҗәт бо-
 ло бәһәтдә Җәһәт җәһәт җәһәт җәһәт
 19 маҗәдә Җәһәт җәһәт җәһәт.

1552 - маҗә 2 - җәһәтдә Җәһәт җәһәт
 аҗәт бәһәтдән тәһәт тәһәт маҗәдән
 бәһәтдән бәһәт, Ошета аҗәтдән маҗәдән
 җәһәт бәһәт җәһәт.

Маҗәдән кәһәт кәһәт кәһәт да
 маҗәдән. Ошета маҗәдән бәһәт алган. Бу
 маҗәдән җәһәт маҗәдән тәһәт кәһәтдән җәһәт.

Мадыгерханды маҗәдән алган. Аштарханда
 кәһәт айткан маҗә: - Җәһәтдән кәһәт бәһәт.
 маҗәдән җәһәт аҗәт бәһәт. Бирәт җәһәтдән.
 Аштарханда бәһәт маҗәдән кәһәт кәһәт
 җәһәтдән, - дегән.

Җәһәтдән кәһәт маҗәдән тәһәт җәһәт, кә-
 җәһәт кәһәт. Бу маҗәдән кәһәт аҗәт аҗәт
 кәһәт. Җәһәтдән аштархандан кәһәт тәһәтдән
 аштарханда кәһәт.

Аштарханда, җәһәтдән җәһәт маҗәдән җәһәт
 аштарханда да аштарханда. Җәһәтдән маҗәдән бәһәт җәһәт
 кәһәт бәһәт бәһәтдән җәһәт җәһәт.

Җәһәтдән бәһәт Җәһәт аштарханды маҗәдән бәһәт
 маҗәдән. Җәһәт маҗәдән бәһәт аштарханда.

Бәгәй Иван Грозныйдан үбәгәндә болгон оқуяла
монун бир китеп шазгон. Бу китепте да Казан алын
ганды монун^{да} кабарлар бар.

132-бәт.

Бу кабарлар орус аскеринде кызымат кылгандар
албетте шанылы, кызымат. А биз үчүн, Анка
кызымат болуп көрүмбөйт. Эмине болсо да орус-
тар Казанда ишип карттап алышты. Казан
мамлекети оруслардын бир аймагы болуп калды.

Шадигер ханды Мамакко алып барды. Мамак адыш
өлүндөн көркүп дин тартты. Бирешмайын ишине
болду. Мамакко барганда катыны Мариамны төгөп ал
ды. Ошентип Мамаккоо иштеп калды.

Казан оқуятынун башкылары Алтын ордодон
татар хандары келип өлтүргөн. Соңра татар
мамлекети деп айтканда да, мамлекеттин арасы
Алтын ордого окшобогон. Бүтүндөй Балгарларга
окшош болгон.

Хандын бектери болуп, ар үбәкта өздорүнө
белайыкты иштери болгон. Бектер мамлекет
аралашып, түрө да хандын үркөмөз иш кыла
Албаган.

Алтын ордонун белгиси үшүндөй болгон. Анда
хан өзүнүн калмаганынча иш кылган.

Казан мамлине кала турган, атадан үчүгө
кала турган. Бектер, шырзалар катарында болгон
бек, шырзалар аялда Балгар княздарынан болгон
ишине.

Шырзалык үлүктөрдүн баарына да, козы, бек,
княздар, падыша мамлинен болгон адамдарга кана
берилген.

Каракалардын (букаралардын) белдөрүн, Бек-
ме шырза кыла да (хандардын өз бектерине ишине)
хандардын, падышалардын кызыматкери деп айты-
лып мана жазылган адыр.

Қарақалар төрт бөлүгө бөлүнүп, алардын
раиси падышага нааминен болгон. Мана хан ка-
шында мигит болгон. Алар бу замандын цыгында
падышага кадырман мамлекетте Зор төрөлөрү
хон болгон.

Мамлекеттин бардык иштери Бек менен
мырзалардын колунда болгончуун алар мамле-
кеттин башлары болгон.

Ханды да, алар шайлаган. Ханды мактыр-
баса кубалат жиберген. Ме канбир хандарды
бүтүрүп да коюшкан.

Хандын аймасындагыларды текшерип, кама-
ганчыга иш кылган. Карамасындагы Калк араасында
Кыр-Коток, маман иштерди оздорчу бүтүргөн.

Бектер мамлекеттин казынасын пайдаланган.
Казан ируктары, мырза, бектери бектирдү болгон.
Алардын раси раси алманын нааминен келген.

Биз адамдардан коюлган бек, мырзалар Сейит-
хондон сурабай эле, бардык иштерди оздорчу
бүтүргөн. Казан канбирасынан кайсы бир жерле-
ринде мисал: Зуя Мераби, Улан цвали деген кария-
лар бар. Оруго жазылган, анын манында Ор казын,
айландыра салынган камалар да бар.

Саялы иштери менен бирге, Сунонун бирги, кунгучеу
болгон. Мисалы: Кет падышалар Ордодо болгон
жазуулардын эң баш жагында ар убакта Сунонун
аты жазылган. Суно ат цетундо болгон.

128. бет.

Хон Сүйгөн аялдын каршысында (бет алдында) жаз-
ылган менен камо келип колун өткөн экен.

Алардын раси (башчыга) Суно раси алманын
нааминен (раси алма деген сөз арабча, биздин
тилде кундайдык Сүйгөнү деген мааниде.)

Хандардын аттарын могоридө айткан.
Хызыздын тарыхы деп жазылган.

Ҳозой Ғалиноҳан ибн Аҳмеҳан ибн Баҳдир
хон ибн Бартанхон ибн Ҳынгызхон ибн ибн
Муҳу, ибн Шаҳанхон наешинен болгон.

Абдуғдоҳан, Ғеширхан Балғар амирери Ғиё
луи наешини Ҳоқ Махмуд, Ғеширхан ибн
Ғиё Махмуд ибн Сидарматхан ибн Аҳмад
ибн Ғаффи ибн Мадиҳе ибн Ғаффи бин Ғоқ-
тар бин Аралбай бин Махмуд бин Ғаффи бин
Ғаффи бин манғазы Ғоқубаи.

127. бет.

Ғишараттын Ғоқ-мылығи Мадыгерхан Оруе-
тарға түткүн болуп, андаапын Маекоого барган
Ҳоқ Ғаффигои коркуп, Оруетун динине кирип,
Мадыгер атын калтырып, Ғеширхан атка конуп,
Ғаффи Мадиҳе Аетаркан мырзасы Ғеширдин
кызы Ғиё. Мадыгерге ашык болуп тийди Ғиё.
Аеверы Маекоого барип, Оруе динини калып алып
Мадыгер менен бир неге жыл туруп, бу Ғиё бала
туруп, атын Ғаффигои, Ғаффи он махмуд ма-
гондо, баласын алып Аетарканго атасы Ғешир-
дин калып келди. Оруе дининен калып махмуд-
ман болду. Баласы менен Аетаркан туруп калды.

Аетаркан мырзалары кубанып той кылды,
Баланын Ғаффи атын калтырып, Ашманы деген
махмуд ат қолышту.

Ғиё Махмудхандын наешини Аетархан мыр-
заларынан.

Мадыгерхан кычине Махмудхан бин Ғешир-
матхандин Ғиё Ахмад бин Ғаффигои Мадыгер.
Ғаффигои Маекоого карап калышынен Ғаффи.
Махмуд калып Ғаффигои талашып татардын

Хандары экиге бөлүнүп, Казандын доолоту
Моккого көтү. Сунобайкени Иван Грозный алды дейт.

Мадыгер хандын катыны Мария Иван Грозный Казанда
алгандыгы жонундо бир китеп жазган. Ан китепте
көп кабарлар бар.

Мадыгер хандын катыны Мария Астархандын амери
Жемирдин кызы эме. Мария баласы менен Астархан-
даны атасына барып туруп келеди. Баласы 18 толук
~~увайыны~~ толду. Увайыны ата туруп кызы-келе-
ди калып тузганда, увайы Астархан ирзаларын бирден,
бирден кырып алат, жашурун келеси кыды.

Увайыхан аларга айтуп тушундурду: — Бу Туркестан-
да Ташкент, Сарай, Кызылент, Саргана мана жети-
сүү деп коюлган наам бар. Анын көп калкы бар.
Казак, кыргыз, катогон деген эми бар. Тобокен
деп мучушман доолоту үкүн. Ташкенге барсаң
жер менен сууга 77 болсок, Аман жие, — деди.

Калктын кан биролору, — алыс жер, көз корбогон
эл кандай болот? — деп жон берди.

Увайыхандын айткан сөзү акыланды тиреген тоону
колкундатты, — деген эл аралында макал бар.

Бу биздин айткан сөзүбүз динийо мучуно маалым
болду. Бу заманда мындай жети кандай киши кылат?
Бир адам сапарга чыкса, кысык, сукту мучуно алат.
Бул болгон тобокен деп Ташкенге барсаң, кандай ар
кыл заман болорун эки киши билген жок.

Умундай замандын маддүйебезавеген,
догы кандай? жакшы ме молгон болорун
калкка кыны кылбасмык.

Казан доолоту Моккыга көтү. Андан
соз калкандан башка мукшылык корбодук.
Бу мамандыкты көз менен коргонго, эл
башкалар, тобокендин когуна тушундук, —
деп калып кылып, бир сөз айткансы:

Айттайын бир назигат калкы еоган
Армансыз киши болбос бу малгандан.
Бер айтты, бир макадан баш кыгарып,
Бир меңден кол кыкып кетбей танып.
Мамы бала, карылардын эли ойлор
Колулу ширт болотун мерин ойлор.
Омурдон деген макал кордук менен.
Олуз кун, мындай болуп ширгонго ошол.
Каймайга турдукко кубанабыз?
Илгерки ойго турмуш откон заман.
Казандын наны болдук бийлик колдо
Казан калкы маекко талон болуп.
Широбуз ар шаарда болуп бекде.

121. бет.

Мамы бала, меер катын, келтир, калдар,
Кез, шигит алгананан айрылган бар.
Козунан малы ширтуу мамын тогун,
Кудайга мушун айтты билемандар.

Ады шыр, арты бийик мерде калдык.
Кудайга тобокел деп жашык дареок.
Мер, сууга 77 болсок ашеб эше.
Мурдунку откон заман ойго турмуш,
Бу коргон мезгилбиз башка кетип,
Ашеб эше олтурго ражат этип.

Буд ишти иштебесек билдеи жетип.
Арттагы калганыбиз кандай болот?
Бир мерди мекен кылбай кетсек отуп.

Мамы башка дагы бир катар сөздөрдү айтты
Эле, уланткандан бир тууган тагалары, Жемир
Ар асейин, Кара асейин, Мамун, Жоконун балдары
Эле Намын Санжиркат Астаркан амирлеринин
балдары эле.

18 мамтагы баласын бу айткан сөзүнө
иредери бузулуп, кандай калып, калкка
кайрат берип, не боло да, Жоконун башык

Баласы баш болуп шуруго таярданды. Жел-
тегенде токеон жетип адым болду.

Миладия бийсаян мыл жейи менен 1545 —
мылы Жамкентге келишет.

Ал кезде Жамкент Бухара ханынын колунда
эле. Бу Жамкент кайсы бир убактарда Кокот
хандыгынын колунда болуп, кайсы бир убактарда
Кыргынкей хандардын кол астында турчу эле.

Увалихан Жамкентге келип турду. Коп узабай,
1546-мылы Жамкенттин ханы болуп шайланды.
Жамкентти Бухара ханынан ажыратып алды.
Жамкенттин ар тарабын берипти. Ысык
тарабындагы Казак, Кыргыз, Котаган Элдери
башкылары менен сулуушуп, мажыи кыты —
макта болуп турду.

Бу Туркестанда Кызылент, Сайрам казактыгы
жери эле. Андан, илгертен бери бу арада
бу эл, Котаган ханы Туреун Макмунт Каражан
уулууну караштырып эле.

Увалихан, бу элдин башкыларын Жамкентге
жакырып алып келип, аларга мажыи
машыи келип турду.

Увалихан, Туреун Макмунттын Каныша деген
кызын алды.

118. бет. Бул убакта эл тыргалдуу заманга кез болуп,
баары байып, бай, мордасы тейлеп калганды болду.

Туреун Макмунтхан Увалиханга кызын бергенден
кийин, элге мажыи келип, көп адамдарды
котуу мазалады.

Ар жерде эл арабынан козголоң кыга баштады.
Казак, Кыргыз, Калмактар менен биригип, не болсо
да, Котагандарды каап, талап алып болуп уюш-
ташып, "Аммихан" деп бирөөнө хандык берип, Кокун

-84- Ороз уулу, Боркешек Муратали уулу кол башкы

Коп кол менен 1584-жылы Котогон элге каан
малат алды. урушто Туреун Макмунт өлдү. Анан
калган Котогондор Ауган ханына көчүп кетти.
Авуганстанга көчүп барат, Котогон дөбөй, Кундуу
уруу (уруу) "о деген эл болду" деген сөз "бар

Карахандын бир уулу Болон (Туреун Макмунттын
бир тууган) анын бир катыны Мончокту. Аны Жоу-
торук алды. Икинче баласы бар эле. Эгиз туугу
атын Кудайберди, Жаабалды койду.

Жаабалдыдан Аркаиз, Колном, Куттай деген үч
бала болду.

Туреун Макмунтхандын бир уулу Муратамга
кечди. Олжобайды, Олжогон деген малат болуп келди.
Анын уулу Ийримолон. Андан Солтомурок, Кызыл-
ген, Кызылмерген балдары Сатыккөй деген эл болду.

Туреун Макмунтхандын Амарбүбү деген катыны
Солтонун уулу Каанын колунга барды. Ичиндеги бала
сын тууганды атын Мооколомшойду. Андан Кенен, Бел

Солтомуроктун балдары: Арсыкчи, Касмат, Калы
Бабыр, Түйтө.

Арсыкчидын балдары: Жагайчи, Атыкчи, Ботукчи
Анасы Акбай деген катын болгон.

Жагайчидын балдары: Берик, Сырдыбай, Сатыбалды

Сырдыбай бин Бердикке балдары: Мансубек,
Мавази, Мардик, Андобек, Хангыл

Борукенин балдары: Алыке, Куват, Маабалот,
Ак башбизе, Карабай сулу, Манбала, Кенжобай

Бабырдын балдары: Наиза, Хоткчи, Жошмак, Атокоз

Туреун Макмунт Турк нааминен. Жошойхандын
Он нестинги муундогы баласы. Жогузөгүздүн бир
кызы менен келешир.

Казак, Кыргыз, Калмоктар Котогондорды каан
малат алды. Андан соң Жошкентке Кабуну могады.
Бир нече күн уруш болду. Жошкентди каратып алды.

Увалыхан өлдү. Жокун орус уулу Ташкенге жан бол.
Жокун, Корго биртууган. Жокун бин солтоной балдары: Кутт
Сейит, Намман.

Коркунун балдары, Корку бин Жокуну бин Ташкенге
балдары Акжар, Жокун.

Увалыхан шейит болуп, жети машар машар деген
баласы моголуп кетти. Катаны Канымша ханым эки
машар Жоктор деген баласы менен калды.

Мадигерхан бин Увалыхандын доолоту дайымыз болду.
Ташкент доолоту мурунтанан эки кичине болду.
Кай бир убактарда Фаргана хандыгына карап, кайсы бир
убакта Бухара хандыгына карап турган. Мана дагы
бир убакта Кичинекей хан болуп туруп, Кыргыз, Казак, өз
бектердин колунда турчкан.

Кичине Мадигерхан бин Акмат бин Жасым
бин Мадигер бин Увалыхан Ташкенге өлдү.
Катаны Канымша шейит калды. Баласы машар моголуп
кетти. Эки машар баласы Жоктор менен Канымша
Ташкенге калды.

Увалыхандын Астаркандан ала келген могол-
тору: Ак Меш, Кара Меш, Молук, Жок бин-
дары турк нааман, татар амирлеринин бал-
дары. Алар Астаркандан келип, Кыргыз менен
казакка талвоон болуп, Ташкенге калды.

112. бет.

Хаммогдо, Жудайберген Жемурдин уулу эне.
Акмогдо, Баймогдо, Аитке, Жбиркоры, Сулкетай,
Жалка Акмешиндин балдары эне.

Алмон, Сармогдо карошындын балдары эне.
Жудайберген, Музун могдо, Жогокой, Момоктун
балдары эне.

Увалыхандын биртууган моголары эне.
Ташкенде Кыргыз алып, бу мурзалар шаарга
батып туралбай, козого кыгып басылбай,
кайгы, калмо калып не кыларын биле албай

Ишүрүккөндө, Каныша ханын тагаларын Кок-
орун алып, баарынын башын кошуп, Нозыт айтты.
Каныша ханын, — Инди Сиздер бу шаарга батып
муро албайсыздар. Сиздер бу шаардан кызган
мурун отуруп шорконго баргыла. Анда Мак-
тын мен деген эшени бар. Сиздер эшенди бу
тутуп тироресыздар. Ол жерге барганда, биз
Увалыхондон увазырибиз, деп ырыңарды эң кы-
га айтпагыла, — деди да көзүн бүтүрдү.

Тагалары колдорун кармап, калтырап ор-
дунан туралыпбай, бирин-бири кызалбай,
Каныша ханындын жолгоз таптан кеме албай мур-
ганда, Каныша ханындын тагаларына Оштракы.

Бир турунда:

От Замандар Ойго түшүп,
Каныша ханын койго, калда болуп,

Анты катка Жамкенде
Эмкеге басып муро албай

Ага-уни мар-моро,

Эшени танды муро албай.

Маме мигиттер салбырап

муро албады уландай.

Кыздарысыз олтурат

эр албогон мубандай.

Кымыр, кал калды койгода

Эмкеге басып кызгалдай.

Увалыхон дүйнөдөн

Кетти отур, орманда

Аманга жок аралмы.

Ага-уни, мар-моро

Бентимегиң тарады.

Бодом баштан кеткен ең.

Жорон кетип барасың

Эк болбосо, боло албай

Бир-бириге каралды.

Батбады кайгы ичине.

Сиздер кетип шендесе.

Көн душмандын ичине.

Катет эми? Айла жок

Анданбен салган ичине.

Эки машина толо элек.

Эригени жоктор кичине.

Каралды кылар тууган жок

Кайгы кызган башкыдагы

Каралды көрөр бекте жок

Көздөн аккан тамшыдагы.

Жобокел деп түшөбү?

Кызылтанган молуна.

Кызылтанган Увалыжандын коңуна.

Аты катка Ташкентдин

Сыраган булбул, кыргыз.

Кызылтанган кыргыз

Кыргыз тууган сыраган.

Билбедик, душмандын куну тубарын.

Агалу ботан кызырын.

Билбедик, кызылтанган сыраган.

Билбейт экен бекдеси.

Мараткан кандай кызырын.

Ага, ичи жок жоро.

Шоркенге көзүп барасың.

Кызылтанган кызырын

Кызылтанган бота алаасың.

Кызылтанган деп барасың.

Эр элиги тоң темир.

Эригекке Эр керек.

Андан кайлар көл боло

Кызылтанган болбой кыргыз жок.

Андан таман туз боло,

Фабресеу болбой белгиток.

Жогучу, тогуз катар болуучу.

Жогуз өзөн шерге конуучу.

Эр жиги тоң темир

Эритмекке эр керек

Женге адам кызмат кыл.

Мондайдон аккан тер керек.

108. бет.

Жушунга турбай туймаган.

Жушорың кетти мамандон.

Жуурга конбой окурмаган

Ага - ини, шаф - шоро

Шушорың катте колуңдон.

Волуңдон каткан ая шушор.

Артында калган изи жок

Ага, ини, шаф, шоро

Авестан кетип баравес.

Силерге, артыңдан барар кешени жок.

Моголду маман кылуңуң.

Жубокурго келетомоту

Увамыхан улуңуң.

Волуңдо калды маман бала

Эрмегени Жоктор тунуңуң.

Амтыңды тапкан кубанар.

Моготкон издеп куданар.

Жааныган алат жиеги.

Моголгон маман кылуңуң

Воз сала ширгун тузгандар.

Увамыхан алып, маман моголун, эли,

Муртунан бунт амыран өзү моголгоз кал

турган болгондо сар - сар мынан ойткане

Авалу Астаркандан Жашкен кедеси

Он мыны ойлот болуп доорон сурдуң.

Жушунга турган болгон кайран калкың.

Ордуңда бирин да жок канда мурдуң?

Мен келдим Сурдайранын облусуна
Жиринде туруп, жашымдан өзкөн мерим.
Козондон коно албадым конушуму.

Ат болмадым ордого манастырым.

Ата доолот кайдо кеттиң адогоруң.

Оо мороткон кынадың, мынга неге?

Каның кайгы, муну менен манастырым. - деп
молдомторунан болупуну калатерган болду.

106. бет.

Атына минип туруп, Ан Каныша канымдын
колун кармап зар-сарыман молдомторунун
айтканым!

Барар мерим аякка кой.

Аякка кой кетип баратканым

Каныша ханым эсен бол!

Айрымда турат ташым мол.

Айрымда кетип баратканым

Аныккан Каныша эсен бол!

Ага, муну, мар-мороз.

Бет-бетинен тарагды.

Мамондон болжа тарагды.

Сага биз боло албадык карагды.

Атында салдым билерик.

Кан, аман бол Каныша!

Эми биз, аякка сатар мурунку, - деп атта-
нын мурун кетимиз. Вейлан, сактан
Эми ташым болжолу Жоктор менен Каныша
Жокторго калды.

Увасы хандын молдомтору шоркенге келди.
Моктаны агзоту эсенди бир туруп, туруп ка-
лышты. Айыры саякат менен эсенден урушат
Аякка, 1588-жылдарда ошол арага май
салдым, - биз комонун наеминен болобуз, - деп
муро беримиз. Ханы дин Королон багдары.
Кара каму, Кара курай Королон деген эл болду.

Сокетай, Айтик, Ак молдо, Баймолдо, Кайка
Умшардын балдары Бекболот, Сайым котого келди.
Алар Бештерек деген эл болду.

Журкун Жургуз Муратамго келди. Журкун дег.
эл болду.

Айман, Судандын балдарына барды. Кызым барк
Айбан деген эл болду.

Муеун молдо саяхаттан келип Жубеке келди.
Муеун молдонун энеси атасы Жудайберген Увалы
хандын энеси менен бир тууган таякеси эле.

Увалыхандын мурзасы, молдосу болуп, бир туу
шын калына алып, Увалыханды ман-дешке менен
машы карар эле. Увалыхан өлгөндөн кийин кы
мыр балдарына келип, эки жыл туруп, андан келип
Жубеке келип молдо болуп туруп, катын алып,
туруп калды.

Муеун молдодон эки бала болду Журтка, Жугел
деген.

Жугелдин балдары: Осмон, Мораш, Мангымт.
Мангымттан Журманжото. Кичи катынынан
Суркун, Казыгул, Жеркемеш, Бу үч баланын энеси
Жаткандын кызы эле. Булардын тукумун Кот
ган деген макар болуп айтылып калды.

103. Бет.

Журтканын балдары: Жудайберди, Сайман, Актобк,
Жушмагак, Хоро.

1. Жудайбердиден Сайман. Сайман деген эл болду.

2. Хородон Хоц Жаймак.

3. Жушмагактан: Кокке, Молук, Маболот,
Караболот, Иттиген, Сурттиген.

Бу Журтканын балдары талы мончунан
Журманжото, Жушмагак деген эл болду.

Увалыхандын келип Жуктордон: Иен келди, Кокке,
Борой, Касым деген төрт бала болгон.

Касымдын балдары: Жото, Жорта. Энеси Кумо.

Жеңке катаны Нокай же. Балаасы Бүтөкши.
Оторгу. Оторгунун балдары: Маңыбай, Мамбет.
Маңыбайдын балдары: Карабай, Сарыбай, Атабек.

Мамбеттең балдары Рай, Молдом.
Молдомтун балдары: Маныш, Космбай, Бакбай.

Әнеси Агынай же. Әненин калында калды.
Бүтөкшинин балдары: Бавош, Бокты, Асейин.

Бавоштун балдары: Жомолырат. Тилеңки.

Жомолыраттын балаасы Касбек.

Боктын балдары: Алыбай, Арту, Райбек.

Турван, Турвадан: Черикти, Амыбек. Каракудук,
Әрейке,

Райбектун балдары: Байкыш, Манкыш, Тобман.
Карты, Мантай.

Кедей балдары: Жирке, Омоку.

Омокутун балдары: Манкара, Мамон кара.

Жирке бин Кунале бин Жомолерди.

Увалы хандын эли (түркүн) кыргызга кеткени, кыргыз
болуп, казакка кеткени казак болуп таралып бүттү.

Каныша ханым, жоголгон балаасы шамайды издет-
мек, Калы молдону какартып алды. Калы молдо бала
Ботбайдын кызын алган. Ал аялынан бир бала болгон.
Балаанын аты Королон болду. Королон Ботбайда
калды. Калы молдо өзү Канышага барды.

Каныша ханым Калы молдону какартып алып Ауган
элине жиберди. Калы молдо издеп барып Аугандан ша-
майды тапты. Калы молдо шамайдын мансага туруп
калды. жогон каты келди деген сөз бар.

Сатар молдо шоркенттен Кучуку Кудайбердиго
келип, комо болуп туруп, Кудайбердинин Кунжам деген
сары кызын алды. Андан эки бала болду. Кыргыз, Кувун
деген. Кыргыздан Бердиш, Бердиштен Алыке, Кокор, Алок.
булар Каралуюн деген эл болду.

Алок өлдү, балаасы жок же. Башка мактан

Ибраһим деген бир бала келди. Ал, Алактын катынын алды. Ал Сарымоюн болду. Булар Жарамоюн, Сармоюн деген эл аты менен калды.

Ибраһим көп келген элге Фердинанде келип бала болду.

Сотар молдонун шорхентте бир катыны Мухомбет деген баласы менен калган. Мухомбет үч балалуу болгондо, кийин Байсейиттин үчү Солтокой көрүп келди. Анын тукуму Качы Кучу деген эл болду.

Кучу дун балдары: Байсейит, Жагалмат, Кудайберди, Жумакабыл, Мухомбет, Кудайнозар. 4193,

(Кудайнозардын наамы көчүр. маңы тузган)

1, Кудайбердинин балдары: Эли, Кашкар, Дүйшек, Кунтай, Сунар, Кенжекозу, Жагал. Жанын катынынан Кудайменде, Ормуш. Ормуштан Теенбай, Балкыбек, Андам, Толон. Кудайменденин балдары: Маңыбай, Бешнаеип, Байсейит. Байсейиттин балдары: Байке, Жумаке, Кочок, Бироздолот. Солтокой. Солтокойдун балдары: Утайк, Фердинанд, Шорук, Билки, Соты-балды.

Жагалматтын балдары: Назык, Жагал, Кенеш. Аксары, Бекболот, Жаратке, Сейит, Мамбет.

97. бет.

Увайхандын эл толгон болуп, маңы молдонтору Кыргыз, Казак элине тарап кетти. Катыны Каньшахан. Жаңыменде калды. Каньшахананы Кыргыз, Казактын ашкы-деринен көп көрдүктөрдү көрүп, кыдап тура албай

Бухаранын ашкы Белемайы 3-күгө маңырун кат жиберди. Бу катты Умар деген адам алып барып берди.

Белемайы катты алып окуп көрдү. Ал катта Мындай деп айткан:

Ак молондо ашкы кат кыл.

Белемайын ашкы кат кылмаган.

Белемайын деген сөз бар көрдүктөрдү маңы.

Белемайын кыл, мындай болуп маңы ашкы.

Метим, меер, мам бала кечем кылар.
Возунон барганы маман тогун мейлар.
Кудайга мунажат кылып жемган да бар.
Алды мар, арты бийик жерде калган.
Чыккан биз карытын кандай болар.
Аре айтып камалык мен ушу турлар.
Неке турду дашмандын ишени кордун.
Бодому бу Ташкенден колунда ток.
Увалы хан дунюдон кетти отур.
Метим, меер, мам бала калкын карат.

95. бет.

Ташкенди кайра душман кыргыз алды.
Кокчи хан дунюдо буцук калды.
Шанонхонден Норми эдик.

Ташкенге келип акыра
Душмандардан шуну кордук.

Аре айтып алдаңызко адам барды.
Сиз эрдесиз Бухара шорин улкан долом.
Калкын карат, Озундон мардам барды?
Агерде келип калсаң корор эдик.
Карытка, верайбмезиз бемли тарды.

Мибердини Озунузо арке нама
Бузыган бу моммекет барды ашма.
Душмандын заманын сокланма.
Воздо мам, кочурун болду жара.

Корорсуз, Арке нама Сизке барса
Озгону, Сизке жетпей молдо калса.
Метим, меер, карытты уруп, согун
Кантебиз калган мукуту талат елса?

Ашма метим Увалы кетти отур,
Турмуш Озунуздун шият этит деп мозган
Канымжанындын аркын окуп, турмушун, Бухара
Ашми 3-чу Бемайын, Ташкен ашми Кокчи ханга
Зилки Мибердин.

Бар эди Бухарада бир адам эң белгилу.

Ат койгон Асейин деп, камы динди.
Амирге элги болуп, катын алып,
Жаманга билдирейин айтып ишди.
Ар иши падышаларга жүргөн жазып.
Ар дайымы мамлекетке элги болуп.
"Асейин адилет" деген атка коңду.

Амирдин элини болуп катын алган.
Ай катты бир бекетке бекем салган.
Падыша атын жазып, шерди бекем.
Ват эле, Жокунжанга бэр" деп жазган.

Асейин Жаманга жетип келиди
Жокунга алып келип катты берди.
Бер айткан, — Увалыхан кетти өтүп,
Богдо өз турасыз көөктө жетип.
Мамлекет башкарган, адилет бол.

Метин, Мелер, Карытты үрмөт этип.
Замандын иш кылдыгы, — деди, — артык.
Замандыктан өткөн көп, кайгы тартып.
Асейин, Басмановдун катын берген.

Жокунжан жазган катты алып көргөн.

Жокунжан, катты окуп кайып алат.

Олар да калыптыр дүние малган.

Андон соң, мердин музун абад болуп.

Жаңы арабы сыныптык тигип калган.

Жаманжонжонго кона, сая (үй жай) берип, Жаман
кенде ким көрүп туруп калды.

Бир, эл сөздү Жаманжондон жаштыгыз.

Дуңгудон Увалыхан өтүп кетти.

Сегиз мамар маман Сунтан жоголуп,

Быйык толуп сегизге

Жалган эди торолуп.

Деп элге кабар елиген,

изден турду болган.

Сунтанжондон Жаманжондон алып.

Эмелетти бир кабарды. „Фаргана торабында
шамалдай Муратамын уулу Боркеник ол жок кы-
ган“ деп. Түркө деген бир адам сүйүмүзү сурады.

Жаныша урун, талтыгы колбай Түркөн алдына
саясыт, көп дүңүйө кып айысып Муратамыга келди
баланы көрдү. Бала „менин энем“ дедеди. Бабанын
өзү — тузу шамалга кышкыды.

Жаныша, — бу бала менин балам эмес. менин
иним эмен. Түркөн Макмуратхандын баласы, Аты Ошобай
бериңиз, — деди.

Анда Муратамы, — ханым өз балаңыз болсо берет
эмен. Жаныш бир катогондордун моголгоруну моюну
болсоуз, — деди Муратамы.

Ханым, — менин ханымы, сиздин ханымыңызга кабыл
болбос, — деп кайтты. Муратамы Жанышага көп
сыйык берип монотту.

Жаныша жолдо келе жатып, өткөн күндөрү Ошона
туруп, реңи бузуп, каны кагыт, эңкейип айтканы:

Ал кетти айга каткан арстандан.

Күз кетип калды түрпөт маржандан.

Ак ишкар, көздө күзгөн калды кийин

Кан, минге көзүн көткөн сарыгандан.

Дүңүйө камаласын маза тайын.

Түркөн бетке кайрып шамалдайын

Деп сүйсөп келе жатса, бир адам толугун, — хан
быйрада дама, дамын ишса ала магнелик шам
балаңыз кор болбос, — деп көздөн канын жок болду

Бир эки сөздү Аралбайдан эшит:

Увогы дин, Түрктөр дин Аралбаиды.

Түрктөн калык могулун көп сөздөрдү.

Түрктөн билдирейин айтып ону.

Ушундай күз ишке кол урдү деп

Артындан камаласын таба мени.

Мозуко бу тарыкта көз сөздөр бар.

Айтмакчы атайымын кылып азыр.

Муну алты жүз жетимиш сегиз жылга жетти
Калкка кысылык күндөр да туруп өттү.

Бухара ханы бир кыйла таап Ташкенге көп аскер
тиберип бир нече күндөр бою Ташкенде камал жатып
акыры Ташкенде алып өзүнө караатты.

Бухаранын амира өз тарабынан Усмановун Жамгы
уулу Аралбайды Усман кылып коюпты. Калк абад
болуп турган жатты.

1678- жылы, Москва князы Алкисейдин паршане
менен Аралбайды Жамгы тиберди. Аралбай Жамгы
лекетин арасында туруп дүңгөй калды.

Бухара амира Аралбайдын уулу Мамытты Таш-
кенге дүңгөй кылып тиберди.

Жамгы кызын Калмактан алып:

Мамыт 1651- жылдар Калмакка калмактар
козголуп, казак, кыргызды багындады.

Кыргыздын мердеген мери Усман бою, биек-
көлдүн жакыны эле. Калмак амира Анордын кара-
масында эле.

88. Бет.

Мамытманга кысылык бир күн тууду.

Мамыт 1651- жылдын ортасында, Кыргыз Аталыктын
кызы Канымбекти, калмактын ханы Анорхон ал-
мак болду.

Ол Канымбек Бухаранын уулу Халбайдын ала
турган калмакты эле.

Аталык калмакка кызын берсеке ыкты. Кал-
мак кыргызды хаба турган болду. Анда кыргыздар
козголуп калмак болду.

Канымбек кыз атасы Аталыкты ыкырып алып
токтотуп калды. Калмак менен туруп калды.

Канымбек Анорхонды алдандырып үч ырыс
кылымын деп айла кылды. Андан соң кыргыз
мырзаларына келип тиберген:

Саломат мазып жиберди
Вурон аттуу Коркуло,
Буканын уулу Кабайга.
Абдугазы, Түлкүгө
Малтак тийде, Мавойга
Жаханок менен Бедекке
Вурон коду Жокунжан
Жааы менен Талжанга
Жаработо, Майтыкка
Коронун ханы Коң

Атамдын аты Атамын.
Ады шындай кырдү.
Анамдын аты Ырысбек
Ырыс шындай кырдү.
Мен Жаанышбек атым бар.
Айтым жазган катым бар.

Арка Калымы түйөрлүн
Атамшым күнү күйөрлүн
Мекке Калымы түйөрлүн
Матимши күнү күйөрлүн
Беген Үмүден кабар кылды. Андан соң, Бутун
Кыргыз шырзалары баш кошуп, кеңеш кылды.
Тимжан убада кылган. - Жаанышбекке Жамане
Колу мурун жетсе ошо киши адеби, - деп.

86. бет.
Бутун кыргыз шырзалары Жаанышбектин шындай
болгончунан Акыстанан, Кундоп - тундоп Меңгун
Олтуруп калмакка жетип Кабун конгондо
калмак катты.

Калмакты Ховай сайды. Корку кызды алды.
Хован катин меники деп маңжал еседы. Корку.
Нунун агасы Жокунго барышты. Жокунжан
калыстык кылды. Жаанышбекти Хованга алып
берди. Кыргыздар калмакты каар алып кайтты.

Кыргыздар Ташкендин ханы Малукканга эли
тиберди. Ар бирден баш ийип да турду.

Калмактар Энеей тарабына көчүп кетишти.
Кыргыздын уруу Мукукан бин Токто Тейи
бин, уулу Тейиш бин, Сарга бин, Коккур бин,
Токто, Бул кочо бин, Багак уулу бин Арзыкан
Амыр Тейиш убагында хан эле. Загынакты
Кара ^{мурдагы} ~~Амыр~~ Кырты Загынак Коргону деп
айтылып

Ташкен каласы, Акыркундо Олда-ата
калалыкын ордунда эл эки шаарлардан эл
Токтомо деген бир кичи бар эле. Арзыкан
дын атасы Багак уу менен бир тууган эле.

Бу Токтомодон бир уул болду. Токтомуш
деген. Муну Арзыкан өлтүрмөк болду. Муну
Токтомуш билди. Амур Тейишге көчкөн барды.

Амур Тейиш Арзыкандон кыйкып таба
албай турган эле.

Амур Тейиш көп акер менен келип уруш
кылды. Бу уруш көп узакка созулду.
Арзыкан өлдү. Уулу Тейиш маликти хан
кылып Амур Тейиш койтты.

Андан кийин Токтомуш менен Тейиш
лек согушту. Тейиш малик өлдү.

Токтомуш Ак-Ордого хан болду.
Могордо көрө турган Арзыкандын байтакты
сы эле Ак-Ордо.

Ташкен ак тобо тарабында 92 кыркыш
кара коргон да Арзыкандын байтакты шаары
эле. Вийиш Акый атанып кетти.

Арзыкан бин Тейиш малик бин Кукине Мокму
бин Селеджик бин Акмат бин Кокмы бин
Мадигер бин Чоалыкан бин Токтор бин Аралбай
бин Моммет бин Чукче бин Калмуш багдары

мангозы, манукар, лорубаш, мангозыдан
мандыбай.

Жаңгы калмактардан сөз жийт.

Агуз мамлекети кичирегеннен келген болгон
Турк балдары бир ынталыкта болбой, кичине,
кечине хандарга бөлүнүшүп турушкан.

Кынгыз, Амир Тимур сыятуу үчү болбоду.
1652 - 1653 - жылыда калмактар көзгөндү
Түркүстан жеринектири.

1711 - жылы калмактар Тарасы Жалайы
ашмак болду. Бу Тарасы Жалайы мурунку
турк балдарынын байтактыны эе.

Калмакка дербес учун Ташкентке Нойын
болгон Мамыттын учу учкене Жалайы Миберди
Вокон ханы амир Алымжан Жалайы тапты
болуп, ак дубонун тарабында 92 көкбери
кара коргон учу (бешиктиги) 12 аршы (көз)
бирдей бойдон.

Вокон ханы учкене дайын кылып, тараса
Жалайы ханы деп калмактан вактанып мам-
лекет иштерин дайындап, бөлүп кылып, бүтүн
мамлекет иштерин атыратып:

- 1 - Коргу - оукту - хандын жанында олтуруп,
хандын керекту иштерин алып жүрүкү.
- 2 - Баборгу - каракасы
- 3 - Ахтат - хандын малын, менер атын карогу.
- 4 - Мурту - Казына, чыгаруу салдыра турган
- 5 - Карай - хандын үй ичиндеги турушун баскарат.
- 6 - Ура - Сырт элге элчи болуп барат.
- 7 - Сакашак - аскер башы
- 8 - Вадрабашы - шаар капкаларында туруучу.
- 9 - Масавы - Калмак алып жүрүкү.
- 10 - Хандын өкмөт иштерине, мансабна
турган хановодолор;

- 1 - Алмавут = Мамлекет ишин башкара турган.
- 2 - Маргози бект = Окушат иштерин кароочу.
- 3 - Мырзо-молдо = Мазгучу окушат иштерин бүтүрү.
- 4 - Барого = Бардык камты кароочу (Кубернадор)
Буллар "ташы" деп аталгандар.
- 5 - Жазынакы = Казналык иштерди караган.
- 6 - Мамши = Казна иштерин караган.
- 7 - Жуман бекти = Чуңдорни (айындарды) башкарат
турчу.
- 8 - Мол аракы = Мол иштерин кароочу.
- 9 - Жукбачи = Маардын ишин карап турчу, катка.
- 10 - Жамгакы = Малдардын эебин бергучу.
- 11 - Жерти = Жер эебин алгучу.

Ушундай тартиптерди Ахмед ханга дайында
берип, Жокон амира Алмакан кайтты.

Жарала Жалак үч үчүсө жеринин ортосун болуп
ар тараптан эдер келип, шаар абат болду.

Уволенкан бин Жактор бин Аралбай бин Мамытхан
уруу үчүсө Жалака келди. Казак, кыргыз Жалака
келип жардам берип, каммалардан сактанып ту-
рушкан эле.

Өзүнүн заманында окушатка пайдалуу ишмери-
тарды кылып, Мамтайыкан тартип көргөн, акылдуу,
парасаттуу адам эле. Мурдуну ато-бабаларынан
калган адатты бекени түтүп, башка эден өнөр,
билимдүү адамдарды алдырып, элине өнөр-билим
билдирген адам эле.

79. бет.

Бир эки сөздү Коштаньдан элиет:

Мушундайга кыскачкылар дагы бир кун турду.
Айтанын авол боштон кабар берип
Жарыкта ишметинин болгон соң
Коштондо ондөгиз жылды жана
Ишери айткан Туркестанди ишкен эткен каммалар
ишери айткан эдик бир өз кона.

Мусулманго кызыкмык бар кун терде.
Жараткан темир козык, башы кучур.
Айттайын бир-бир баштан кабар берип.
Ал мана кун батыш тарабынан
Эмден каммагы да башы көтөрүп.
Монкордун каммагы кал кун кыгыштан
Мөө болду башы болуп Коңтаны жана.
Бун кыгыш, кун батыштын каммактары
Кол салды аякбастан болуп душман.

78. бет.

Эли каат козак, кыргыз алды малын
Катын, кыз, темир, жетиш боло ларын.
Жалапын койор жээк тире менен.
Аккан суу, жаз жашоо, кыш кыштоосу
Айламыз талан аяк, талан баарын.

Шокары Туркстанда Кашкен, Сагдан.
Козактын жериже ирүүтөн кал.
Булорду айламыздан таштан кетти.
Болгон соң арыз бирдик коздары кал.

Коконго чуңкур эли кетти кааеп
Ортомуз Бухарадан кетти ашын.
Кызымуз Хибаго да жетти башын.
Кыргыздар коңур өзү кетти ашын.

Калмактар жерди басып алганда соң
Коңтаны Сагато шаарын аймак болду.
Жарабында мусулман камбаган соң.
Кандай? деп үзүлгө койгы толду.

Кайгырын туруп калды сүйлөбөй өз.
Козак, кыргыз коңжанын көргөн соң көз.
"Апыры Жала шаары бузулат" деп
Кайгы менен капага толду иш.

Мазмандуу киришмек бул тушунда
Милерди ар тарапка жазып кыска

Үзүлгөн жардам сурап, чуңкур, кызыл, Ортому.
Мана Кыргыз элине кат жазып кыш жибергени:

46 бет. Айтайын азаматтар авол баштан
Айтканымды турунгуз үшүз каттан.
Калмак келип, Жалайы хан алы ала
Казак, кыргыз эл эли тыныч мотком.

Башманга жер, суу берип турбай карат
Мыйман башкасым кылып талат.
Калмакка жер, суу берип койсок берип
Калмактар аким болсо, бизге келип.
Калмакка жер, суу берип бийеткенге
Лазим дур, уруу кылып кеттик олур.

Үшүз сөздү мазым, төрт урук элге төрт кышкы мезгил
Жат алып ар тарапка элге кетти.

Экилер барар жерге барып келти.
Муну мекеним болгондо муну мыйман (1420-жыл)
Кышкы мезгил элге бар кат кетти.

76 бет.

Ал кезде Абылкамал кышкы мезгил элге. Уркуенин
Салам катын алып окуп, мекенин калбай күйүп,
Кышкы мезгил элге мыйман, катка мазыман сөздү айтты
Элге — каран, — барайбыз, — деп суроды. Мыйман эл
Бул бойдон "барайбыз" деп мекен каттарды.

Абылкамал элге наамат кылып мыйман деди: — Биз
Барайбыз мыйман мыйман мыйман. Мыйман доломат
Урун, мыйман мыйман аябаймы. Бил байман, бил бу
Кышкы мезгил элге. Байман байман мыйман
Мыйман айдоо. Келер ат айдоо мыйман уруука
Барып.

Акерге сарп кыламы барып берип.
Аябай калмак менен уруукамы
Не киле доктыбызга оңу кат.

Доломат мыйман мыйман болсо калып
Кышкы мезгил калмактардын бирин калбай
Кышкы мезгил мыйман мыйман мыйман.

Мыйман мыйман мыйман мыйман мыйман.
Бул мыйман мыйман мыйман мыйман.

Абышкайыр ханымен ^{ушуну сөздү} ~~мана ушундай~~
Эмнети мейибанган кеп калктын баары.
Эзелет, күйүнгөндөн баарлары.

"Айтканың маңку сөз" деп тооп берип
Көзүнө көрүнбөстөн дүңүз малы.
Байлары аябастан мыңдо малын
Калтырбай айдап келди ортого баарын.

Абышкайыр өз элине розеи болуп, үлүмүз, ортоңузго
мана кыргыздарга кат мазып жиберген:

Бер айткан, — үлүмүз, ортоңузго
манада кыргыздарга маздым бир кат.
Бу сөздүн мазмунунан айлабай мат.
Бу Түркиястан көптөн бери өзгөрүлбөй
Казак, Кыргыздын болду эле ата-анасындай.

Чабат токийлар көндүр анда.
Ушгери ата-бабаң кылган мекен.
Мана ата-бабаңдын бар мазоры.
Ушунда Түркиятандын эди баары.
Колуна душманыңдын бере болып
Калайга кетесиздер таштап аңке.

Келиңиздер баарыбыз башты кошуп
Тыралы душмандардын колун тозуп.
Колмок менен мойдонда көрүшөү
Ата-бабаң жердеген касиеттиң.

Түркиятанды бергенге өлүшөү.
Мойдонда колмок менен урушталы
Бирин калбай баарыңар келгиле тез.
Өлүш жакшы жердеи мыңдо көрү.
Ушундай мамандыкты көргөңгө көз.

Катты алар ар калкка эли кетти.
Ар тарапка паркасы барын кетти.

Бул кабард уккан соң, казак, кыргыз кары
лары башын кошуп, бул түшүнүктү бутура
лу деп, Абышкайырга эли жиберди.

Деп айтты: — Бир жакадан баш кыгарып,
Бир мееден кол кыкын кетпей танып.
Мерибизге мыйыламы кол кармашып.
Мамы бала, кара кызан канын ойлоп.
Мееп катын кышпир калдар.

Кыз, мизит алганынан атыраган бар.

Баркасы бир кудайга сарын айттып

Кууу, тууу, сарланын малаган бар.

Баш канын мурт болотун ми кыламык.

Анда деп тобокел кылып Алаа барсап.

Деп кат мазып элги мидерди. 1721 — Мыйы
мий айында баш канын кууда кылып, кочуп
Фаргана тараптан Кыргыз келди.

Калканак, Кошой, Бердикте баш кетерди.

Баш Сопотам, Маматкун деп ичим берди.

Калмактын ханы Коштане Казак, кыргыздын мыйыны
кедгенине, кууш кымакка куукеге элги мидерди. Ага
нын сууеунун баш кууда кылып,

Куукежан куданын, Казак, кыргызды мидер кылып,
кууда кылан аганын сууеуну барды.

Эли Мамкер (Аекер) дегенге кууш кылы турду.
Куу куудун Аекерлер кедди танып.

Калмактын бир палбаны кыкты мейман.

Меме, меке, бир, бирден баргандардан

41. бет.

Элими башлан алып }
Миреушманга ^{зандай} ~~алды~~ акыр заман.

Баруу эе бир адам болбогон коң

Карады Абдытайыр ман-магына

Катырам деген палбаны, ман молданы

Палбандын мамы эде карындашы.

Кууда мыйын, кууда той эде башы.

Баруу эе бир адам болбогон коң.

Мамы сен баргай деп овоз кылды.

Катырам ол катыра каршы барды.

Эмбү, бир-бирине наиза калды.

Ол калмак өзү налбан кандай мекте.

Капырмасы бир үрүп мерге тейтте.

Капырмасы мейит болуп дүние калды.

Мана да эки киши башкап алды.

Бир батыш, кел балкан соң

Аскерлер май-майына калмак барды.

70. бет.

Бир атын кун кытан соң, эки аскер үрүп кылар т.
Рине келди булар.

Калмак налбаны өзү мере келип турар.

Мусулмандан кабар атты Солтокой же барган.

Калмактардын налбансын байлап алган.

Башкап алып ат-тонун калмак келган.

Андан соң катуу кырган үрүп болуп.

Калмактар кага башкаган.

Бул үрүп сокуму деген мерге барган.

Бир калмак Солтокойду мейит этти.

Кер калмак кымылдагы мерге толуп

Казак мене Кыргыздан босом болуп

Казак менен Кыргызды каап алды

Амударядан калмакка карап калды.

Тараса, Талас келди да Ордоюна

Чукуе атын берип молдоосуна.

Бир алып чукуежан бир ай жатты.

Мусулманга бу кордук катуу батты.

Эндикен возду калмактан элиет:

Айтасын бир кабарды авал башкаган.

Мусулмандын калмактары кун кымыстан.

Мор болуп мусулманга атка минди.

Баш болуп, кер калмакка Жоктанке кан.

Эндикен калмакы да баш катарды.

Кол калды аялбастан болуп дүшман.

Казак, Кыргыз багынды алыметпей

Калмактарга баш ийип түрүп берди

Уркужан биле алдай, не кылорен.
Җаңдай заман болду? деп Җалае келди.
Җаңдай да Ордону матты берди.
Җамактын көтүгүнә аң-таң калып.
Җамактар камыдашып мерге төлүп,
Җалае алабыз да ирчи кылды.
Ирчи Җоңтамыжан башы болуп.

Уркужен сөз эшетеңиз:

Җаңдай Җалае тын аң доба тарабында 92 кырыш.
Кара коргон ирчи, туураы мана бишкити 10 аршы.
Түбинең ат ичүртүп кабар алган. 12 эшк дәрәҗә
бар. Ар дәрәҗәсына топ-топкысып Җаңдай койгон.
Дәрәҗә бек бекитип матышты.

Җоңтамыжан ирчеге элди илберди, шаарыңды
бошотуп берди, — деп.

Ирчи, — аман мерге түшкән күңү бошотуп бердиң
деп моон берди.

Җамактар аман ай каман матты. Шаардың
иңде ирчеген аң болду. Акыллыктан, ата балага,
ага иңге карабаган заман болду.

Бх. бет.

Бу тарада Җалае тын эл ар ирчеген келди илбик
ган калк болуп, булар бири-бирин акыл сала башта
— бир ирчи деп. Җаңдайбыз кырыш добызды?, — деп,
шаардың көткөсүн аңып дәрәҗә, — деп бет-бетинен
кетпей болду.

Җаңдай хан Җаңдай. Аны каман аңды деген кабар
ирчиди.

Ирчи хан айласыз болуп душманга койрат кылды
макан малдоштору менен казып мангол мерине кара
моноду. Җаңдай нарын боюна келди маткаңда.
артынан душмандар жетип келди, — деп, Җаңдай берди
Җаңдай келди кабар берди. Ирчи хан бу кабарды
ирчи ирчеген тара катты.

Эки момсар Айдар деген баласы, эки суунун арасында
калды. Катыны Цукаханымды ала келти.

Бир белге барганда аты мурубой цукаханым калатур-
ган болду. Бушман артынан көрүнө турган болду.
Цукаханым бир жардын түбүнө калды. Цукехан
мурун кетти.

Цукаханым, баласы Айдар, жар толдошу элине
туруп, сарын айтып кылган жери:

Арғынок жыйдың буудан деп
Жыйымын кырга кыккан жок.

Азамат жыйдың баатыр деп
Жанында бирөө калган жок.

65. бет.

Бу калды ара малгызын.
Ум менен кышка мен болуп,
Бир турган балжышым.

Жер цетуне, тер кошуп мол болуп
Артыга карабай кетип барасың
Цукехан энди кизге мол болуп.

Жаштеңдин шаарынан
Бу жерлерге ~~мен~~ келдим мен
Жарым деп сага мен тартып
Бушманга болуп мен. —

Деп цукаханым цукеханын артынан барды.

Цукехан Цукаханымга карап айтканы.

Айткан жерим кесен мол.

Амсырап кетип барашан

Цукаханым эсен бол.

Кес келди мага кесен мол.

Кейин кетип баратан.

Кервенни ханы эсен бол.

Катын олмо, цукум жок

Опозуз жалган дүйнө бок.

Ваны эки колу кабарың.

Эсен жүрөң цукам!

Баламды издеп табарсың
Бир сөзүңө балгун дег
Учкан сога душман көп
Асты, айта көрбөгүн
Учканден айрылып
Калган мен бир мекер, — деп
Өйдөкөктө, керектин
Эрме окуп териктине
Базар, көрөр кишини ма
Мен байкысы учуу мерге келип мин. — деп айтты
Муро бер, — деп учуу мурун кетти.

Учканын мажун узазирлери Жашка баатыр,
Мунуке баатыр, Жабыш, Бабыш, Саты, Сатыбалды
Арсан, Жадырберди, Жайытбоз-Бузу, Белек балдарын
барды. Учканжанын да Бузу Белек балдарына барды.
Бирназар балдарына

Жолубай, Жалканбай, Манузат, Камчатта калды.
Өрүсбай, Мундубай Агынайга барды. Кармашы
Жокон жанына барды. Анжы балдары: Сокубай, Монгоз.
Жумубай бин Белек.

Жалканбай бин Жоктоени, Манузакты, Нотай
Бордон алып келди. Монгозду балдары Мамдыбай
Майлобай

Учканжанын Султан Барактын кызы эли учуу
Жарейхандын кызы эли. Өйдөкөктөгө барып, сырын
Э келиге айткан жок. Баламды Аңдарды таап алды.
Бузу Белектын учуу Бирназарга барды. Баламдын
атын меккеандар коңду. Меккеандардан Жилекмат
бин Кенесбай.

Эндиги сөздү Жазот, Жергиздан эшит.

Уч мунуун ишине бузук арадан, баш камуу,
Бинтешек келалышбай, ар мерген баш көтөрүп
Абулхайыр менен Султан Барактын балдары тар

Болуп, ит миздин болдары ит болунду ирчи болды.
Бул ирчи болуубай катта болууду.

Ирчи каткондон кийин дабай баштар келип
хан тогууду. Бирин-бирине мамандар ич кел-
ишетте. Ит миз ит айрылды.

Жиги миз майык менен Калкент тарапка
Ортомуз Ойу менен Ирданын боюн алды.

Улуу миз мамбай Ордунда туруп калды,
Кокор кетпей

Ичери кокор барган канга жетпей.

Кайта келип болгондорду

60. бет. Кайта айткан узуну кобы этпей.

Жиги миз кокор барган майык жери

Эндени калмагынан оруну эди.

Калмактар козактарды кыябыз деп

Мамдарын танытып берди ала берди.

Башкурт да бир магына каап, мангыт

Кет магынан малын алып бара берди.

Мазы - кели деп алдырбай барудагы

Жерден ооп, арсы, агып карулар.

Бир кардук Абылкайырга кетти өтүп.

Анда да Оруж жатып мекен этип.

Эндени калмагынан кардук көрүп.

Кайра калтып кетипуу номоз каруп

59. бет. Жиги мизден Абылкайырга жана эди.

Артыка өз башынан кайгы жеди.

Ойлоду, ирчи падыша Россияны

Биз корот, кол алына киреет аны.

Эмне мындан кийин сыя жетбес.

Соктаймын кандай кымыт аман дерди.

Ишундай падышанын Окумунга киреет.

Жайдагы тийер эди таны журеет.

Кажырар жиги миздин кетталарын

Жоңуздогу өзүлорүн айтты баарын.

Россия доломтуну карашы деп.
Мана да айткы берди калгандарын.

Кичимиз Орчон карашат болуп эки жиберген.
Салга тий жети миз болгон мана
Койхондо отуз берди дагы кара
Надышага медагасын айтмак чукун
Мокшубога жиберген эки адеме.
Аттары сыйткы, Кутмалбет камы.

Ана надышага молук деген эки адеме.
Кичимиз алып барып берди катын
Жолондо билдиребиз макулматын
Анога нун ады баргандарга
Абытайыр катберип өз адына
Караган ар калыктан адамдар бар.
Баргасы салык тулуу молон туура.

Сизлер да катарында туруңуздар.
Абытайырды кичимиз хон катары
Билеги, бир кылга, кара туулу, сылык кылды.
Кара туулу хондын бары.
Рашмис мол эди деп.

Кичимиз Россияга карап калды.

Энди улушудан өз эшит.

Калыктар узур өзгө карашыба
Улуш менен Кыргызды багындырды
Милодия миз жети миз отуз уу жыл калыкында
Март айынан 15-ки арасында

Кабан кылбай узур өз айткандарын
Улуш менен Кыргызды багындырды
Өзүн суу, маз ташы, калыктары.
Алла жок, тартып айды ташы баарын.
Артыкго кылыштык иш көрсөткүч.
Казак, Кыргыз элини калыктан ташын.

Инди кармаштан өз эмиш.
Укуккан манга мерине барды.
Муну кандын колунда
Ансы мен түрүп калды.
Каршы атоо үкүе калмактан калканды
Ансы шарынан Алтын бешиктен 2-дарады
Ансы кандын колун барды. Ансы кан от сөрөк
Кеши 7-д.

Туркестан мамлекетин калмакка бардырун
Калы, калы болуп, Калымуз Россияга каран
Кеткен, калымуз менен Кыргыз калмактан мабыр,
Мама коргонун, коруп билди олтуруп Ансы атоо
Кармашты долом кылып мабырды.

Кармаш Ансы-атоо келип, Казак, Кыргыз кал-
мактан коргон кордук, калы, калы менен мабыр
Калымуз келип мабырды;

55. бет.

Калымуз Ансы-атоо канга бир кат.
Бу калымуз калымуз атоо канга.
Казак менен кыргыз эл мабыр коргон
Бир-бирден айтып калымуз кат.

Биндин бирлигине назар салып
Бер айтып, отуну калымуз кат.

Укук манга мама кетти калы.
Бир турабыз бу мерде арып - азып.

Калмактан туркестанды алды баасып
Турбайы кат - ардан ашып калы.

Калымуз баш кошуп бир туркестанды.
Ансы, калы менен калымуз.

Баш кошуп, азаматтар калымуз калы.
Калмакка карагы түн калымузды?
Мор болсо, моратны калымузга.
Баш кошуп туркестанды калымузды?

Бер Ансы-атоо эли мабырды.

Жат алдык Абышкаарга эли барды. Абыкайыр
элден кайып катты алдып алып кырып, жат
казын мурун басып, ошол барган элден
Алсаканга берип мийбеген.

Жат ичинде жоктой айтты ар турдуу сөз.
Россия долотуна карадык биз.
Жобокон балка тушун көзү көргөн
Баруна бизден кайып болбос деген

Житти бу кабарды мурдундар.
Жамантан жана кезип кызылгандар.

Учурга заманаканга көп убак өтүп.
Учундай бей тартипте бузулган бар.

Жаман келет бу элге чык болуп,
Жанга айткан узурду чыдай койуп.
Волоту мол убакта мурдундар.

Жаркылат балка тушун кызылгандар.

53. бет.

Жизиниз көзүп барган жоктой жери
Элдин камчыгынан орду эди
Бирге да көп убактай бей тушун.
Оруска карооду деп кызылган мени.

Мыландо мурдунуз кырк сөгүз.
Бир тушун казактарга учурда кез.

Учурга каткандон соң көп убактай
Учурга душмандашкан бирге тез.

Учурдан коого кызып тургандарын
Учурга айтты эди кызылгандарын.
Ал да ошол коого басылаатан

Ошол коого каттады элдин баарын
Жанан кандай жакшы Абыкайыр.

Казак, кыргыз биринги эл болгондо
Мен жетимиз кырк жети жыл толгон.

Абыкайыркан менен Сунтан Барак

Экөө араа болду эки тарат.
Ак ордонун ашкыры Сүмтөн Барак.
Ак ордону кыйратып Кабашымен деп
Абылкайыр аскерин алып барат.

~~Аскеры Сүмтөн Барак шыкет жетип~~
Урушты бир нече күн талашкан катты.
Сүмтөнгө ~~Абылкайыр~~ кыдыгы батты.
Сүмтөн Барак жараланган.
Жуура бир нече күн ооруп жатты.
Аскеры Манголмага калып кетти.

Болгондо муну жети жүз кырк сегизде
Сүмтөн Барак тарабынан Абылкайыр.
Кыдыгы тийип калды ооруп.

Жеңемтеги кичи жүздүн башар келип
Боласы Нуралы хан манапда.
Атасы Абылкайырдын ордун берип.

51-бет.

Сүмтөн Барактын Жарейхан, Маныбек хан деген
Эки уулу ак ордого баралбай, Ортомузко барып
Окушат болуп турду.

Кыргыздын бектери Жарейхан менен Маныбек
ханга эки манапты турду. Ал кезде Кыргыз-
дар өз алдынча өз сурагы өзүндө болуп турган.

Көзөктөр кичине хандарга болуп, уулу менен,
Ортомузду ортосунда ае - астан уруштар
болуп турган.

Абыл кайыр олгонсо, боласы Нуралы хан болуп,
тошка менен,

Өзүнүн хандыгына колду алган.

Жеңемизко манаптан сөзүн айтты.

Бармакы менен окушатун шогду кыдыган.

Манапты муну жети жүз токон - мында
Нуралы ооруп дунуя талган.

Шипаратты Навалдин Замановда

Бекдирин Навал подышадан кыдык алган.

49. бет.

Фрала Абылкановдун уулу эрди.
Кызымиз кызын келсеп хан көтөрдү.
Малик Жапарово падыша Заманымда

1795- жылда

Хан болуп турганымда Фрала өлүп,
Баласы Нуралынын Чымырхонды.
Койдулар кызымизко хан көтөрүп,
Бир душман өлтүрдүлөр Чымырхонды

Милладия 1797- жылда

Кызымиз Аягөдони хан көтөрдү.
Мана Саного мукесизмиз бирде.
Баласы Нуралынын Од Бөкөйхан.

1801- жылда ~~Бө~~ 11- мартта Бөкөй хан болду.
Билдирип мударовын, Эдил менен Майыктын ара-
сындагы Эдил бийгоо деп. Аны Павла падыша
кабыл кылган. Бөкөйхан Эдил деп лакап калды.

Бир келме сөздү Коршунтан эшит.

Учгери айтып эдик кабар берип.

Учмуздун балалары көчүп келип.

Башы кошуп турганымда Учурке какып.

Жашкент Жокон ханына карап берип. турганда
Фаргана ханы Абылбекхан Учуркенин уулу Коршунтан
Олия-Атога Олият кызын жибергенди. Калмактан
Мабыр көчүп турганда 1755- жылда, Калмактар
өз ара арасташып, Экиге болуптур турганда кал-
мактын ханы Коштанжы эле.

Коштанжы өлдү. Амогон деген баласы Атогынын
Ордун алды. Шон деген баласы анын жардамчысы болду.

Бирок, калмактар арасташып, Коштанжынын бал-
асын (Амогондун ^{шайы}) байлап алып өлтүрдү.

Шондун балдары какып, арка кандарына келди.
Шондун уулу Шон. Шондон Абылайхан.

Коштанжынын бир кызы Учур Байыр калмак кан-
дарынан агаларынын өчүп аймак учун Мен сага тиеш

деп, калмак хандарынын баарына сөз берип, кызды калмак хандары талашып, калмактардон уруш чыкты. Алар төрткө болуңду.

Казак, кыргыздар бардык болуп таткан иштин турмуштун мазып, Абылханга эли жиберди.

Абылхан Олия-атага аскер жиберди. Казак, кыргыз Абылхандын аскерине жардам берип, калмакты кыңып жиберди. Шонун болганды арка хандарында турмуш калды. Калмактар энселеме кочуп кетти. Муцундан дар өз жеринде тынчтык турмуш калды.

Оморхан Кармучу Олия-атага Олия хбелып Жоронго калмак кетти.

Кармучу казак, кыргызды каркырып алып, падышага карап турмуш калмактын пайдасы, эл падышанын салымын турмуш керек. Бир айып муз турмуш болуң.

Бир айыпда бир арка хан бий болуң.

Уруш кыңып жана эр өлтүргөн кишини дарга асып. Калган майда муцундарда арка хан (бий) буйтурду.

Секетке маңдык элибиз берсин. Он карадан бир кара маңдык секетке, эгинден ондон бирин секетке берсин. деп элге буйрук берилди.

1765-жылы Кыргыздар уруш калмак болду.

Жоконго Атаженин уруш Оморду жиберди. Маңырын Абылханга.

Абылхан үз муз Сарбаш Сагдат берди. мындан кийин душман катыла албай калып тартты.

Император Малике Жапиринанын Золоньнда Казактар өз алдынча Абылайды үз муз хан көтөрдү.

Илгерки Абылай деп айткан ханын.

Үз муздын арасынан адал келет.

Ортадон коюн эди хан көтөрдү.

Казактан ол убакта хан болгондар.

Жуура эди падышага маңып болуп.

Аблай Мамыкка каткан мазды.
Билдирип болгон шешин баарын айтты
Байтактын Ятирбургка жибердишар
2. бет. Оз уулу Жоком тора койгон атты.
Мыландо муну жети муну жетимиш кезиз.
Мамыкка Жоком тора учурады кез
Аблай Ортомузке хан болуп деп
Жол коюп, мөөр басып кармашкан сөз.
Себеби ол убакта кичи муну
Белгиле хан бар эди мында өзкө
Жоңшуну манал келип калбасын деп
"Хан болуп деп үз музко" айткан сөзкө.
Бир кыял, бир сизик, Аблайга
Мамыкка жиберди кара тузук бөрккө.
Аблай олгондон үркөн уулу
Хан болду убалы хан коюлган наам.
1818 - мындон баштап,
Жол хандар кыга берди тузукташтан.
Аблайхандын уулу эрди Касым,
Женесары, Зотожан болду басын
Ал ордо хандыгына разы болбой,
Өзүнүн долотуна козу тойбой
Амудария, Касымга барат.
Барып кыска тактасын алат.
Маман хандарын кичи айдан
Казак хандарын көтөргөн майдан.
Касымдын уулу Женесарын
Хан кылат коңду маман.
Айткан авал баштан кабар берип
Уз музун балалары баш көтөрүп
Кыргызка кысмыкык бир күн тузук.
40. бет. Мыланды 1846. жылдарында
Казак, Кыргыз араб болу баш келди
Казакка Кыргыз бери эли берди.

Кыргыз берген экинчи маманкара
Жеңен сары олтуруп келди кара
Кыргыздар кайраттамын белин бүздү.
Маманкара баатырдын канен күүдү.
Фарат тирбай казакка кабыл келди.
Экинчи талап, олмого абыдан толди.
Казактын баатыры эл шаарук деген
Анын да, башын, койдой койду.

Бүткүн казак мыйымы
Баатырлар кыйымын
Кыргыз менен кабылымын
Эрлер өздү кырымын
Коп казактан кыргыздар
Урушта калды мыйымын.
Казак кетти кыргыздар
Алтого мыйымын

Казак талап малдары
Аябастан олтурду.
Калго тушкан малдарын.
1846 — 47 миңдеги мыйында
Кыргызды кайтып кылынга
Аябай кап мал алып
Кыргызды маман катырды
Олтуруп кетти казактар
Субанбек, Калпак баатырды.

Экинчи мыйы маман уруш болуп, кыргыз баатыр
дуулар кылып, урушта Казыпхандын балдары Жеңен
Сары, Норузбай, Эрмон маман башка казактын төрө-
лөрүн калго олтуруп, башын кесип олтурду.
Бул урушта ортокчуз кыргызга шайдак берди.
39-бет. Калган заманда мурунку болгон экинчи сөздү
материал кылып бийдирейин:

Мурунку заманда Фаргана мамлекети көз кара-
гы эл эл. Фарганын байтактысы Акыл шаары э.

Ахмед-Беширдин Жоренбек, Омар шайх дегендері
оқушот болып турған. Жүйен 15-кысымды ая-
ғында Султан Бешир мырза Байтақтың Анжиян
ға көзүрді.

Султан Бабырхан Самаркандтағы Ахмед
Беширдин тартысынан өзінүн мажандарынан
фарғанға күзеганда, фарғананы Бабырхандың
Алтынбешик деген ұлы оқушоттың қылы башта
ған.

Рабаятларға (мазымат қалғандарға) қарағанда
Бабырхан фарғанға бекініп қалған ұбақта
катынаштық болып бір бала туған. Бабырхан
бұл ұбақта душмандары артынан күш келіп,
Ахмед кеткенде, ұшу маңы туылған баланы
Ахмед Жокон шаары турған жерге, өзінүн шибек
Бейбариске келіп, баланы орып таштап кеткен.

Соңынан ол баланы өзбек жеріндегі Мұңжа деген
Жа таар алып бағыт өздірген. Ол балого Алтын
бешик деп ат қойған. Мана бұл балого Қуттукхан
Беширмарган деп ат қойған. Мана Құдаяр султа
н деп да ат қойған.

Бұлардың баштағы Ахмед шаары Ж.

Алтынбешик наеминен болған хандар: Мориқ
бий 1721-жылы өлді. Адырайым бий 1734-ж. өлді.
Адырайымдан Алымхан, Алымхандың заманында
Жокон шаары күрді, фарған хандығы, Жокон хан
34. бет. ғына көз баштады.

1808-жылдарда Алымхан фарған тарабына
мана Казак, Кыргызға көп мардам берді. Алымх
андың қалған мажандық иштері, мажандық болып
иштері тиіп өзінүн мажаны Омархан өлтірді.

1816-жылы Омархан хан болды, 1821-жылы Омар
өлді. Омархандың ұлы мажандық хан болды.
— Мунун ұбағында Бухара ашары Назиралла ма

көт, Тюркө менен келип Жоконду басып алып, мак-
муланы өлтүрдү.

36. 507.

1842 - жылы Шорукхандын наамынан Ажыбектин
уулу Шералы хан болду. Шералынын атасы Абылхан
тарабынан өлтүрүлгөндүктөн Жокондон кайып Талаа
бөжүндөгү Алажык деген жерди арасына келди.

Кийин кайта барып Жоконго хан болду. Анын бал-
дары Будаархан, Малахан.

Мана Шералыны түшүрүп, Абылхандын уулу
Мурат хан болду.

1845 - жылы Ыргыз, Кытхак ахиси Муцуманкүл
келип Муратты өлтүрүп, анын ордун Шералынын
уулу Будаарханды хан көтөрдү.

Бир айла менен Муцуманкүл Сарыжакты Жо-
конго алдырып, Будаарханга баш ийдирген.

1847 - жылы Будаархан Муцуманкүлдү даргага ае-
тырет, мана душмандары көбөйүп

1848 - жылы агаасы Малахан душман болуп, Буда-
мархан Бухаранын амири Назаралланын уюна
кайып барды. Ордун Малахан хан болду.

Ушу Малахандын заманында Жокон жерине Орус
кырып келди. Айма-Ато Орустардын бир аймагы
болуп калган.

1852 - жылы Малахандын макандарынан Катан
Кызыл, Муцуманкүлдүн уулу Абылхүл келип
Жоконду алып, Малморт хан болду. Ман Бухараны
Ашыры келип Жокон алып, кайта Будаар хан болу
калды.

18...5 - жылы Ташкентти Бухара амири мамырмат
алды.

18...8 - жылы Согхидандон Тюрк наамынан Муцуме
кото келип алды. Муцуме кото Ташкентке хан болуп
Кары мактан казак, кыргыздын араларын катуу
мазалады. Эл арасынан бейбаштык болды.

Жаманттын ар тарабын бекитип абаат кылып
Олия-атага аскер айып келди. Олия-атанын кань
Жармун кагты. Эбир тохат кыла албады. Адамалы
караарканын башына бекитип жатты.

33. бет

Олия Адамалы, караарканын башы "хан жаман" деп
аталып чакан болуп калды.

Мунуе хан Олия-атага келди. келсе хан жаман кагы
кеткен. шаары азык. Олия-атанын артабы сору.
Жукуу, Жытай жана ман кошкуч төрт урук эл
болгон эл.

Сору ~~Адамалы~~ ^{Бүгү}, Бугу, Саяк, Салто кыргыздарынын
жери алыс болуп, булардан жардам корбоду.

Мунуе хан шаарга жакын кыргыздарды катырып
ашып каныңызды таап бериңиздер. Болбосо каан
Адамалы деп катуу кынады.

Андан соң кеңешип, бир Жармун деп баарыбыз кы-
рылабызбы ~~ж~~ не болсо да табабыз деп ар тарап
издешип кишилерин жиберди.

Жиберген кишилер караарканын башынан татты
болгон иштин баарын айтты.

Хан бу сөздү эшитип, бу дунюдо олоби ким
калат? Калк учун башынды курман кылды, — деп
Мунуе хандын адына келди.

Мунуе хан, — неге кагтың? кагкан соң менин а-
дыма неге келдиң? — деп сурады.

Жармун, — калк калмактын сакм отуп назар
болуп калган. Акыры кор болбосун деп, шаарды алы-
берип өзүн кагты, — деп жооп кылды. Мана да
эшиттим эден ханыңды таба бер, болбосо эмиңди
кабашын, — деп айтты деген кабарды эшиттим.
Не болсо да өзүн борадын эл учун маным курман деп
адыңызга келди, — деди.

Мунуе хан бу сөздөрдү уккандан соң Жармунга
разы болуп, шаарынын сурагын өзүнө берип, Олия-Ата

Ташкенден карамасында калды. Мурзажан рази болуп кайтмасы. Эл коом айтмасын жайына кетти. Кыргыздын башкемаринын Амыбек, Бургенин д. хан деп эеп кылмышкан.

30. Бег.

1810- жылы Мурза кото олдү. Уулу Султан хан болду. Ошол жылы Карманы да олдү уулу Мангазы ордун алды.

Султан кото хан болуп отурса да, Ташкенде Кокон ханы өзүнө кайтып алды.

1814- жылдан 1840- жылга кийин Ташкен Кокон ханына карап турду.

Казак, Кыргыздан эмитишиз:

Омля- атога Мангазы окумот болуп, Кокондо сарбашы Саадам алып, шаардын тегерегин бектип турду.

Кыргыздан кооп кылып, Алакын деген элден Селтен деген бирөө кызып, Мангазыга душман болуп, жакын кишилер Амыбекти, акеси Нурдаты Кокон ханына кайтып келтирип олдү.

Мунун душман болгонун көрүп кызып деген эл Кара кыштакка көчүп кетти.

Андан соң Мангазы кыргыздан коркуп, цушув элин кызып алып, казакты колуна алды. Казак баядары Омля- атога көчүп келди. Мишбулак деген жерге конуп жатты.

Цушувдун башкысы Батырхан, Барухан болду хан. кызып берди. Аныш тора дегендин цушун.

Кыргыздан коркуп, казак хандары менен бинтешмекта болуп турду.

Жон изабай Саах Саадыр, Сыйит келин, мишбулак та конуп жаткан казакты каан, мурда малын алды.

Казактар Мангазыга келип боштон өткөн окыяларын бунт айтмасы.

24-бег.

Козакты каро коштакка көтүргөн Жукту Бурга
мундо хан деп лакап ат берилген.

Козок, кыргызды бирлештирип, козакты карокоштакка
көтүрдү. Мундон соң, — Садыр козакты каат талон ка
лап болуп аскер алып келди деп, Садырды бир душман
Мангазыга жашырун кабар берди.

Ал кабарды эшитип менен кутунуп туруп, катуу
согош болду. Бу ирришма Садыр өлдү.

Садыр өлгөндөн кийин көп узабай кыргы, козак лаат
кал өркүмтүнүн колуна өттү. 1819-жылы Мангазы өлдү.
Малдыбай, Майдыбай деген эки баласы калды. Ал
эки бала жаш эле, кыргыз менен биригип Аксидектеин
манана барып туруп калды.

1845-жылы Ташкент өркүмтү козголуп, Багыш
Барышкар бир канча кол менен келип Карокоштак
тан кичик кыргыздарды козак менен кошо каат
талон кылып кетти. Малдыбай, Майдыбай кыр
гыздардан амыран бешкентке барып кызмат
кылып калды.

Малдыбай Жокон хандарынан коңуу ка
лып, Бешбөккө келди. Улуу Мураттын этегин
кармабай шаваң балбайт дегендей, Бештикке
мыгыт болуп кызмат кылды.

Баштик Рахматуллааны өлтүрдү. Өзүнүн
жакындары менен кечени Алматыга келип кел
берди. 1864-жылы Бешбөккө Алматыдан аскер
келди. 8-июнда Бешбөккө аялды.

Ошол-ата, Кашкентте аялды. Бу кабарды
эшитип Жокондон аскер келди.

Мабдан атрет башкысы, Баштик Султане
болду. Ташкентте аялды.

24. бег.

1865-жылы Сырдария областы деп ата
лды. Ол убакта Жокон Ташкент хандыгы менен
бирлешип туруптуу эле.

Тошкент оқимоту Қулидотқа менен Оқим
мырзо Ахмат, Қулибек маңа Қалимаун, Мақшуд
азим, Мақшуд Рахман уулу эди. Маңа Абдул
ман Бабажан уулу эди.

23. бет. Ўкинжи тараптан Аламжонхан, Сейид сул
тан, Сейидхан сарбани Салдат алууга жетим
ми. Аламжон Орунтарга көп сыян келди. Алам
жон Орун. Башкалары какен кетти. Маңгыз
Сейидхан колен, Бухарадан мардам суради
Бухара амири Искендирбек деген келешенин
көз астында 791 кишиден бир кано келеш ми
берген. Сейидхан разы болгон мон.

Бухара амиринин муросу Воконго өз та
рабынан Намп коймок эне. Султан Сейид
ханда Бухарага келтирмек эне. Келтирди.

Бухара амири Россияга эки миберди, — кай
тып кетеш, — деп. Россия, Бухара амиринин
акмелызыгын билеп, Бухарага акерин ми
берди.

Ўйди мон деген жерде урушуп, Бухараны
тар жециди. Иришар, Камонт, Офотодо
Сакыны шаарларын Россияга берүүгө мажб
болду.

1866- жылы Россия Бирбара, Тауван, Бухара
Самарканд, Кеттакорган, Сарбулакты алды.
Бухара Россиянын бир иламаты болуп калды.

22. бет. 1873- жылы Россия Бухара амирин кечеш
менен Хыйвага акерин миберди. Акер мет
киси Юрмонды миберди. Андан соң Хыйван
алды.

Россия оқимоту Озбегерге разы болду.
Туркмондорго разы болгон мон.

Туркмондорду тоғо калып маман жазала
урушбай кеткен. Мақшуд Рахман ханды

Ташкенттен Махмуд ашын Жамбага хан келди.
1880- жылы Ташкенттен ашын Ашкенттен
туркларга келди.

1- бетте мазмуну жок.

10- бет. Мурунтан бери келе жаткан Россиянын
шары Москва же. Княздардын байлык-
тысы. Эки замандагы мазмундардын мазмуну.
На караганда Россиянын мурунку аты Чело
виан же.

Оздорукун кнае болуп, бири-бирине баш бе,
бей, ортолорунан арадык кыгып турган.
Тадвешаны жок болуп, княздарга толук баш
милдеген.

Ажырында Барамакин деген ^{надышасын} элдин ^{надышасын}
Рурук Олжын деген кишини алып келип
Надыша кылып алышты.

Руруктин наамын кызырып, Человиан на
мын келтирди, ура, ура Россия деген на
мын кызырып калды.

Андан соң Ольга деген киши княз болуп
монго элге княз болуп. Анын уулу Чоловиан
княз болуп.

Монгол Ажырандыр княз болуп турган.
1240- жылы монгол ашылдары баш кота
рун Кынгыздын уулу Муку, анын уулу
Батыйхан келип Россияны басып алды.

Россия Кынгыздын бир мамлекети болуп
турган. Батыйхандын наамынан он киши
хандык кылды. Кынгыздын наамынан Кичине
Махмуд бин Сейдахмет бин, Ажыот бин Жамба
бин Махмудер надыша болды.

18. бет.

Жатар хандары арашасын элге болуптур
бир болуп Россиядан жардам сурап, Чело
Визний 1552- жылы 2- октябрда Казанга

бузуп алган. Мадигерди меккего елди
барды. Мадигер орун дине кирди. Иван
Фрозын падыша болду, бу кимден тукум
калган. Россия болгонун колундо 13 жылы
турган.

1613 - жылы Россия бин Петир бин Михаил
падыша болду. Мунун наамы падыша болуп
1917 - жылы падышанын акыры бүттү.

1818 - жылы динийго бир угул келди
Ол Карел маркз эди. 1848 - жылы Карел
маркздын тукумдарынын мол болжолуна
жеткенди келди, бүтүн диний келди, келбеген
дарына бирге турган мол көрсөтүп, 1883 - жылы
динийго кайтты.

Мунун колдошу Англия 1820 - жылы тукум
Карел маркз менен колдошу келди.

1895 - жылы динийго кайтты.

Александр менен Олександр менен Волга бо-
юнда Сибирский маркзды 1870 - жылы 23 -
апрелде, динийго келди. Мунун аты Волода
эди. Карел маркздын мажбу кеткен келбеген
маркзга кагарган, молбашылы келди, келбеген.
Портмандар тузолду. Николай токтоп туруп
Ленин падыша болду.

Андан соң калкка окуу, илим алып, өз сураты
өзүндө болуп, урук, урук болуп болуп.

1940 - жылы Россия менен финляндия арасында
Россияга кошолду.

Володимир менен Ленин 1924 - жылы апрелде
айында Горки деген шаарда болду. Ордунда Ка-
минин турду. Андан соң Сталин молбашылы келди
Федей, келбеген, динийго окуу, илим алып
партия тузолду.

Бу Сталиндин колдошу Молотов, Жиганов, Воро-
шилов дегендер молбашы болуп, партия тузолду.

Андан соң бай манаттар партия баш ийбей
молы ортого алынды. Манаттар жер ооду, болуп
кучу, туу болду. Андан кетти.

1924 - жылы жер болуп болду. Өзбекстан, Тат-
стан, Казакстан, дунган, Тарань, Кыргызстан, уфр,
уфрукка болуп калктын өзүрагы өзүндө болду.
Оку, билим, илени ачылып коммунист партия
туз болду.

Жетиш, фаргана, кыргыздар коммунист,
Фрунзе ордосу болду. Фрунзе облусу деп
аталды.

Жаңыктан уламаларына барып кадимки заман
дан бул убакка келгенки тарыхты алып,
бийдирген китеп кылып аны.

Барканын орду калктын илени дагы.

Өткөн замандарга кадимкиден

Элге кырган жакшылык, жолон жолон

Жанка жбел такко олтурган падышалар?

Жарыкта аволюцион жолуна кылат.

Жаңызы бин малдыбай анын атас

Мо Говиз окуп короон ж наемки Заман

Ушундай улуу ишке кол урду деп

Артындан кылышкылар, бу недир? деп.

Жаңыктан кетти улам адеи болгон

Жаңыктан адеилерге илени болгон

Бакы жакшы азими деп атам койгон.

Өзү адим, өз айткан тарых молдон.

Мана бар Мухаммед Раман уулу.

Жаңыктан адеилер до бидет илени.

Уламало Жаңыктан болгон жетат.

Абдулмолон Молдо Бобоман уулу.

"Мо Говиз" деп баш ийип, колун алды.

Андыно тагзын кылып өзүни барды.

Аныр этте, айтканымды кылып алып.

Аре айтып, ол асызге аеттвиле жана
Уламанлар ыктыят кылып кол урмаса
Бу тарых Уламо маздай жалдо калса
Ол асыз могой кара тоон берди.
Жон келген, сагон рухзот берди деди.
Кочурузго күүлөн алгон убактарда
Жаймургун газим айламай баарын аяма
Мазылган кар кайкто тарып билген.
Уламо бар, кобучу могой келген.
Билдирет, сизге ыдыкка каймаганмын.
Бул ишке кон айламай кочуруду урдун
Ол асыз парман этеп берди ыктыяр.
Жарихи кабыл этеп мазим билдирди
Баарын бараклап барып кылдым.
Айтмасако оозум тартип тодо кылдым.
Маздырет ол асызден рухзот алдым.

Адам тарыхы.

4, 5 и 12.

Араб ишханды
Жоторгон Мураталиев Маскатку.

28/VI - 73 - м.в.в.

- 14 - зүйлхигтэ аба.
- 15 - Шам - . .
- 16 - ~~Шам~~ - ~~Сурма~~ кабр - гэрүснү, мурузау
- 17 байтагтай ~~то~~ борбор
- 18 - машрук - гмш.
- 19 - атга - ?
- 20 - ратан - сешаги
- 21 - ~~могата~~ малаун - шайтан
- 22 - отуро - боллого
- 23 - ~~муг~~ манзия (айсик).
- 24 - Аозбек - озбек.
- 24 - Намарош, Бенарош
25. - Аозбек хам.
- 26 - Абузхан - Огузхан
- 27 - Эширатур - Тур эшири
- 28 - Ипаня - Ипаня
- 29 - талпи, сүйлөм гатак.
- 30 - гариб - тмш
- 31 - Кутемиздан ишкен - (агала)
- 32 - шилазия
- 33 - идага - Борбор турак, ~~Борбор~~ Котора, орто
- 34 - Исаагадан (мукаммаддан)
- 35 - Рибалга ~~кара~~ - агузма, балн, ~~гариги~~ ^{гариги} ~~малаун~~.
- 36 - юнан - грек
- 37 - Шин - Котай
- 38 - машхууд падиша
- 39 - табирис.
- 40 - раис -
- 41 - кутта -
- 42 - Кардаш
- 43 - Зол колана
- 44 - Низо -

Аранга кол илалзана тарих.
мисин илалзаны.

I - Толундо агаандан айтсан.
Лам.

II - Аран халмаларси.

III - Пчигондордэ айтат.

IV - Казак тарихи.

V - Арие - турк.

1718 -

VI - Ксергез.

Кочмаа-
зиси.

VII - Ксиргондор.

VIII - Асирмаллар.

IX - Тамархондарси.

X - Ксергизга Келмондор уруу
болуу.

XI - Халмактыр туурауу.

XII - Казак хондарси.

XIII - Хокан хондарси.

XIV - Россия княздарси.

Аманов Хмушану.

Таласкы р-н
Буденновск район.

Мөрөөдөг

№ (404) / 93

Адамс Тарзан

хуучан хана хамгаалагч

Жайлоодог Жүсүе (ороб. Тасмалт мөхөн тасар)

Ардбадиги хонгорон:

Мурдашев Момоотуге (28/V/1973-м)

Ардба кол хууча баранга шонхилан (28-дс)

Зскертүү: үч Төгрөг. кол хууча.